

MIROVNI

AKTIVIZAM

U BOSNI I HERCEGOVINI

mirovni aktivizam u bosni i hercegovini

Banja Luka, decembar 2008.

NASLOV:

“Mirovni aktivizam u Bosni i Hercegovini“

Ova publikacija je nastala uz finansijsku podršku Evropske unije. Sadržaj ove publikacije i stajališta iznesena u publikaciji ne odražavaju nužno stajališta Evropske unije.

SADRŽAJ:

Uvod	5
Priredila: Tanja Topić	
<i>Određenje mira i mirovni pokreti</i>	6
<i>Određenje mira</i>	9
<i>Pregled mirovnih pokreta i aktivnosti</i>	12
<i>Prilog 1: Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i fundamentalnih sloboda</i>	24
<i>Prilog 2: Kostarikanska neutralnost</i>	26
<i>Prilog 3: Građanska odbrana</i>	27
<i>Prilog 4: Nenasilje filozofija i politika</i>	29
Priredio: Aleksandar Živanović	
<i>Mirovni aktivizam u Bosni i Hercegovini u poslijeratnom periodu - perspektiva aktivistkinja i aktivista</i>	31
<i>Pojam mirovnog aktivizma</i>	31
<i>Prve organizovane aktivnosti</i>	37
<i>Izazovi mirovnih organizacija</i>	40
<i>Razvoj i uticaji mirovnih organizacija</i>	45
<i>Mirovni aktivizam u Bosni i Hercegovini, danas - na raskršću</i>	49
Priredio: Aleksandar Žolja	
<i>Ispitivanje javnog mnjenja o mirovnom aktivizmu u BiH</i>	54
<i>Cilj i faze istraživanja</i>	54
<i>Uzorak i tok ispitivanja</i>	54
<i>Statistička obrada podataka</i>	56
<i>Prikaz uzorka</i>	58
<i>Rezultati ispitivanja</i>	64
Zaključci i preporuke	84

Studija o mirovnom aktivizmu nevladinog sektora u Bosni i Hercegovini nastala je kao rezultat želje i ideje da se na jednom mjestu zabilježe glavne aktivnosti nevladinih organizacija u 13 poslijeratnih godina, koje su vodile uspostavljanju suživota, razvoju tolerancije i pomirenja na ovim prostorima.

Cilj ove studije je da predstavi informacije o mirovnom radu, međuetničkom dijalogu, borbi za ljudska prava i prava manjina, da vrednuje uspjehe i neuspjehe nevladinog sektora u ovoj oblasti, odredi izazove i poboljša buduće aktivnosti na polju mirovnog rada, ali i da promoviše mir i podiže svijest o njegovoj vrijednosti, da da novu snagu mirovnim nevladinim organizacijama i doprinese stvaranju novih generacija mirovnih aktivista.

U prvom poglavlju studije, koji je priredila Tanja Topić, nalazi se nekoliko određenja mira, te istorijski pregled osnovnih mirovnih pokreta i aktivnosti.

U poglavlju II nalaze se viđenja i iskustva mirovnih aktivista iz Bosne i Hercegovine, koje je priredio Aleksandar Živanović koristeći se intervjuima koji su, za potrebe ove studije, vođeni od maja do oktobra 2008. godine sa tridesetak aktivista iz cijele Bosne i Hercegovine.

U trećem poglavlju predstavljamo analizu rezultata ispitivanja javnog mnjenja, koje je provedeno od januara do marta 2008. godine. Anketa je rađena na cijelom području BiH, na uzorku od 1.500 građana, koje smo pitali o uspješnosti nevladinih organizacija, a naročito onih koje se bave mirovnim radom. Ovaj dio je priredio Aleksandar Žolja.

U četvrtom poglavlju su preporuke i strategije za budući rad nevladinih organizacija koje su nastale kroz rad dviju konferencija održanih u Banjoj Luci i Sarajevu tekuće godine.

Na ovoj studiji su aktivno radili, kao stručni tim: Tanja Topić, Branka Rajner, Dragana Dardić, Memnuna Zvizdić, Aleksandar Živanović i Aleksandar Žolja.

Za nastanak **Studije o mirovnom aktivizmu nevladinog sektora u Bosni i Hercegovini** dugujemo zahvalnost svim aktivistima koji su pristali da budu intervjuisani, anketarima i stručnom timu za izradu ankete i analizu rezultata, te učesnicama i učesnicima dvije konferencije o mirovnom aktivizmu u BiH.

Veliku zahvalnost za izlazak ove studije dugujemo i Evropskoj komisiji u Bosni i Hercegovini, koja je projekat „Mirovni aktivizam na raskršću“ finansijski podržala, a koji provode organizacije „Žene ženama“ iz Sarajeva i Helsinški parlament građana Banja Luka.

ODREĐENJE MIRA I MIROVNI POKRETI

Ideje o ljudskim pravima potiču još od antičkog doba, ali se tek tokom građanskih revolucija u XVIII vijeku počelo ozbiljnije razmišljati o tom fenomenu. Pojavljuju se i prve deklaracije o miru kao, što su, na primjer: američka Deklaracija nezavisnosti (1776), virdžinijska Deklaracija prava čovjeka i građanina (1789) i francuska Deklaracija prava čovjeka i građanina (1789).¹

Sadržaj navedenih deklaracija postepeno je mijenjan i dopunjavan u narednim periodima, naročito su dopunjavane odredbe o pravu glasa, razvoju slobodnih ekonomskih aktivnosti i ograničenjima države prema slobodama i pravima građana. Navedene deklaracije bivaju naročito kritikovane poslije Ruske revolucije 1917. godine. Boljševici su ih osudili i odbacili kao prosto oruđe za očuvanje buržoaske prednosti. Umjesto njih objavili su svoju Deklaraciju prava radnika i eksploatisanih ljudi, januara 1918. godine.

Sljedeći bitan momenat za izmjene i dopune navedenih deklaracija jeste pojava Vajmarskog ustava u Njemačkoj 1919. godine. U tom ustavu precizno su definisana prava na organizovanje, rad i život kao fundamentalna prava radnog čovjeka.

Pokušaji izrade zajedničke deklaracije aktuelizirani su tek nakon Drugog svjetskog rata. Prvo je usvojena Povelja Ujedinjenih nacija, koja predstavlja fundamentalnu osnovu za sva druga normativna akta uopšte i akta o ljudskim pravima posebno, kako na međunarodnom, tako i na unutrašnjem planu. Istovremeno, ona predstavlja i osnovni akt za formiranje brojnih drugih institucija (vladinih i nevladinih organizacija, instituta, univerziteta, komiteta, komisija i slično). Ona eksplicitno favorizuje vjeru u: fundamentalna ljudska prava, dostojanstvo i vrijednost ljudskog bića, jednaka prava muškaraca i žena i naroda – malih i velikih. Poveljom su, takođe, prenesene odgovornosti za garanciju ljudskih prava na Generalnu skupštinu, a po njenom ovlašćenju i na druge organe. U tom smislu formirana je i Komisija za ljudska prava, koja priprema tekst Univerzalne deklaracije i podnosi ga Generalnoj skupštini UN na usvajanje. Generalna skupština, na prijedlog Komisije, svojom rezolucijom 217 A(III) od 10. decembra 1948. usvaja Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima.

Povelja Ujedinjenih nacija i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima inspirišu aktivnosti subjekata u dva pravca – dva svjetski važna regiona. Prva oblast je Evropska konvencija za ljudska prava i fundamentalne slobode², usvojena 1950. godine, a druga – Američka konvencija ljudskih prava (naziva se još i Pakt San Hoze), koja je prihvaćena 1969. godine.

1 O Univerzalnoj deklaraciji za ljudska prava i ljudskim pravima uopšte može se vidjeti u: Svetska enciklopedija mira, tom I, str. 88 i 89, 338 - 341 i 363 - 367.

2 Vidi prilog 1.

Međunarodni dan mira objavljen je Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija iz 1981. godine. Rezolucija je jednoglasno izglasana, a za Međunarodni dan mira proglašen je svaki treći utorak u septembru mjesecu. Taj dan se poklapa sa danom početka rada Ujedinjenih nacija 1945. godine i slavi se širom svijeta. Međunarodni dan mira je naročito masovno obilježen u Ženevi 1983. i 1984. godine. Formirana je jedna posebna grupa koja je organizovala brojne javne manifestacije sa namjerom da se uspostavi praksa one vrste ljudskih odnosa koji su neophodni za stvaranje mirovnih stavova i aktivnosti. Komponovana je i „Himna miru“, koja je otpjevana i odsvirana prilikom proslave 1984. godine.

Neposredno poslije proslave, navedena grupa ljudi u Ženevi prihvatila se zadatka da osnuje Udruženje za proslavu dana mira u skladu sa Švajcarskim građanskim zakonom. Udruženje je formirano 21. marta 1985. godine sa namjerom da, putem proslava Dana mira, podstakne razmišljanja o idealima mira i konkretne aktivnosti na planu dostizanja tih ideala.

Zadaci udruženja, pored ostalih, jesu: popularisanje Rezolucije Ujedinjenih nacija, kojom se utvrđuje svjetski dan mira, i podsticanje ljudi da primjenjuju odredbe Rezolucije. Udruženje takođe podstiče obrazovne, duhovne i humanitarne aktivnosti i pomaže ljudima da lakše shvate i sprovedu u djelo pozitivne stavove i toleranciju među pojedincima, društvenim grupama, narodima i državama.

Pored navedenih doktrina, pokreta i aktivnosti, poznati su i brojni drugi kao što su, na primjer: Bečki kongres, Čehoslovačka mirovna istraživanja, Deeskalacija međunarodnih sukoba, Demokratija i spoljna politika, Detant, Doktrina odvratanja od nuklearnog napada, Državna odgovornost, Evolucionarni pokret za mir, Feminizam i mir, Globalna integracija, Globalna porodica, Jednakost polova i mir, Kina – mirovni prijedlozi, Komisija za proučavanje organizacije mira, Međunarodni sud pravde, Međunarodno udruženje za istraživanje mira, Mirovne studije, Pokret malih ljubavnosti, Politika mira, Politika odvratanja, Politika primirja, Posredovanje, Pregovori, Psihologija mira, Samoopredjeljenje, Samostalnost, Stabilnost, Sport i mir, Svjetski poredak, Titoizam, Transnacionalizam, Ujedinjene nacije – očuvanje mira, Vječni mir i drugi.

Postoje i brojne doktrine, pokreti i aktivnosti koji su suprotni miru i koji polaze od pozicija ostvarenja interesa jedne određene grupe ljudi, države ili grupe država. Oni se, uslovno rečeno, mogu klasifikovati u dvije grupe. U prvu grupu mogu se svrstati doktrine, pokreti i aktivnosti koje se, u borbi za svoje interese, otvoreno suprotstavljaju interesima drugih ljudi, društvenih grupa, naroda, država i grupe država. Takvi su, na primjer: fašizam, šovinizam, imperijalizam i pojedini vojni blokovi i savezi. U drugu grupu se mogu svrstati doktrine, pokreti i aktivnosti koji se deklarativno zalažu za mir i interese u okviru svoje organizacije, bez otvorene netrpeljivosti prema dugim ljudima, društvenim grupama, nacijama državama i grupama država. Takvi su, na primjer, Brežnjevljeva doktrina, Pax Americana, panafrikanizam, panarabizam, pangermanizam, nacionalizam i drugi.

Brežnjevljeva doktrina, na primjer, odnosi se na „disciplinovanje“ socijalističkih zemalja i odbranu svjetskog socijalizma od spoljnih intervencija i unutrašnjih deformacija. Brežnjev je, dakle, promovisao doktrinu odbrane socijalističkog poretka kao cjeline smatrajući da to nije samo problem svake socijalističke zemlje posebno, već svih socija-

lističkih zemalja zajedno. Pomenuta doktrina se pojavila samo mjesec dana poslije intervencije u Čehoslovačkoj 1968. godine i ona je tu intervenciju retroaktivno opravdavala. Doktrina je istovremeno podrazumijevala i pravo miješanja u unutrašnje poslove zemlje za koju se ocijeni da u njoj postoji potencijalna opasnost ugrožavanja socijalizma.

Brežnjevljeva doktrina je formulisana u nekoliko teza sa osnovnom porukom da su socijalističke zemlje samo uslovno suverene i da one raspolažu pravom na suverenitet samo u situacijama kada ne dolaze u sukob sa interesima socijalističke zajednice i svjetskog revolucionarnog poretka koji imaju prioritet nad nacionalnim interesima.³ Dalje se taj stav konkretizuje u nekoliko tačaka od zajedničke odbrane do zabrane odustajanja od zajednice socijalističkih zemalja.

Doktrina je imala i svoje simpatizere, ali i protivnike. Navedenom doktrinom Brežnjevi je zemljama Zapada, prvenstveno Sjedinjenim Američkim Državama, dao do znanja da će se sve zemlje socijalističke zajednice energično boriti protiv bilo kakve spoljašnje intervencije i da će se energično boriti za očuvanje socijalizma kao poretka. Istovremeno, ta doktrina predstavlja preteču savremene globalizacije i prenošenja dijela suvereniteta država na šire društveno-političke i druge organizacije i institucije.

Negativne reakcije na Doktrinu uslijedile su prvo iz Narodne Republike Kine, a zatim i iz drugih zemalja. Predstavnici Kine su tu doktrinu definisali kao „gangstersku teoriju“ i optužili Sovjete za „socijalistički fašizam“ i „socijalistički imperijalizam“. Doktrina je kritikovana i od drugih zemalja, naročito od strane Sjedinjenih Američkih Država.

3 Svetska enciklopedija mira, Tom I, str. 64 – 65.

O miru uopšte postoje brojni pisani materijali, ali je interesantno da nema dovoljno definicija mira.⁴ U proučavanim teorijskim radovima o miru uočeno je samo nekoliko definicija, ali nijedna ne određuje značenje tog pojma u cjelini. Karakteristični primjeri definicija su: (1) „Mir je dio svetske drame koja se odvija na svetskoj pozornici“ (Homer); (2) „Mir je okvir slobodnog života i opstanka čoveka“; (3) „Mir je pauza između dva rata“; (4) „Mir nije odsustvo rata. Mir je vrlina, to je stanje duha, težnja ka dobrom, poverenje, pravednost“ (Spinoza); (5) „Mir je izvor, stvaralac, hranitelj, zaštitnik svega dobrog na zemlji i nebu“ (klasični judaizam); (6) „Mir je pojava suprotna od rata“; (7) „Mir je ćutanje oružja“; (8) „Mir je nešto suprotno od rata“; (9) „Mir je stanje ili situacija oslobođena od rata; odsustvo neprijateljstva“; (10) „Mir je nastavak politike koja je prethodila ratu“ (Lenjin); (11) „Mir je odsustvo rata“; (12) „Mir je jedan period prevara između dva perioda ratovanja“ (Embruz Birs); i (13) „Mir se može definisati kao proces u kojem se nalazi međunarodni sistem, a njegove karakteristike su opadanje upotrebe sile i porast pravedne raspodjele“ (Ernest-Oto Czempie).

Momčilo Sakan u Studiji mira⁵ dolazi do sljedeće definicije mira: „Pod pojmom mir podrazumeva se pojava u razvoju ljudskog društva koju karakterišu procesi i odnosi saradnje; tolerancije; međusobnog dogovaranja; relativne ravnopravnosti; rešavanja suprotnosti i sukoba na miran, civilizovan način; i slobodnog ispoljavanja pojedinaca i društvenih zajednica i udruženja.“ Sakan se detaljno bavi važnim pojmovima ovog određenja ponaosob i dolazi do sljedećih određenja: pod saradnjom se podrazumijeva proces u kome radnje pojedinaca i grupa, iz kojih se taj proces sastoji, jedna drugu dopunjuju idući istim smjerom i vodeći istim rezultatima. **Međusobno dogovaranje** je, takođe, značajan dio specifične razlike definicije mira. Svi problemi, bez obzira na njihovu težinu i složenost, treba da se rješavaju putem međusobnog dogovaranja na obostranu korist. **Relativna ravnopravnost** je uslov svih dogovaranja i sporazumijevanja. Pod tim pojmom se podrazumijeva takav proces u kome svi akteri mira mogu doći do punog izražaja u rješavanju problema. Odnosi ljudi u tom procesu ne mogu biti apsolutno ravnopravni zato što opšti uslovi i početne pozicije nisu isti za sve aktere u izgradnji mira. Apsolutna ravnopravnost, dakle, ne postoji, ali je suština u tome da svi akteri mira u tom procesu budu na određeni način stimulisani u skladu s opštim uslovima i početnim pozicijama. Potreba da se **sve suprotnosti i sukobi rješavaju na miran i civilizovan način** proizilazi iz samog značaja očuvanja mira. U miru svi dobijaju, a u ratu svi gube. Mir je osnovni preduslov slobodnog ispoljavanja pojedinaca i društvenih zajednica i udruženja, kao i prosperiteta čovječanstva uopšte. Po njemu, mir karakterišu sljedeće odlike:

4 Detaljnije o pojmu mir može se vidjeti u: Bubanja, P.: Filozofija mira, str. 29; Dždalos – Pedagogija mira: Osnovni kurs 2 – nejasnoće u vezi s pojmom mir; Šalbrek, I.: Polemologija, u: Svjetska enciklopedija mira, Tom II, str. 125.

5 Momčilo Sakan: Studije mira – polemologija i irinologija, 2008.

Mir kao pojava ima svoja opšta i posebna obilježja. Osnovna obilježja mira jesu odnosi tolerancije i sporazumijevanja, odnosno slobodno ispoljavanje čovjeka ? bez oružanog nasilja, ali su za njegovo kompleksno sagledavanje značajne i druge karakteristike. Osnovne su: (1) povezanost sa bitnim karakteristikama i vrijednostima konkretnih društava ili društvenih skupina; (2) protivrječnost; (3) složenost; (4) dinamičnost; (5) povremenost, (6) hijerarhijnost; (7) konkretnost, (8) humanost; (9) posljedičnost (10) usmjerenost i (11) relativna otvorenost.

- 1) **Mir je povezan i koherentan** sa svim bitnim karakteristikama i vrijednostima društva. Osnovne su: ukupan nivo ekonomske razvijenosti društva (nacionalni dohodak, stanje tržišta, nivo ekonomske povezanosti i dr.); nivo i karakter stabilnosti (stepen i kvalitet ostvarivanja prava i sloboda građana, karakter političkih i ekonomskih odnosa, stanje javnog mnjenja i njegov uticaj na subjekte politike, stepen unutrašnje kohezije društva i drugo); stepen tehničke opremljenosti; nivo obrazovanja; kvalitet života ljudi (životni standard i uslovi); opšti kulturni nivo stanovništva; karakter i nivo političke zrelosti i društvene svijesti; moral; tradicije; običaji i druge vrijednosti društva. Dakle, u razvoju društva dolazi do izražaja ukupnost ekonomskih, političkih, ideoloških, pravnih, diplomatskih, tradicionalnih, kulturnih i drugih veza i odnosa kako unutar jedne države, tako i ukupno među državama i sistemima država. Mir je, dakle, povezan sa osnovnim socijalnim, ekonomskim i drugim institucijama koje djeluju na unutrašnjem i međunarodnom planu. Svi ti elementi se u miru snažno manifestuju i provjeravaju. Ukoliko su stabilni i pozitivni, i uslovi za uspješno uspostavljanje i održavanje mira su povoljni i obrnuto.
- 2) **Protivrječnosti** i u miru, kao i u drugim pojavama i procesima stalno su prisutne. One su prisutne u samom čovjeku, a prisutne su i u svim organizacijama i zajednicama ljudi od porodice do međunarodne zajednice. Prisutne su i u cjelokupnom procesu trajanja mira. Ako se ne rješavaju pravovremeno na civilizovan i miroljubiv način, one mogu dovesti do ozbiljnih sukoba i rata, kao pojave suprotne miru. Protivrječnosti, dakle, i u miru postoje, ali ih je, kao i bolest, potrebno pravovremeno identifikovati i prevazilaziti ili eliminisati. U suprotnom, one mogu eskalirati i prerasti u otvorene sukobe i rat.
- 3) **Složenost** mira je posljedica multidisciplinarnosti, multikulturalnosti i djelovanja različitih faktora u njemu. Mir neposredno zavisi od velikog broja drugih (društvenih i prirodnih) činilaca i pojava sa kojim je tijesno povezan. Mir jeste društvena pojava, ali ni on, kao ni bilo koja društvena pojava, nije odvojen od prirode u kojoj realno postoji i na koju realno utiče. Zato na njega, prvenstveno, djeluju prirodni činiooci kao što su fizički, hemijski, biološki i brojni drugi. Zatim, na mir djeluju, raznovrsni društveni činiooci – ekonomski, politički, pravni, ideološki, etički, vojni i drugi. Na mir ne djeluju samo sadašnji društveni činiooci, već i prošli koji su egzistirali (i koji i dalje egzistiraju) u istorijskom razvoju mira. I, na kraju, na mir djeluju i individualni činiooci svake pojedinačne individue kao što su: lične osobine, inteligencija, volja, svijest, karakter, obrazovanje, fizičke sposobnosti i slično. Svi ti mnogobrojni činiooci ne djeluju statično i izolovano.

- 4) **Dinamičnost** je, takođe, bitna karakteristika mira. Ona je u miru manje izražena nego u ratu i usmjerena je u suprotnom smjeru od dinamičnosti rata. Dinamičnost u miru, prvenstveno se odnosi na tehnološki razvoj, sistem komunikacija, obrazovanje, izgradnju demokratije, uspostavljanje odnosa na unutrašnjem i međunarodnom planu, identifikaciju i prevenciju potencijalnih sukoba i slično.

Dinamičnost razvoja je stalni pratilac mira. U miru se stvaraju skoro sve vrijednosti društva: ekonomske, političke, kulturne i druge. Međutim, ta dostignuća se veoma često zloupotrebljavaju i koriste u vojne svrhe, za potrebe sukoba i rata. Poznati su, na primjer, slučajevi zloupotrebe novih transportnih sredstava, hemijskih elemenata, baruta, nuklearne tehnologije i slično.

- 5) **Povremenost**, kao specifično obilježje mira, može se objasniti u dva osnovna aspekta, odnosno u dva različita perioda ? u ratu i u miru. U ratu mir praktično i ne postoji. Postoje samo pojedini dijelovi teritorije koji nisu zahvaćeni ratnim dejstvima, ali je cjelokupna aktivnost na tim prostorima podređena ratu. Tek onda kada rat uđe u svoju treću fazu, fazu ravnodušnosti, onda se počinju javljati ideje za njegovim eliminisanjem i uspostavljanjem mira. Kada se uspostavi mir, onda nastaje period otklanjanja posljedica rata i opšteg progressa i prosperiteta naroda. U okviru tog opšteg progressa, nažalost, razvijaju se i oružane snage i vrše se intenzivne pripreme za rat. U onom momentu kada miroljubive ideje i snage budu nadvladane onim snagama koje teže isključivosti, korupciji, tutorstvu i nasilju, stvaraju se uslovi za prestanak mira i početak rata. Dakle, mir ne predstavlja stabilizovano i statično stanje, već veoma dinamičan proces u kome se, pored opšteg razvoja društva, odvijaju potprocesi stalne konkurencije i nadmetanja između snaga mira i onih koje teže destrukciji i ratu.
- 6) Mir, kao i rat, ima izraženu **hijerarhijsku strukturu** sa naglašenim stepenom saradnje, ali i subordinacije. Saradnja je dominantna u demokratskim društvima, a subordinacija u autoritarnim i totalitarnim oblicima vlasti. I u jednom i u drugom slučaju odluke državne politike su obavezujuće za sve subjekte u toj državi. Međutim, u demokratskim društvima one odražavaju volju građana, a u totalitarnim – samovolju pojedinaca na vlasti. A, tamo gdje se volja građana ne poštuje – mogućnost ugrožavanja mira i pojave rata daleko je veća.
- 7) **Konkretnost** mira, podrazumijeva originalno ispoljavanje, saglasno s opštim uslovima, tehničko-tehnološkim razvojem, obrazovanjem subjekata, društvenim uređenjem i drugim činiocima. Analogno razvoju društva razvijao se i mir. Tokom istorijskog razvoja, on je postajao humaniji i demokratičniji. Brojni oblici eksploatacije i ponižavanja ljudi, kao, što su, na primjer: ropstvo, aparthejd i slično, koji su nekada predstavljali obilježje mira, danas su nespojivi s njim. Slična je situacija i sa aktuelnim stanjem mira. Mir, na primjer, u skandinavskim zemljama i zemljama centralne Afrike se razlikuju. Dakle, svaki pojedinačni mir, pored opštih obilježja, posjeduje i specifična svojstva koja važe samo za određene ljude i zajednice, konkretan nivo ekonomskog razvoja i oblik vlasti, određeni prostor, konkretno vrijeme i druge činioce.

- 8) **Humanost** je osnovna odlika mira. U miru ljudi razgovaraju i dogovaraju se u vezi sa svim pitanjima koja su od značaja. Ljudi u miru nastoje da pomognu jedni drugima. Oni se udružuju radi ostvarenja zajedničkih interesa i izgradnje humanijeg društva. U miru se uvažavaju i sprovode sve bitne norme i običaji domaćeg i međunarodnog javnog i humanitarnog prava i slobode i prava građana uopšte.
- 9) Svaki mir uzrokuje mnogobrojne i različite **posljedice**. One su proizvod uslova i opšteg stanja mira. U miru se stvara i proizvodi. Smanjuju se gubici i pomjeranja ljudi. Povećava sa standard i zdravlje stanovništva. Povećavaju se biološka reprodukcija i kvalifikaciona struktura stanovništva, privredne mogućnosti, proizvodnja i druge društvene djelatnosti i ekonomska moć društva. Takođe se stvaraju povoljni uslovi za zaštitu životne sredine.
- 10) Mir je, uslovno rečeno, i **usmjerena pojava**. Mir ne nastaje, niti se razvija stihijno, mada postoje i spontane i neplanirane aktivnosti koje doprinose miru i toleranciji. Mir se, prvenstveno, uspostavlja, razvija i održava planski i organizovano uz ogromne napore brojnih subjekata mira, a naročito političke elite, brojnih nevladinih i vladinih organizacija i asocijacija i istaknutih pojedinaca (naučnika, umjetnika, humanista i drugih).
- 11) **Relativna otvorenost** je veoma značajna odlika mira. Sve što je skriveno od pogleda javnosti, otvorene debate i demokratske kontrole brzo postaje sumnjivo, a sumnja je bitan preduslov i uzrok sukoba i ratova.

PREGLED MIROVNIH POKRETA I AKTIVNOSTI

Od 1815. godine, nakon antinapoleonovih ratova nastala su, u različitim evropskim gradovima, mala udruženja, koja su uglavnom osnivali građanski idealisti. Ta udruženja zalagala su se za ljudska prava, socijalna poboljšanja, slobodnu trgovinu, ukidanje ropstva. Osnivana su uglavnom iz etničkih i religijskih razloga i odbacivala su svaku vrstu nasilja. Ubrzo se ta udruženja u nekim državama spajaju u nacionalna mirovna društva / udruženja:

- 1815. godine osnovano je American Peace Society u New York City
- 1816. godine u Inicijativu Kveker / Queker London Peace Society u Velikoj Britaniji. Ubrzo se osnivaju podgrupe i podružnice u svim većim engleskim gradovima;
- 1830. nastaje Genfer (ženevsko) mirovno udruženje u Švajcarskoj.

Dok su anglo-američka mirovna udruženja uglavnom počivala na hrišćanskoj savjesti i uvjerenjima, dotle su kontinentalno-evropske grupe počivale na idealima Francuske revolucije. Pripadnici ovih grupa često su bili slobodni mislioci. U početku su ta udruženja imala malobrojno članstvo, koje je pripadalo srednjem sloju građanstva. Jačanjem liberalizma ojačale su i ove grupe, koje organizuju i zajedničke međunarodne kongrese. Godine 1843. u Londonu, 1848. u Parizu i 1850. u Frankfurtu na Majni.

Glavni cilj ovih skupova bio je utvrditi pravo naroda i stvaranje jednog međunarodnog izbornog suda, koji bi prelazio državne granice, a u cilju smanjenja ratova i oružanih konflikata. Godine 1849. **Anti-Corn-Law** asocijaciji Richarda Cobdena pošlo je za rukom najprije ući u parlament kao jednoj pacifističkoj partiji. Ona je uskoro, sa mirovnim parlamentarcima drugih zemalja, osnovala jednu interparlamentarnu uniju.

Pacifizam je termin koji ne podrazumijeva prihvatanje rata. Razvio se tokom Prvog svjetskog rata, a kasnije se u dobrom dijelu reformisao u društvenu filozofiju nenasilja. Pacifisti su, kao i mnogi drugi zagovornici mira, inspirisani hrišćanskim shvatanjima. Oni su tvrdili da je rat po sebi oruđe nepravde i simptom nepravednog svjetskog poretka. Prema njihovom mišljenju svaki rat je ozbiljna prijetnja miru, građanskim pravima i slobodama. Logičan nastavak pacifizma je i odbijanje služenja vojnog roka na osnovu prigovora savjesti. To istovremeno podrazumijeva odbijanje učešća u bilo kom ratu, uključujući i onaj koji vodi sopstveni narod.

Pacifizam se od Prvog svjetskog rata naglo razvio u Engleskoj i Sjedinjenim Američkim Državama. On je položio temelj brojnim organizacijama, a osnovne su: Međunarodno udruženje primirja, Međunarodna liga žena za mir i slobodu, Liga otpora ratu kvekerske grupe pomoći i druge. Na osnovu pacifizma razvijen je i pokret nenasilja u gandijevskom smislu. U Velikoj Britaniji formirana je i Britanska kompanija za nuklearno razoružanje (1958); Komitet za nenasilnu akciju (1957) i Nacionalni komitet za razumnu nuklearnu politiku. Pacifizam je, dakle, od individualnog suprotstavljanja ratu u 20. vijeku prerastao u brojne institucije i organizovane programe za rješavanja sukoba i ostvarenje društvene pravde. Danas je utemeljen u specifičnu filozofiju koja ima korijene u mnogim narodima i kulturama.

Mirovni pokret u današnjem smislu te riječi – kao masovna opozicija protiv rata i ratnog naoružanja- nastala je od Krimskog rata u pedesetim godinama XIX vijeka. Ratno izvještavanje sa novootkrivenim fotografijama u engleskim dnevnim novinama osvijestilo je javnost Velike Britanije i pokazalo joj pogubne posljedice djelovanja artiljerije. Primjena tehnike u modernim ratovima tražila je sve više civilnih žrtava.

Ratna iskustva u Italiji navela su Švajcarca Henry Dunanta 1863. godine da osnuje Crveni krst. Godine 1864. zaključena je Ženevska konvencija, čime je postignut prvi međunarodni sporazum modernog prava naroda.

Godine 1867. Frederic Passy osniva međunarodnu mirovnu ligu.

Godine 1869. u Njemačkoj je osnovano Društvo prijatelja mira kao prva pacifistička grupa. Ono je, kao i postala evropska mirovna društva, bilo najprije usmjereno na pravna ograničenja i smanjivanje nacionalnih ratova, te ublažavanje posljedica rata kroz uticaj na vlade, gotovo nikako na politički nezavisne partijske tvorevine i otkazivanje vojne službe.

Mirovne konferencije i prvi ugovori o pravu naroda: 1891. u Rimu su se susreli evropski pacifisti, na inicijativu Elihu Berrit (1810 - 1879), na Trećoj svjetskoj konferenciji o miru. Jedna grupa obrazovanih i politički aktivnih Evropljana osniva Međunarodni mirovni ured sa sjedištem u Bernu. Zadaća ove kancelarije bila je priprema budućih međunarodnih mirovnih konferencija. Među osnivačima istaknutiji su bili:

- Britanac Richard Cobden, osnivač britanske asocijacije Anti-Corn Law, jedne stranke protiv visokih zaštitnih carina na žito i sa pacifističkim programom;
- Švajcarac Henry Dunant, osnivač Crvenog krsta;
- Austrijski pedagog Alfred Hermann Fried;
- Francuski socijalist Jean Jaures;
- Austrijska književnica Bertha von Suttner.

Godinu dana kasnije Bertha von Suttner objavljuje svoj roman *Položite oružje*, koji senzibilizuje šire slojeve društva za problematiku rata i mira u jednom militantnom društvu Kaiser-carstva. Von Suttner osniva (1892. godine), nakon austrijskog mirovnog društva, zajedno sa Friedom njemačko mirovno društvo u Berlinu. To društvo je najstarije postojeće njemačko udruženje protivnika rata.

Oboje osnivača dobivaju Nobelovu nagradu za mir (1905. godine), koju je utemeljio Alfred Nobel, inače Suttnerov prijatelj. Kasnije su nagradu dobili i Dunant i bernski mirovni ured.

Zahvaljujući inicijativi ove grupe, 1899. godine održana je međunarodna Haška konferencija. Na toj konferenciji usvojeni su osnovni principi vođenja rata (u okviru Haških zemaljskih ratnih odredbi), utvrđeni su začetnički principi modernog prava naroda. Na bazi razlikovanja civila i vojnika član 22 imao je sljedeću formulaciju:

Države nemaju neograničeno pravo u izboru sredstava za uništavanje neprijatelja.

Time je uspostavljena pravna primjena za međunarodno proganjanje od sredstava za masovno uništavanje. Uspostavljanje Haškog mirovnog izbornog suda trebalo je da omogući izgladivanje i rješavanje konflikata među državama.

Druga internacionala: I u to vrijeme prevashodno marksistički orijentisan radnički pokret i socijaldemokratija 19. vijeka odbacivali su rat. Za njih se front odvijao među socijalnim klasama u svim nacijama, ne među državama i nacijama. Njima je posebno bilo stalo do toga da se ujedine radnici svih zemalja u borbi protiv kapitalizma i na osnovu toga protiv nastale vladajuće klase buržoazije (internacionalizam), kako bi se na taj način izmaklo tlo pod nogama ratnoj privredi, orijentisanoj isključivo ka profitu. Njihova osnovna parola djelovanja potekla je iz komunističkog Manifesta, a sročili su je Karl Marx i Friedrich Engels:

„Proleterci svih zemalja, ujedinite se!“

Godine 1889. osnovana je II socijalistička internacionala, te je shodno ovim načelima dogovoren savez radničkih organizacija i partija, koje su poticale iz 20 zemalja svijeta, utvrđene su zajedničke akcije protiv rata, takođe nakon kongresa u Parizu (1912), i generalni štrajk u slučaju izbijanja rata između evropskih hegemonističkih sila, naročito Njemačke i Francuske.

Prvi svjetski rat i novembarska revolucija: Niti građansko-liberalni mirovni pokret niti proletersko-socijalistički radnički pokret nisu mogli spriječiti izbijanje Prvog svjetskog rata. Njemačko mirovno društvo bilo je zasljepljeno i paralizovano nacionalizmom, baš kao i mnogi radnici i veliki dio socijaldemokratije.

Suprotno svom programu i međunarodnim obećanjima frakcija SPD-a (Socijaldemokratske partije) glasala je u Reichstagu 4. avgusta 1914. za ratne kredite. Zbog toga se raspala Druga internacionala: onda su socijalisti Francuske potvrdili objavu rata svoje zemlje. Jedan od malobrojnih koji se tome otvoreno suprotstavio bio je Jean Jaures; on je neposredno pred početak rata ubijen od strane jednog francuskog nacionaliste.

U avgustu 1914. godine u Njemačkoj je bilo vrlo malo protivnika rata, 13 poslanika SPD-a odbacilo je ratne kredite u internom glasanju, ali su zbog frakcijske discipline glasali za. Protiv političkog primirja SPD-većine, 5. avgusta grupa od sedam antimilitarista osniva grupu internacionale. Iz ove grupe 1915. nastaje Sparaktus grupa (od 1918. Spartakus savez), koja je stremila socijalističkoj revoluciji.

Od novembra 1914. godine jedan mali krug građanskih pacifista - savez nove otadžbine - pokušao je putem podnesaka i „spomen-spisa“, koje je dostavljao Vladi Rajha, ostvariti prijevremeni dogovoreni mir na liniji konferencije u Den Haagu.

Članovima ove grupe pripadali su Albert Einstein i političar SPD-a Kurt Eisner. Uticaja na ovu organizaciju imao je i kasniji nosilac Nobelove nagrade za mir (1954), Ludwig Quidde, član liberalno-lijeve njemačke partije progresa, a od 1914. godine i predsjednik njemačkog Društva mira. Spisi Saveza su zabranjeni 1915. godine, a neki njegovi članovi uhapšeni.

Karl Liebknecht (decembar 1914) i Otto Rühle (januar 1915) odbacili su, kao poslanici SPD-a, u Reichstagu prijedloge za dalje ratne kredite. Vođstvo SPD-a sa Friedrichom Ebertom na čelu potom isključuje Liebknechta iz stranke. Pošto se u jednom od svojih govora povodom demonstracija 1. maja 1916. godine otvoreno izjasnio protiv rata, Liebknecht je, a nešto kasnije i Clara Zetkin i Rosa Luxemburg, uhapšen kao najveći izdajnik i oslobođen tek u novembru 1918. godine.

Godine 1916/17.19 poslanika SPD-a odbijaju dalje ratne kredite, a potom bivaju isto tako isključeni iz stranke. Oni su u aprilu 1917. godine osnovali Nezavisnu socijaldemokratsku partiju Njemačke (USPD), koja se priključila revolucionarno-marksističkoj Spartakus grupi. USPD je nastojao postići što skoriji kraj rata padom carske vlade i monarhije, dok je MSDP i dalje akcenat stavljao na mir pomoću pregovora i kompromisa sa najvišom vojnom upravom.

Januarskim štrajkom radnika u berlinskim pogonima municije i naoružanja u januaru 1918. godine narastao je u jednoj od dvije socijalističke partije - sovjetski pokret, predvođen revolucionarima. Oni su nastojali stvoriti sovjetsku republiku prema uzoru na Oktobarsku revoluciju u Rusiji. Spontano stvaranje radničkih i vojničkih sovjeta u vrijeme gušenja ustanka 3. novembra 1918. godine, u daljem toku dovelo je do osnivanja Komunističke partije Njemačke (1. januara 1919). Njeni osnivači, Karl Liebknecht i Rosa Luxemburg, ubijeni su 15. januara od strane reakcionarnih dobrovoljaca. Dalje pokušaje socijalističke sovjetske republike u Njemačkoj vojno je porazio ministar odbrane Reicha Gustav Noske (SPD). Time je u 1918. godini ojačani socijalistički mirovni pokret, koji je mogao iznuditi završetak rata, bio poražen.

Između dva svjetska rata: Nakon novembarske revolucije 1918. međusobno su se približili liberalni pacifisti i socijalistički antimilitaristi. Mirovni pokret Weimarske republike bio je koncentrisan u lijevom liberalizmu, među nekadašnjim vojnicima Prvog svjetskog rata i u umjetnosti i kulturi. Poznati primjeri za to su:

- Književnik Ernst Toller. On je preuzeo mjesto ubijenog Kurta Einsaera kao predsjedavajući Münchenskog USPD-a, te postao član Vlade Münchenske sovjetske republike 1919. godine.
- Novinari Siegfried Jacobsohn i Carl von Ossietzky osnovali su i razvili politički nedjeljni spis „Die Weltbühne,“ (svjetska pozornica) u jedan pacifističko-kritički organ, u kojem je pisao i Kurt Tucholsky protiv reakcionarnih društvenih tendencija.
- Tucholsky i Ossietzky osnivaju u oktobru 1919. godine, sa urednikom „Berliner Volkszeitung,“ (Berlinske narodne novine) Karlom Vetterom mirovni savez učesnika rata (FdK). Rukovodstvo ovog saveza osnovalo je u julu 1920. godine akcioni odbor „Nikad više rat“, koji je u narednim godinama organizovao masovne demonstracije. Godinama je sve do 1926. rastao broj učesnika demonstracija na tadašnji dan protiv rata - 1. avgust (početak Prvog svjetskog rata).
- Književnici poput Erich Mühsam, Karl Kraus, Erich Kästner, Bertold Brecht upozoravali su u svojim djelima na opasnost od novih ratova.
- Slikari poput Käthe Kollwitz, Otto Dix, John Heartfield založili su se u svojim umjetničkim formama za mir a protiv reakcionarnih i vojnih tendencija.
- Erich Maria Remarque je napisao svoj zapaženi antiratni roman „Na zapadu ništa novo,“; u njemu je opisao dan na frontu bez ikakvih ideoloških namjera.
- Anarhopacifist Ernest Friedrich dokumentovao je fotografski 1924. godine knjigom Rat ratu najteže ratne povrede i pozivao na četiri jezika „ljude svih zemalja“ na učešće protiv rata. Sa istom namjerom otvorio je 1925. godine u Berlinu „Antiratni muzej“.

Novinari koji su glasno pledirali za pridržavanje Versajskog ugovora, često su bili, od strane Weimarskih sudova, koji su višestruko bili zaposjeli od strane pravni službenici iz carskih vremena, optuženi i osuđeni zbog izdaje zemlje. U spektakularnom procesu na svjetskoj pozornici osuđeni su npr. Ossietzky i Walter Kreiser zbog izdaje zemlje i izdaje vojnih tajni u novembru 1931. godine u Leipzigu na 18 mjeseci zatvora. Ugovorni pacifizam dobio je poticaj sa 14 tačaka programa američkog predsjednika Thomasa Woodrowa Wilsona 1918. godine: 1918. osnovana je Liga naroda, a tačke programa su preuzete na mirovnoj konferenciji u Versailles. Iako joj Sjedinjene Američke Države nikada nisu pristupile, a Sovjetski Savez tek 1934. godine, pošlo joj je za rukom da na početku ublaži nekoliko manjih konflikata. U osvajanje Ruhra 1923, Španski građanski rat 1936. i Sudetsku krizu 1938. nije se uključila. Osvajanje Mandžurije na sjeveroistoku Kine od strane Japanaca i napad Japana na ostatak Kine 1937. godine, te napad Italije na Abisiniju 1935. godine pokazali su nemoć Lige naroda. Ugovorni pacifizam pokleknuo je od 1933. godine najprije pod politikom ucjene, osvajanja i napada od strane Adolfa Hitlera.

Vrijeme nacional-socijalizma: Kada su 1933. godine na vlast sa Hitlerom došli nacional-socijalizam i NSDAP i izgradili diktaturu Trećeg rajha, zabranjena su djela pomenutih umjetnika. Mnogi su pobjegli u egzil, drugi su bili uhapšeni i prebačeni u zatvore, gdje je npr. Erich M. Remarque 1934. i ubijen. Veliki uspjeh bilježi 1936. godine njemački pokret u egzilu, kada je Ossietzkom priznata Nobelova nagrada za mir. Ossietzky se godinama nalazio kao zatočenik u koncentracionim logorima. Ova kampanja je skrenula pažnju širom svijeta na postupke nacional-socijalističkog režima, ali nije ništa mogla promijeniti na spoljnopolitičkom kursu konfrontacije.

Protiv Drugog svjetskog rata u osnovi su protestovale samo manje potčinjene i proganjane grupe, uglavnom komunisti i socijaldemokrate. Među onima koji su otkazivali učešće u ratu nalazili su se Jehovini svjedoci i neki religiozni socijalisti poput G. Dehn i Georg Fritze.

Na idejama alternativne odbrane u okupiranoj Evropi tokom Drugog svjetskog rata organizovani su brojni štrajkovi, demonstracije, pokreti građanskog otpora i gerilskog rata. Brojni su primjeri tih otpora u Norveškoj, Poljskoj, Francuskoj, Jugoslaviji, Grčkoj i drugim zemljama. U Norveškoj su, na primjer, učitelji uspjeli da upornim odbijanjem saradnje spriječe kvistlinški režim da u škole uvedu obrazovni program nacističkog tipa, a saradnju su odbijale i crkve, trgovinska udruženja i sportske organizacije. Slična je situacija i u drugim zemljama, a u Danskoj su tajne organizacije uspjele da prokrijumčare 95% jevrejskog stanovništva i sigurnost neutralne Švedske.

Poslije Drugog svjetskog rata pojavile su se moralne i strateške dileme s razvojem nuklearnog oružja koje su krajem 1950-ih podstakle opštu antinuklearnu kampanju. U Velikoj Britaniji je 1958. godine Stiven King-Hol objavio veoma značajno djelo pod nazivom „Obrana u nuklearno doba“ (Defense in the Nuclear AGE). U tom djelu on je zauzeo stav da Velika Britanija i Zapadna Evropa treba da prestanu da se oslanjaju na nuklearno oružje i da svoju odbranu i politiku zasnuju na nenasilnom otporu. Istovremeno je predložio i formiranje kraljevske komisije koja bi njegov prijedlog proučila i uvažila.

Kao poznati političar, kasnije i savezni predsjednik Gustav Heinemann, napustio je Adenauerov kabinet zbog planova ponovnog naoružanja, te je napustio i CDU (Hrišćansko-demokratsku uniju). Godine 1957. pristupio je SPD-u. U drugoj polovini 50-ih godina 20. vijeka pokret „Borba protiv atomske smrti“ organizovala je seriju masovnih demonstracija protiv atomskog naoružanja. Održavani su uskršnji marševi, koji su opstali do danas, a nastali su prvobitno kao protestna forma protiv najavljenih planova savezne vlade u proljeće 1956. da će se savezna armija opremiti (naoružati) nosačima oružja za atomske eksplozivne glave.

Borba protiv ponovnog i atomskog naoružanja od 1950: Poslije Drugog svjetskog rata u Saveznoj Republici Njemačkoj pojavili su se snažniji talasi mirovnih pokreta, pri čemu su mobilisane šire mase ljudi. Prva velika akcija mirovnog pokreta bila je usmjerena protiv ponovnog naoružanja Savezne Republike Njemačke početkom 50-ih godina („Bez mene – pokret“). Akciju su iznijeli sindikati, intelektualci, hrišćanske i ženske grupe (naročito zapadnonjemački ženski mirovni pokret). U mirovnom pokretu bila je zastupljena i Komunistička partija Njemačke (KPD), koja je zabranjena 1956. godine.

Pagvoš pokret

Pagvoš pokret je nastao kao izraz svjesnosti da naučnici imaju moralnu i društvenu obavezu da pomognu u sprečavanju i prevazilaženju stvarnih i mogućih štetnih posljedica naučnih pronalazaka i drugih pojava po život i zdravlje ljudi na zemlji.⁶ Održavanje prve konferencije 1957. godine sponzorisao je gospodin Sajrus Iton, kanadsko-američki industrijalac. On je sponzorisao sve troškove održavanja tog skupa, ali je uslovio da se on održi u njegovom rodnom mjestu – selu Pagvoš u Novoj Škotskoj. Od tada ti skupovi nose zvaničan naziv „Konferencije Pagvoš o nauci i svjetskim poslovima“ (The Pagwash Conferences on Science and World Affairs).

Direktna inicijativa o organizovanju pokreta potekla je od filozofa Bertranda Rasela 1955. godine u vrijeme kada su odnosi između dvije supersile, Amerike i Sovjetskog Saveza, bili veoma zategnuti i kada je vođena žestoka trka u naoružavanju i kada su vršene intenzivne nuklearne probe. To je istovremeno i period kada je postojala klima izraženog nepovjerenja, straha, i neprijateljske propagande koja je u to vrijeme bila veoma intenzivna. To su bili očigledni indikatori pojave eventualnog budućeg vrućeg rata koji bi mogao uništiti život na zemlji. Istovremeno, to je bio i signal za mobilizaciju svih snaga mira, uključujući i naučnike koji snose dio odgovornosti zbog aktivnog učešća u proizvodnji sredstava za masovno uništavanje ljudi, ali i zbog bliske veze sa državnim organima koji donose sudbonosne odluke o njegovoj upotrebi.

Upravo u tim uslovima Rasel piše pismo Ajnštajnu, najvećem naučniku u to vrijeme, i saopštava mu ideju o namjeri sazivanja jedne konferencije uglednih naučnika koja bi se bavila problemom sigurnosti ljudi na zemlji. Sa tom idejom Ajnštajn se složio i zamolio Rasela da pripremi odgovarajuće zajedničke izjave, koje su kasnije dobile naziv Rase-lov i Ajnštajnov manifest. Taj manifest, nakon potpisivanja od strane još devet naučnika iz šest zemalja, Rasel je objavio u Londonu jula mjeseca 1955. godine.⁷

Manifest je veoma dobro primljen u javnosti i dvije godine kasnije (1957) dolazi do sazivanja Prve konferencije u Pagvošu. Na konferenciji su učestvovala 22 naučnika iz 10 zemalja Istoka i Zapada. Rasprava je bila veoma uspješna i ideološki neobojena. Odlučeno je da se takvi skupovi održavaju i u budućnosti. Imenovan je i Komitet za nastavak rada (Continuing Committee), koji je u narednom periodu trebalo da organizuje skupove te vrste.

S vremenom je obim aktivnosti Pagvoša znatno porastao, ali su načela njegovog djelovanja ostala ista. Ta načela su:

- „a) Pagvoš je uglavnom jedno amorfnu tijelo koje nema statut, zvanično članstvo, nikakve krute procedure, niti i najmanji birokratski mehanizam.*
- b) Naučnici učestvuju u aktivnostima Pagvoša kao pojedinci i ne predstavljaju nikoga, već sami sebe.*
- c) Učesnici su naučnici, ali se taj izraz koristi u svom najširem značenju koje se odnosi na sve ljude od nauke.*
- d) Učesnici iz zajednice naučnika pokrivaju širok spektar ideoloških i geografskih pripadnosti.*

6 Detaljnije o tome može se vidjeti u: Svetska enciklopedija mira, tom I, str. 4 - 10; i tom II, str. 92 - 97, 172. i 173. i 284 - 285.

7 Tekst manifesta može se vidjeti u: Albert Ajnštajn, članak, Svetska enciklopedija mira, tom I, str. 4 - 10.

- e) *Rasprave se okončavaju u naučnom duhu, a naročito ne postoje nikakve povlastice u propagandi za ovu ili onu stranu.*
- f) *Pagvoš sve aktivnosti sprovodi nezavisno i obično se ne preuzima nijedna zajednička akcija sa nekom drugom organizacijom.*⁸

U međuvremenu formiran je Savjet Pagvoša sa 27 članova iz 19 zemalja. Osnovan je i njegov Izvršni komitet sa sjedištem u Londonu i predsjedništvom u Ženevi. Za nacionalne aktivnosti formirane su nacionalne grupe koje rade i neposredno sarađuju sa Savjetom Pagvoša.

U svom višedecenijskom radu Pagvoš je održao brojne konferencije, simpozijume i radionice i znatno doprinio razvoju mira i sigurnosti ljudi u svetu. Naročito se aktivno angažovao na eliminisanju potencijalne opasnosti od nuklearnog rata i zaustavljanju lokalnih ratova. Pagvoš je znatno doprinio i radu Organizacije Ujedinjenih nacija, a naročito na planu izrade Uputstva za međunarodnu naučnu saradnju i razvoj i Zbirke pravila o tranziciji tehnologije. Pored toga, Pagvoš je znatno doprinio razvoju drugih organizacija kao što je, na primjer: Stokholmski institut za međunarodna mirovna istraživanja (The Stockholm International Peace Research Institute – SIPRI).

Opozicija protiv Vijetnamskog rata: Krajem 60-ih godina prošlog vijeka došlo je do protesta protiv Vijetnamskog rata, koji je otpočeo kao građanski rat između južnog Vijetnama, okrenutog ka Zapadu, i komunističkog sjevernog Vijetnama, a rat je eskalirao 1963. nakon miješanja Sjedinjenih Američkih Država, koje su se stavile na stranu južnovijetnamske autoritarne vlade. Pokret protiv Vijetnamskog rata iznijela je prije svih studentska opozicija APO. Ona se u svojim protestima protiv ovog rata priključila prvom antiratnom pokretu poslije Drugog svjetskog rata, međunarodnoj rastućoj opoziciji protiv američkog vojnog angažmana protiv sa sjevernim Vijetnamom povezane opozicione FNL i njenih gerilskih jedinica. Izvještavanje medija, koji do tada nisu širili realističnu sliku ratnih strahota, uključujući patnje civilnog stanovništva, znatno je doprinijelo senzibiliziranju javnosti. Protesti protiv Vijetnamskog rata predvođeni su u dobroj mjeri kritičkom opozicijom, na čijem čelu su se nalazili studenti, a stavili su vladu Sjedinjenih Američkih Država pod moralni pritisak. Otpor protiv Vijetnamskog rata rezultirao je povlačenjem Amerikanaca iz ove zemlje 1974. godine, nakon čega je rat mogao biti završen godinu dana kasnije u korist FNL. Godine 1976. došlo je do ponovnog ujedinjenja sjevernog i južnog Vijetnama.

Protiv neutron-bombe, NATO-ova dvostruka odluka i SDI program (1977 - 1986): 1977. godine razvitak neutron-bombe u Sjedinjenim Američkim Državama prouzrokovao je talas širenja mirovnih pokreta diljem svijeta. Mnogi ljudi su smatrali da je navodna sposobnost da se uništi život a materijali i građevine sačuvaju, „perverzija ljudskog mišljenja“ (Egon Bahr). Kao tipična forma protesta protiv ove bombe razvijeni su u Sjedinjenim Američkim Državama i Australiji „DIE-IN“; tom prilikom demonstranti su na signal iznenada legli na zemlju. Petra Kelly ovu vrstu protesta uvodi u zapadnu Njemačku 1980. godine. Od početka do sredine 80-ih godina 20. vijeka milioni ljudi su protestovali protiv NATO-ove dvostruke odluke. Ova odluka je predviđala stacioniranje atomskih američkih raketa srednjeg dometa „Pershing II“ i pokretnih nosača aviona „AGM-86 Cruise Missile“ u Evropi kao odgovor na stacioniranje novih sovjetskih raketa „SS 20“. Mirovni pokret je upozoravao da su američke rakete srednjeg dometa u stanju

8 Svetska enciklopedija mira, tom II, str. 96.

da unište i pogode glavni sovjetski grad bez vremena upozorenja. Mnogi su strahovali od toga da bi Sjedinjene Američke Države mogle ograničiti atomski rat tako što bi poštjele svoju teritoriju. Doista, u Pentagonu su postojali takvi planovi, koji su izrađeni u vrijeme vojnog stratega Colin S. Graya. Preko četiri miliona ljudi potpisalo je apel 1980 – 1983. zvani „Krefelder Apel“ protiv stacioniranja američkih raketa srednjeg dometa u Evropi.

Alternativna odbrana podrazumijeva odbrambene planove „kojim bi države koje posjeduju nuklearno oružje kao Velika Britanija ili Francuska ili savezi, kao Sjeverno-atlantski savez (NATO), bile osposobljene da koriste konvencionalni ili gerilski način ratovanja, ili 'građanski otpor' bez upotrebe nasilja, kako ne bi postale zavisne od nuklearnog oružja. Isto tako, ovaj termin odnosi se na metode kojima bi se države koje ne posjeduju nuklearno oružje nedvosmisleno okrenule odbrambenoj strategiji ili strategiji bez upotrebe nasilja.“⁹

Ideje o alternativnoj odbrani započete su znatno prije pojave nuklearnog oružja, ali su one aktuelizirane u Velikoj Britaniji krajem 1950-ih, sa osnovnim zahtjevom da se demontira „Britanska bomba“. One su naročito intenzivirane u toku decenije 1980-ih kao dio šire evropske kampanje protiv postavljanja navođenih i peršing II projektila. Ta kampanja je rezultirala i određenim rezultatima. Opoziciona laburistička partija je preuzela na sebe da demontira britansko nuklearno oružje i da ukloni nuklearne baze SAD. Rezultati kampanje su doprinijeli snažnom širenju ideja o alternativnoj odbrani i na druge evropske, a potom i na vanevropske zemlje: Indiju, Japan, Sjevernu Ameriku, Australiju i druge.

Paralelno sa navedenim idejama i pokretima pojavljuju se i brojni pisani materijali o mogućoj ulozi građanskih otpora u nacionalnoj odbrani. Znatno prije pojave nuklearnog oružja, 1915. godine, čuveni engleski filozof i borac za mir Bertrand Rassel je u članku za „Atlantik Mantli“ (Atlantic Manthly) izjavio da bi Velika Britanija „poslije samo jedne generacije obučene za pasivan otpor“ mogla da raspusti svoje vojne snage i suprotstavi se svakoj invaziji kampanjom odbijanja saradnje. Istovremeno, on je izrazio sumnju da će njegov prijedlog biti prihvaćen.

Interes za građanski otpor u teoriji i praksi naročito je intenziviran poslije Gandijeve kampanje odbijanja saradnje sa britanskom vlašću. Veliki broj pisaca pacifista u Evropi prihvata te ideje, a naročito su bili zapaženi radovi: Oldus Hakslija iz Velike Britanije, Bart de Lihta iz Holandije i Ričarda Gerga iz SAD. I sam Gandi je neposredno pred smrt organizovao udruženje Šanti Sena (Shanti Sena) i „vojske mira“, čiji bi dobrovoljci trebalo da budu posebno obučavani nenasilnim metodama, tehnikama i vještinama.

Jedna od najvećih mirovnih demonstracija održana je povodom njemačkog evangelističkog crkvenog dana u junu 1981. u Hamburgu. Desetog oktobra 1981. godine u Bonu je mirno demonstriralo više od 300 hiljada ljudi protiv atomskog oružja; 25. oktobra 1981. godine u Briselu je demonstriralo više od 200 hiljada ljudi, a 21. novembra 1981. godine oko 400 hiljada ljudi u Amsterdamu. U Bonu su, povodom posjete američkog predsjednika Ronalda Reagana, 10. juna 1982. godine održane demonstracije na kojima je demonstriralo oko 500 hiljada ljudi. Uskršnji marševi mobilisali su redovno, u periodu od 1981. do 1984. godine, stotine hiljada građana u brojnim gradovima i regijama Zapadne Njemačke. Pored toga, razvijene su mnoge akcije bez nasilja, koje su naš-

9 Svetska enciklopedija mira, Tom I, str. 10.

le podršku u stanovništvu: sjedeće blokade ispred atomskih stajališta i raketnih odbrambenih položaja, „ometanje navođenja oružja“, kampanje protiv izvoza oružja, „Molitva za mir“, lanci ljudi. Poznati su bili protesti i sjedeće blokade bez primjene nasilja na mjestu gdje su stacionirane „Pershing“ rakete. U malom mjestu sa nekih 5.500 stanovnika u švapskoj šumi stalno je rastao broj akcija. Grupa aktivista je htjela ta mjesta napustiti tek pošto bude udaljeno „Pershing“ atomsko oružje, živjeli su u takozvanim „pre-se-kolibama“. Poznate su bile i „seniorske blokade“, kada je 600 starijih osoba blokiralo više dana bazu, potom „koncertna blokada živih ljudi“ (jedan simfonijski orkestar blokirao je kapiju staništa raketa ispred koje je muzicirao, kao i „blokada sudija“.

Dana 22. novembra 1983. više desetina hiljada ljudi pokušalo je blokirati njemački Bundestag u Bonu. Istovremeno je njemački Bundestag izglasao i unatoč brojnim glasovima protiv iz redova SPD-a i glasovima Zelenih stacioniranje raketa.

Načelno su protesti protiv atomskog naoružanja bili usmjereni, u manjoj mjeri i protiv Sovjetskog Saveza i Istočnog bloka, uglavnom u sopstvenim zemljama. Mnogobrojne pristalice mirovnih pokreta smatrale su da svaki narod prije svega treba da se brine o naoružanju u sopstvenoj zemlji.

Rat na Kosovu i Drugi golfski rat: 1990/91. godina označila je Drugi golfski rat. Kraj mnogih iluzija o velikom miru i blagodetima mira, koje su bile obećavane od gašenja konflikta Istok–Zapad. Protiv ovog rata, za koji su Sjedinjene Američke Države dobile legitimitet u Ujedinjenim narodima, a imale svoj vojnički cilj – iračke osvajačke trupe protjerati iz Kuvajta, protestovali su milioni ljudi širom svijeta. Tema mirovnih pokreta u devedesetim godinama 20. vijeka bila je dovedena u vezu sa protestima protiv vojnih intervencija i zalaganje za civilno savladavanje konflikata.

Veliki izazov u tome bio je jugoslovenski rat, koji je unutar samog mirovnog pokreta doveo do vrućeg suprotstavljanja među belicistima i pacifistima. Nije bilo značajnih centralnih velikih demonstracija, vrijednih pomena, ali vrijedi istaći mnoge decentralne aktivnosti: mnogostruke mjere pružanja pomoći za ratne izbjeglice, podrška domaćim snagama koje su se borile protiv rata i izbjegavale vojnu službu, konkretni projekti pomirenja u zemljama nastalim iz bivše Jugoslavije. U svakom slučaju brutalni rat u Bosni i Hercegovini pokazao se kao svojesvrсна bespomoćna situacija za novi mirovni pokret. Kako treba izgledati mirovno djelovanje prije, u toku novog rata i poslije njega, moralo bi kao novi izazov biti dalje razvijen. Načela za ovo su isprobana pod kraticom „civilno savladavanje konflikata“, odnosno civilna mirovna misija.

Globalni pokret protiv rata u Iraku 2003: 2003. godine mirovni pokret je agirao u do tada nepostojećim razmjerama. U cijelom svijetu održane su demonstracije protiv rata Sjedinjenih Američkih Država i njihovih saveznika, koji ovog puta nisu odobrili Ujedinjeni narodi. Dana 15. februara 2003. godine širom svijeta protiv rata u Iraku demonstriralo je preko 10 miliona ljudi, najveći dio njih u Evropi. Samo u Berlinu je na ulice izašlo oko 500 hiljada ljudi.

Na „DAN X“, kada je otpočelo bombardovanje, iznova su demonstrirali milioni ljudi u svijetu. U mnogim njemačkim gradovima u demonstracijama su učestovali i učenici.

Protesti 20. januara u Washingtonu povodom inauguracije George W. Busha bili su istovremeno mirovne demonstracije.

Mirovni pokret od 2003/2004: U 2004/2005. godini jedno od težišta njemačkih i zapadnoevropskih mirotvoraca bio je otpor protiv Ustava Evropske unije, ovdje naročito protiv onog dijela Ustava koji se odnosio na vojne i odbrambeno-političke sadržaje. Pri tome predmet kritike bilo je npr. propisivanje mogućeg učešća borbenih jedinica EU, proširivanje spektra angažmana evropske vojske i obaveza naoružanja pojedinih zemalja (član 1-41 EU-Ustava: „Zemlje članice obavezuju se da će svoje vojne sposobnosti postupno poboljšati“).

Odgovarajuća kampanja informisanja i objašnjenja nije imala javnog sluha u Saveznoj Republici Njemačkoj. Nasuprot tome, društvene diskusije o Ustavu Evropske unije vođene su intenzivno u zapadnim susjednim zemljama Savezne Republike Njemačke, prije svega u zemljama Beneluksa i Francuskoj. Na nacionalnom referendumu u Francuskoj (maj 2005) i Holandiji (juni 2005), u kojima se mirovni pokret ujedinio sa snagama koje su bile protiv Ustava, a koje su iz širih društvenih (socijalnih) aspekata kritikovale postojeći Ustav EU, on je odbačen većinom glasova. Nasuprot tome, zahtijeva se jedan drugačiji ustav Evrope koji će više biti orijentisan na socijalne potrebe građana, a manje rukovođen neoliberalnim interesima privrede, odnosno međunarodno angažovanih koncerna.

Neki naučnici koji se bave problematikom mirovnih studija smatraju da je najfatalniji doprinos daljem širenju unutrašnjih pa čak i novih međudržavnih konflikata povratak partikularnih nacionalizama zasnovanih na etnički određenim homogenim slikama sebe samih i onog tuđeg. Otuda zahtjev pred mirovnim istraživanjima i istraživanjima konflikata za pojačanim tematiziranjem pitanja etniciteta.

„Brzo širenje etnički orijentisanih politika identiteta kao i rastuća učestalost i intenzitet etničkih ili kao etnički etiketiranih i racionalizovanih konflikata i porast nasilja stavljaju na početku 21. vijeka kapacitete objašnjenja društvenih nauka na veliku probu i čini se opravdavaju aktuelni interes istraživanja za predmet etniciteta. Do sada je međutim uveliko osporavano, šta se podrazumijeva pod pojmom etniciteta, gdje se nalazi njegov fundament i kako je moguće u jednom sekularnom svijetu objasniti zarazu etničke identifikacije i organizacije.“ (Wolfram Stender: „Etnička buđenja“)

„Etnicitet nije stari pojam, već naprotiv veoma mlad fenomen; ključ za njegovo razumijevanje ne leži u prošlosti, već u sadašnjosti“. (Wolfram Stender: „Etnička buđenja“). S tim u vezi, prema Stenderu, ne može biti slučajnost da su se „otkriće etničke grupe (...) i etabliranje nacije vremenski podudarile“.

Novi uzroci i nove forme konflikata: U sadašnjosti smo izloženi porastu novih uzroka konflikata kroz nova masovna oboljenja kao što je AIDS, kroz porast ekoloških i ekonomskih problema kao i kroz razvoj informacijske i tehnološke globalizacije, podignute na jedan novi nivo. Sadašnjost je izdaleka obilježena preusmjeravanjem ratnih konflikata od ratova među nacijama ka unutrašnjim ratovima i sukobima, s jedne strane, te s druge terorističkim napadima pojedinaca ili grupa. Novi uzroci konflikata pomjeraju se prije svega nakon sloma Sovjetskog Saveza u opštu svijest.

Ove pojave djelimično su ranije bile smještene u strukturama konflikta na relaciji Istok–Zapad, a dijelom su dobile na značaju tek po završetku ovog konflikta.

Grupa njemačkih naučnika društvenih i prirodnih nauka opisala je izazove na prelazu iz 1991. na 1992. godine, koji u sadašnjosti stoje pred izučavanjem mira:

„Odlučujući faktori u ovom odnosu su preslikano udvostručenje svjetskog stanovništva do 2035. godine, mnogobrojnost ekoloških opterećenja (prije svega primjetne promjene klime), očekivana suprotstavljanja oko resursa (naročito zbog pitke vode i hrane) te energetske izvora, zadržavanje akumuliranog bogatstva u rukama manjine stanovništva, dok je većina ugrožena u sopstvenoj egzistenciji od gladi i bolesti“. Gašenje komunističkih društava u nekadašnjem Istočnom bloku i definitivno ukidanje kolonijalnog sistema u zemljama razvoja dovelo je u 90-im godinama prošlog vijeka do eksplozivnog porasta unutrašnjih konflikata unutar pojedinih država. Istovremeno se u kontekstu islamskih društava razvila nova forma terorizma, za koju se agituje diljem svijeta. Ovdje treba dodati i kriminal koji operiše na globalnoj razini.

PRILOG 1: EVROPSKA KONVENCIJA O ZAŠTITI LJUDSKIH PRAVA I FUNDAMENTALNIH SLOBODA

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i fundamentalnih sloboda (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) poznata je još i kao Evropska konvencija o ljudskim pravima (European Convention on Human Rights). To je pravni akt Savjeta Evrope (1949) o zaštiti sloboda i prava, donijet u Rimu 4. novembra 1950. godine. Originalna verzija Konvencije stupila je na snagu 3. septembra 1953. godine. Prve njene potpisnice bile su: Belgija, Danska, Francuska, Njemačka, Irska, Italija, Island, Luksemburg, Holandija, Norveška, Turska i Velika Britanija.¹⁰

Od tada pa do 2004. godine, Konvenciju je potpisalo 46 zemalja. Potpisivanje je istovremeno označilo i prihvatanje obaveze poštovanja prava i sloboda ljudi. Istovremeno zemlje potpisnice se obavezuju da priznaju nadležnosti Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu (Francuska), koji je ustanovljen Konvencijom. Tom sudu se može obratiti svaka osoba koja smatra da su joj narušena njena ljudska prava, sam postupak pred tim Sudom uređen je Poslovníkom, koji je stupio na snagu 1. novembra 1998. godine.

Čin donošenja Konvencije pravno je uobličio ideju zemalja Evrope o uspostavljanju jedinstvene zaštite ljudskih prava i individualnih političkih sloboda koji, uz vladavinu prava, a prema osnivačkom aktu Savjeta Evrope, čine temelj istinske demokratije (Preambula Statuta Savjeta Evrope, str. 3). Ovom kodifikacijom otpočela je pravna standardizacija na evropskom tlu, koja se odvija u skladu sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima (1948). Zaštita prava i sloboda unaprijeđena je naknadnim pravnim dopunama iz protokola 1, 4, 6, 7, 12 i 13, iz 1950. godine. Poseban značaj ima Protokol 11, koji je 1998. godine u evropsku pravnu praksu uveo Evropski sud za ljudska prava, i mogućnost učešća pojedinca u međunarodnom pravnom postupku.

Konvencija se sastoji iz Preambule, osnovnog teksta i 13 protokola.

U Preambuli je istaknuto da je osnov Konvencije Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, koju je Generalna skupština Ujedinjenih nacija donijela 10. decembra 1948. godine. U prvom članu eksplicitno je navedena obaveza svih država potpisnica da poštuju prava i slobode koje garantuje Konvencija. Zatim su u prvom dijelu (čl. 2 - 18) navedena osnovna prava i slobode. U drugom dijelu (čl. 19 - 51), uređen je način funkcionisanja Evropskog suda za ljudska prava, a u trećem (čl. 51 - 59) regulisana su proceduralna pitanja i nadležnost u vezi sa potpisivanjem, ratifikovanjem, tumačenjem, predmetnom, teritorijalnom i vremenskom primjenom odredbi Konvencije. U protokolima su data pravna pravila kojima se vrše izmjene i dopune osnovnog teksta Konvencije.

U osnovna prava i slobode svrstani su: Pravo na život (čl. 2); Zabrana mučenja, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja (čl. 3); Zabrana ropstva i prinudnog rada (čl. 4);

10 Detaljnije o tome može se vidjeti u: http://wapedia.mobi/bs/Evropska_konvencija_o_ljudskim_pravima.

Pravo na slobodu i sigurnost (čl. 5); Pravo na pravično suđenje (čl. 6); Kažnjavanje samo na osnovu zakona (čl. 7); Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života (čl. 8); Sloboda misli, savjesti i veroispovijesti (čl. 9); Sloboda izražavanja (čl. 10); Sloboda okupljanja i udruživanja (čl. 11); Pravo na sklapanje braka (čl. 12); Pravo na djelotvorni pravni lijek (čl. 13); i Zabrana diskriminacije (čl. 14).

U Protokolu 1 navedeno je još: Pravo na mirno uživanje imovine (čl. 1); Pravo na obrazovanje (čl. 2); i Pravo na slobodne izbore (čl. 3). U Protokolu 4 unijeti su: Zabrana dužničkog ropstva (čl. 1); Sloboda kretanja (čl. 2); Zabrana protjerivanja sopstvenih državljana (čl. 3); i Zabrana kolektivnog protjerivanja stranaca (čl. 4), a u Protokolu 6 – Zabrana izricanja i izvršavanja smrtne kazne (čl. 1). U protokolu 7 unijeti su: Zaštita u postupku proterivanja stranaca (čl. 1); Pravo na žalbu u krivičnim stvarima (čl. 2); Pravo na nadoknadu za pogrešnu osudu (čl. 3); Pravo ne biti suđen ili kažnjen dva puta u istoj pravnoj stvari (čl. 4); i Jednakost supružnika (čl. 5). U Protokolu 12 uređena je Opšta zabrana diskriminacije (čl. 1), a u Protokolu 13 – Apsolutna zabrana smrtne kazne (čl. 1). Protokolima je bliže definisano i pokretanje međunarodnih sporova i tok postupka pred Evropskim sudom za ljudska prava.

PRIOLOG 2: KOSTARIKANSKA NEUTRALNOST

„Jedna zemlja usvaja neutralnost kao princip spoljne politike prvenstveno s namjerom ne da stvori mir, već da bude ostavljena na miru.“

Kostarika je čvrsto riješila da ne učestvuje u unutrašnjim i spoljnim poslovima drugih nacija u okruženju i da spriječi druge centralnoameričke zemlje da se miješaju u njena unutrašnja pitanja. Te ideje su se pojavile početkom Drugog svjetskog rata kada je tadašnji predsjednik poslao poruke svojim kolegama u centralnoj Americi o neophodnosti čvrstog prijateljstva u procesu suočavanja sa predstojećom velikom svjetskom opasnošću. Ideja o neutralnosti je konačno aktuelizovana poslije građanskog rata (1948), kada je vođa pobjednika Hose Figeres odlučio da ukine oružane snage kao trajnu instituciju. To je bio događaj bez presedana u istoriji, naročito ako se ima i vidu da je ta oblast bila u vječitim sukobima u kojima je u periodu od 1930. do 1980. godine poginulo oko 100.000 ljudi.

Konačnom proglašenju neutralnosti prethodile su brojne komplikacije i nemiri od kasnih sedamdesetih u ostatku centralne Amerike. Da bi sačuvao zemlju od uplitanja u te sukobe tadašnji predsjednik Republike Kostarike Luis Alberto Monge je na dan nezavisnosti, 15. septembra 1983. godine, objavio svoju odluku da proklamuje „permanentnu, aktivnu i naoružanu neutralnost“, vis-a vis oružanih sukoba Centralne Amerike. Dva dana kasnije on je na svečanosti tim povodom pročitao proklamaciju o neutralnosti koju je Vijeće vlade potvrdilo.

Proklamacija neutralnosti predstavlja vrlo važan primjer u spoljnoj politici Kostarike. Taj instrument u jednom od najvećih žarišta sukoba u to vrijeme u svijetu je originalan dokaz najboljih i originalnih potencijalnih i demokratskih tradicija Kostarike. On je specifičan i originalan i po tome što nije zasnovan na međunarodnim sporazumima; on je odraz unutrašnjeg stanja i težnje naroda Kostarike da izbjegne oružano uključanje u konflikte koji su bili dominantni u tom regionu.

Neutralnost Kostarike je specifična i po tome što je dvije godine ranije (1980) uspjela da osnuje Univerzitet mira, čiji je osnovni cilj unapređenje svjetskog mira putem edukacije. Sastavni dio tog Univerziteta je i Evropski centar za mir i razvoj sa sjedištem u Beogradu.

Građanska odbrana je odbrambena doktrina za očuvanje društvene slobode od unutrašnjih i spoljašnjih prijetnji uz prethodnu pripremu cjelokupnog stanovništava za otpor i odbranu prvenstveno nenasilnim metodama i sredstvima.¹¹ Realizuje se sa osnovnim ciljem osujećivanja i odvracanja od napada promjenom volje napadača i odbrane; ako do napada ipak dođe, masovnim i smišljenim odbijanjem saradnje i izrazitom neposlušnosti građana. Zbog načina odbrane, ta doktrina se veoma često naziva i nenasilnom odbranom, odbranom otporom građana i društvenom odbranom. Osnovna njena suština je u tome da se u toku otpora agresiji, umjesto vojnih, primjenjuju diplomatska, politička, ekonomska, psihološka i sva druga sredstva i oružja. Ona, dakle, ima izrazito nevojni karakter.

Prvo izvorište ove doktrine uključuje improvizovane slučajeve mirnog odbijanja saradnje i nepovinovanja u slučaju pučeva i strane okupacije. U primjere te vrste mogu se navesti: mađarski otpor austrijskoj vladavini, finski otpor rusifikaciji 1898 - 1905; otpor Kap puču u Njemačkoj 1920; mirni otpor francuskoj i belgijskoj okupaciji Rura organizovan od strane njemačke vlade 1923; različiti slučajevi antinacističkog otpora za vrijeme Drugog svjetskog rata – naročito u Jugoslaviji, Grčkoj, Norveškoj, Danskoj, Holandiji; razni slučajevi otpora da bi se spasili Jevreji od holokausta; čehoslovački mirni otpor invaziji i okupaciji od strane Sovjetskog Saveza i zemalja Varšavskog ugovora 1968 - 1969; različiti slučajevi mirnog otpora protiv okupacija i invazija u Vijetnamu, Avganistanu, Alžiru, Iraku, SR Jugoslaviji, zatim protiv diktatorskih režima u Latinskoj Americi, na Tajlandu, Filipinima i dugim mjestima.

Drugo izvorište je u djelima brojnih stratega i vojnih teoretičara od Sun Cu Vua do zagovornika sistema opštenarodne odbrane i civilne zaštite u Indiji, Švajcarskoj, Švedskoj, Jugoslaviji, Grčkoj, Poljskoj, Kini i drugim zemljama. U tu kategoriju mogu se svrstati brojne vojskovođe i teoretičari, a značajniji su Anri de Žomini, Karl von Klauzevic, Bazil Lidel Hatr, Svećin, Stiven King-Hol, Josip Broz Tito, Rajko Tanasković i drugi. Oni su u teoriji, a mnogi i u praksi razradili i dokazali kako je moguće uspostaviti uspješnu odbranu u uslovima kada su vojne mogućnosti slabije od agresorovih.

Treće izvorište su doktrine raznih praktikanta nenasilnog djelovanja. Njihov tipičan predstavnik je M. K. Gandi, koji je praktično pokazao da odbranu od strane invazije može uspješno sprovesti cjelokupno stanovništvo korišćenjem nenasilnih metoda i oblika borbe, uključujući i odbijanje političke i bilo koje druge saradnje.

Četvrto izvorište se može naći u djelima manjeg broja akademika, filozofa i naučnika koji su pokušavali da teorijski oblikuju i objasne doktrinu odbrane. Kao tipičan primjer njihovih napora može poslužiti studijska konferencija građanske odbrane na Oksfordu 1964. godine. Učesnici konferencije su definisali pojmove, ukazali na osnovne proble-

¹¹ Detaljnije o tome može se vidjeti u: Svetska enciklopedija mira, tom I, str. 196 - 201.

me, ispitali i predlagali osnovne strategije i doktrine odbrane i predviđali budući razvoj događaja i perspektive te doktrine.

Navedena i druga izvorišta (specifična za pojedine nacije i države) poslužile su kao fundamentalna osnova za izradu zvaničnih doktrina brojnih zemalja Evrope i svijeta. Karakteristični primjeri su zvanične politike i doktrine Jugoslavije, Švajcarske i Austrije, a neke vrste vladinih i vojnih stavova o nenasilnom otporu unijete su i u doktrine Norveške, Finske, Švedske, Francuske, Danske, Holandije i drugih zemalja.

Građanska odbrana obično ima dva cilja: (1) odvratanje od agresije i (2) otpor u slučaju da do agresije ili napada iznutra ipak dođe.

Potencijalni napadač spolja ili iznutra uvijek proračunava vjerovatnoću uspjeha svojih namjera i aktivnosti. Ako ocijeni da otpora stanovništva neće biti ili će biti beznačajan, on će nastojati da svoje namjere realizuje u praksi. U suprotnom, ako je građanska odbrana u mirno vrijeme dobro organizovana, agresor neće ni pokušavati da ulazi u avanturu koja je unaprijed osuđena na neuspjeh. Dakle, ako je građanska odbrana tako organizovana i opremljena da potencijalnom protivniku može nanijeti velike gubitke i ako agresor tu sposobnost zaista i vidi, onda do agresije neće ni doći.

„Uspjeh doktrine građanske odbrane da odbije napade zavisi od najmanje šest činilaca:

- a) Želje stanovništva da se odbrani od napada;
- b) Unutrašnje snage društva koje je napadnuto;
- c) Sposobnosti društva i stanovništva da odreže kontrolu nad izvorima energije i da ih ne predaju napadačima;
- d) Sposobnosti branilaca da ne dozvole napadačima postizanje željenih ciljeva;
- e) Sposobnosti branilaca da zadovolje zahteve za uspešnu nenasilnu borbu, uključujući i održavanje nenasilne discipline i istrajavanje u borbi uprkos odmazdi; i
- f) Veštine branilaca da pronađu i napadnu slabe tačke sistema i režima napadača.“¹²

Sposobnost za građansku odbranu, dakle, podrazumijeva dobru organizovanost, opremljenost, obučenosť, spremnosť i istrajnosť društva za surovu borbu protiv neprijatelja. U celom tom procesu ne postoje šabloni za planiranje zastrašivanja i odbrane u svim situacijama. Zato se akcije planiraju i realizuju u skladu sa konkretnim prostornim, vremenskim i drugim uslovima.

12 Svjetska enciklopedija mira, tom I, str. 198.

Termin „nenasilje“ se veoma često upotrebljava, ali njegovo značenje nije u potpunosti definisano. Obično se pod tim podrazumijeva nepružanje otpora, ali to nije dovoljno. Termin nenasilje ima i svoj pozitivni kvalitet koji podrazumijeva i hrabrost i izrazitu aktivnost. Tako je, na primjer, Gandi govorio o nenasilju hrabrih. Nenasilje, dakle, podrazumijeva i aktivnu snagu koja, u principu, ne nanosi zlo.¹³

Nenasilje u Gandijevom smislu podrazumijeva neodgovaranje zlom na zlo. Te stavove Gandi je preuzeo od Tolstoja i Toroa, ali ih je, za razliku od njih, i sproveo u praksi.

Negativan aspekt nenasilja, odnosno neuzvaračanja zla, poznat je još od antičkog doba. Tako je, na primjer, Konfučije isticao: „Ukoliko me čovjek povrijedi, ja ću mu uzvratiti ljubavlju i dobrom namjerom; što me više vrijeđa, moram da budem bolji prema njemu; obuzima me miris dobrote, a tužna struja duva prema njemu.“¹⁴ Slični primjeri se mogu naći i u laoskoj tradiciji i u filozofiji Platona i Sokrata. Tako, na primjer, Platon kaže kroz Sokratove riječi u Kritu: „Nikada se ne smije činiti nepravda niti uzvratiti nepravdom na nepravdu niti se svetiti nekome ko pati, uzvraćati mu zlom za zlo.“¹⁵

Stavovi o nenasilju mogu se naći i u hrišćanskoj tradiciji. To se naročito može vidjeti u Novom zavjetu u knjigama Jovana, Jakova i Pavla. Ti stavovi su prihvaćeni od širokih slojeva vjernika, a poslužili su i kao osnova u kategoričkom imperativu Kantove formalne logike.

Nenasilje, međutim, prema savremenim gledanjima ima izrazito pozitivan aspekt koji se često naglašava konstrukcijama „aktivno nenasilje“, „nenasilna direktna akcija“ ili „otpor bez nasilja. Nenasilje, dakle, u savremenom kontekstu, uvijek podrazumijeva borbu na širokom frontu, od polja svijesti i volje, preko ignorisanja i do neizvršavanja nasilnikovih zapovijesti i naređenja. Da nema te borbe, nenasilje ne bi imalo onaj značaj koji mu se pridaje, niti bi se pasivnim borbama mogli ostvariti bilo kakvi rezultati. Gandi je, u tom smislu, bio izričit ističući da ahimsa (u bukvalnom prevodu nestrah) „nije put stidljivih i kukavica. To je put hrabrih koji su spremni da se suoče sa smrću. Onaj koji strada s mačem u ruci hrabar je bez sumnje, ali hrabriji je onaj ko se suoči sa smrću, a pritom ne podigne ni mali prst niti ustukne. Onaj, pak, ko preda svoju vreću pirinča iz straha da će biti pretučen, kukavica je i ne može se zavjetovati ahimsi.“¹⁶ S tim u vezi, on je isticao: „Postoji samo jedan put da se ostvari nezavisnost, a to je kroz nenasilje; ako umremo, mi ćemo i dalje živjeti, ako ubijemo, nećemo više nikada živjeti.“

Obično se smatra da se nasilje može zaustaviti jedino nasiljem. Međutim, poznato je da su i nenasiljem postignuti brojni ciljevi i ostvareni značajni rezultati. Martin Luter King i bojkot autobusa u Montgomeriju, Gandi i Marš soli, Sezar Čaves i borba u korist Amerikanaca meksičkog porijekla to nedvosmisleno potvrđuju, a poznati su i drugi primjeri.

13 Detaljnije o nenasilju može se vidjeti u: Svetska enciklopedija mira, Tom I, str. 169 - 173; i Tom II, str. 17 - 25; Mitrović, T.: Borci nenasilja, članak, u: Radni materijal za studije mira na fakultetu Političkih nauka u Beogradu.

http://en.wikipedia.org/wiki/Mahatma_Gandhi i

http://hr.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther_King_Jr.

14 Svetska enciklopedija mira, Tom II, str. 23.

15 Isto, str. 23.

16 Isto, str. 23.

Definisani su i brojni principi nenasilja – zavisno od autora i vremena definisanja. Obično se ističu četiri principa koje je definisalo Društvo za pomirenje na zahtjev Martina Lutera Kinga. To su: (1) definisanje ciljeva (kratkoročnih i dugoročnih); (2) poštenje i slušanje; (3) ljubav prema neprijatelju; i (4) pružanje izlaza protivnicima.

„Akcija nenasilja se obično sprovodi u šest strategijskih faza: (1) ispitivanje, prikupljanje činjenica; (2) pregovaranje, susret s protivnicima i iznošenje problema; (3) prosvjedi, obavještanje učesnika kampanje i simpatizera o svim pitanjima; (4) demonstriranje (sa nošenjem parola, demonstriranje bdjenjem, masovno okupljanje); (5) pružanje otpora što može da znači bojkot, gladovanje, štrajk, odbijanje zadataka ili druge oblike građanske neposlušnosti; i (6) strpljenje, jer značajna promjena ne može se postići preko noći.“¹⁷

Problemima mira bavili su se brojni državnici i teoretičari, ali se s pravom tvrdi da su tipični njeni predstavnici Mohandas Karamchand Gandhi (Mahatma Gandhi) i Martin Luter King.

¹⁷ Isto, str. 25.

MIROVNI AKTIVIZAM U BOSNI I HERCEGOVINI U POSLIJERAT- NOM PERIODU – PERSPEKTIVA AKTIVISTKINJA I AKTIVISTA

Tragični ratovi na prostoru Balkana inicirali su mnoge pojedince i pojedinke da pokrenu mirovne aktivnosti, suprotstave se onome što se događa i pomognu ljudima koji su se direktno našli pogođeni posljedicama rata. Ovaj tekst govori o tim ljudima, predstavlja njihova viđenja dosadašnjeg rada, izazove pred kojima se nalaze, te njihove uspjehe i padove koje su na mirovnom putu doživljavali. On govori o tome na koji način se mirovni aktivisti i aktivistkinje danas nose sa problemima i posljedicama koje se, iako je od rata prošlo već trinaest godina, još uvijek osjete, a nerijetko i ponovo rasplamsaju u odnosima među narodima koji žive na ovom prostoru.

Informacije su prikupljene u razgovorima sa desetinama mirovnih aktivistkinja i aktivista sa prostora Bosne i Hercegovine, te analizom izvještaja institucija, domaćih i stranih nevladinih organizacija, međunarodnih organizacija itd. Predstavljene informacije ne mogu dati sliku o cjelokupnom mirovnom aktivizmu u Bosni i Hercegovini, niti žele promovirati navedene aktiviste i organizacije, već poslužiti kao ilustracija jednog vremena i tipova aktivnosti koje su aktivisti preduzimali.

Pojam mirovnog aktivizma

S obzirom na različito poimanje mirovnog aktivizma potrebno je prije svega demistifikovati šta pod mirovnim aktivizmom podrazumijevaju njegovi direktni inicijatori i inicijatorke i otkriti motive njihovog rada.

*Mirovni aktivizam je sve ono što doprinosi izgradnji mira. Mirovni aktivizam podrazumijeva podržavanje svih resursa u društvu koji pomažu pomirenju i uspostavljanju pokidanih veza. To je vrlo složen i dugotrajan proces i to je nešto što se radi godinama, a ne u jednom trenu. Pod mirovni aktivizam mogli bismo, dakle, podvesti sve ono što može dovesti do pravde, nenasilja, afirmacije ženskih ljudskih prava, prihvatanja složenost savremenih identiteta..., **Amra Pandžo**, „Mali koraci“, Sarajevo.*

*To je za mene nešto što svakodnevno čovjek treba da radi, živi i osjeća, a to znači imati ljubavi za druge ljude i biti pravedan prema sebi i drugima. To isto tako znači ne poniziti drugoga i željeti da svaki čovjek ima svoje dostojanstvo. **Galina Marjanović**, „Duga“ Banja Luka.*

*Nešto što je fenomen, ne samo vezan za postratna područja. To je generalno govoreći pokret i aktivizam koji iz različitih pozicija društvenih i individualnih pokušava da djeluje protiv nepravde. Mirovni aktivizam je društvena odgovornost pojedinca, koja može biti artikulirana politički ili putem civilnog društva. **Adnan Hasانبegović**, „Centar za nenasilnu akciju“, Sarajevo*

To su one aktivnosti koje mogu da obezbijede trajan mir i koje se problemom bave kontinuirano, a ne incidentno. To su aktivnosti koje ulaze u srž problema i bave se istorijom konflikta, istorijom ratovanja, načinom na koji se rat desio u BiH, te rad i razgovor sa ljudima koji su na svojoj koži osjetili posljedice rata, koji su za nas kao organizaciju i najbitniji. **Aleksandar Trifunović**, „Nansen dijalog centar“ Banja Luka.

Možemo ga shvatiti kao široki spektar aktivnosti koje pojedinci ili organizovane grupe preduzimaju kako bi u jenoj zemlji, regionu ili šire uticali i dali doprinos izgradnji mira. Faktički, kao prevencija rata, konflikata i svih onih destruktivnih pojava koje građanima uvijek nanesu više štete, ljudskih gubitaka i materijelnih razaranja, a koji bi se možda mogli riješiti dijalogom. **Branko Todorović**, „Helsinški odbor za ljudska prava“, Bijeljina.

Mirovni aktivizam podrazumijeva da svako od nas pojedinačno dobije bitku sa samim sobom i izgradi druge vrijednosne sisteme. Jer, ne treba zaboraviti da u svakom ljudskom biću postoji to zlo i naša borba je u prvom redu sa samim sobom da zlo uvijek postane minimalno. Da ne pokleknemo nekim iracionalnim strastima i idejama. I ukoliko dobijemo bitku samim sa sobom protiv tog zla, to je pretpostavka da mogu sa nekim drugim, koji je isto tako pobijedio svoje zlo, krenuti u neki mirovni aktivizam i afirmisati vrijednosti koje će stvoriti pretpostavke za normalan život, za međusobno poštivanje. To u prvom redu podrazumijeva da u sebi pobijedimo mržnju prema drugom i želju za osvetom. Kada to uspijemo sa samim sobom, možemo govoriti o sebi kao čovjeku koji se bori za mir i u kontaktu sa drugim ljudima stvoriti mirovni pokret i afirmisati mirovne vrijednosti. **Vehid Šehić**, „Forum građana Tuzla“.

To je sve ono što bi se uklapalo u liječenje ratnih rana i stvaranje pretpostavki da se ono što se desilo između 92. i 95. u bosanskohercegovačkom društvu više ne ponovi. To je otprilike sve ono što teži stvaranju nekonfliktne atmosfere, liječenje ratnih trauma i anticipiranje i preveniranje mogućih tenzija i sukoba u budućnosti bilo da je riječ o Bosni i Hercegovini ili regionu. **Srdan Dizdarević**, „Helsinški komitet za ljudska prava Bosne i Hercegovine“, Sarajevo.

Preventivno djelovanje da nam se ne desi ono što se svakih 50 godina ponavljalo i što su naše generacije vrlo dobro osjetile na svojoj koži u posljednjem ratu. Dakle, mnogo preventivnog rada sa mladima i mnogo jednostavnih radionica kroz vannastavne aktivnosti, a možda i predškolsko vaspitanje i obavezne časove demokratije. Uvesti u škole nenasilno rješavanje konflikata, medijaciju, kreativno rješavanje sukoba. Neke jednostavne stvari koje bi mogle generacijski da utječu da se ponašamo kao mirovni aktivisti. **Jasminka Husanović**, „Priateljice“, Tuzla.

Mirovni aktivizam, na neki način, predstavlja reakciju na sve nasilno što nas okružuje. **Lidija Živanović**, „Helsinški parlament građana“, Banja Luka.

Mirovni aktivizam ima više razina, pogotovo danas u vrijeme globalizacije. Dakle, postoji globalni mirovni aktivizam (svjetska politika i s njom povezane neposredne aktivnosti od vojnih do sudačkih, sportskih, umjetničkih). U njega se mora

na pravi način uvući i religija, a to se zanemaruje kako na Istoku tako i na Zapadu, jer se religija veoma često instrumentalizira za svakodnevne političke potrebe. Polazeći od ove konstatacije smatram da je danas važan religijski inspiriran i motiviran mirovni aktivizam. Nažalost, religija se prepušta fanaticima i ekstremistima kao njihova besplatna municija. Pri tom mnogi na Istoku moraju shvatiti da je funkcioniranje religija danas bliže - metaforički kazano - eksplozivu nego opijumu. Ne mora se biti vjernikom da bi se to shvatilo i praktično-politički prihvatilo. Mnoge religijske postavke su nezaobilazni faktor pokajanja, pomirenja, oprosta, nadsuske pravde bez kojih nema smislene i moguće budućnosti čovječanstva. **Marko Oršolić**, IMIC, Sarajevo.

Mirovni aktivizam podrazumijeva sve aktivnosti pojedinca i grupe na uspostavi komunikacija sa neistomisljenicima. **Mirjana Maksimović**, „Sanus“ Prijedor.

Mirovni aktivizam predstavlja, u užem smislu, stvaranje dobrih odnosa između ljudi različitih nacionalnosti, pošto smatram da ratovi na našim prostorima nastaju zbog netolerancije jedne nacionalne zajednice prema drugoj. U širem smislu, mirovni aktivizam bi predstavljao mogućnost da se ja kao osoba ili ljudi iz mog okruženja možemo očitovati ili učestvovati u mirovnim inicijativama i aktivnostima u široj zajednici, tj u svijetu. **Nada Golubović**, „Udružene žene“ Banja Luka.

To je proces u kojem kao građanka činim sve što je u mojoj privatnoj i profesionalnoj domeni da doprinesem kreiranju i održavanju mira i prevenciji konflikta. **Klelija Balta**, Tuzla, Sarajevo.

Različiti su razlozi koji su potakli ove ljude na mirovni aktivizam. Neki su doživjeli ličnu tragediju i umjesto da se povuku u sebe, željeli su pomoći da se to drugima ne desi. Neki su izražavali protest protiv nasilnog rješavanja problema, kršenja ljudskih prava, drugi su htjeli pomoći žrtvama rata, treći za svoje bližnje i sebe stvoriti sigurniju i mirniju budućnost, a neki jednostavno izaći iz malih zatvorenih etničkih sredina i komunicirati, saradivati, širiti vidike, ozdraviti od svega što se dogodilo. Neki su jednostavno, željeli pomoći ljudima u nevolji. A neki sve zajedno. Svima je zajedničko da se nisu slagali sa zvaničnom politikom, ratom, kršenjem ljudskih prava...

Iako je javnost sklona povezivati mirovni aktivizam sa međunarodnim naporima i finansijskim sredstvima ili nevladinim organizacijama, ovaj period njihovog mirovnog rada nije pomognut donatorskom pomoći, niti se radi o organizovanim udruženjima, već o pojedincima i pojedincima ili spontano okupljenim grupama koji snagu za aktivizam nalaze unutar sebe.

Još 1991. učestvovala sam u mirovnim mitinzima (kao predsednica eko-udruženja Sanus) održala sam prigodan govor o takozvanoj ugroženosti nacija na antiratnom mitingu u Prijedoru. Za vreme rata vodila sam multietničku grupu mladih kamp na Palić i sledeće godine, 1995. u martu, na karneval u Solun, gde su imali prilike izneti svoj antiratni stav. **Mirjana Maksimović**, „Sanus“ Prijedor.

Ja sam uvijek bio protiv nasilja i nikad nisam volio, niti imao oružje. Jedinih pet metaka sam ispalio kad sam bio u vojsci. Ima jedan čovjek kojem sam zahvalan do groba - bez obzira što možemo biti i kritični prema njemu - Josip Broz Tito. On me naučio da volim ljude bez obzira kojoj naciji pripadali, kakvu boju kože imali. Uvijek se sjetim smrti Lumumbe, kad sam još kao dijete plakao zato što ga je neko ubio, a kraj njegovog leša je bila njegova majka. To je slika koja mi je ostala duboko urezana u sjećanju. I možda zahvaljujući i tom čovjeku, njegovom uticaju na moju generaciju, ja sam izgradio, bar mislim, pozitivan odnos prema miru i uvijek sam se suprotstavljao nasilju. Kad je u Bosni i Hercegovini došlo do rata, bio sam sudija, znači radio sam posao koji je bio vezan za čovjeka, pojedinca. I dok sam bio advokat pokušavao sam i u najgorem čovjeku naći nešto dobro, jer i u najvećem kriminalcu je bilo pozitivnih stvari. Možda se to utkalo se u sastavni dio moje ličnosti, tako da, kad je započeo rat jednostavno u njega nisam vjerovao. I kad je počelo pucati, znaju to moji Tuzlaci, govorio sam - nemojte ljudi proći će ovo za pet dana ili za petnaest. I danas me mnogi optužuju, kažu - mi smo tebe slušali i tvoj optimizam pa smo ostali, a da smo znali da će trajati toliko, davno bismo napustili BiH i ovaj grad. To je i bio motiv zašto sam ja krajem 1992. godine krenuo u nekakvu borbu. U prvom redu za čovjeka, za istinu, formirajući Forum građana Tuzle u februaru 1993. pokušavajući pozvati ljude iz regiona i pokazati svijetu da postoje ljudi koji žele dijalog, koji uvažavaju sve različitosti, koji ne žele da ubijaju jedan drugog. Moj najveći dobitak je što su moje dvije kćerke prihvatile tu životnu filozofiju i tako se danas ponašaju. **Vehid Šehić**, Forum građana Tuzla.

U Tuzlu je u ratu dolazilo mnogo žena i djece iz Bosne, a u to vrijeme sam radila na Geološkom fakultetu i prozor mi je gledao u Sportski centar „Mejdan“ gdje su uglavnom one bile smještene. Bilo je čudno gledati, a ne uključivati se, samo sjediti i praviti se da se ništa ne dešava. Te žene su dolazile u onim bijelim kamionima, i sad se dobro sjećam, UNHCR-a. I znam da su moje prve aktivnosti u mjesnoj zajednici Stari Grad bile prikupljanje odjeće i obilazak tih ljudi koji su bili smješteni u Mejdanu. To je bilo '92. i '93. već, a onda sam sticajem okolnosti saznanala za organizaciju „Vive žene“ preko kolegice koja je tu već radila i koja je rekla da se oni brinu uglavnom o tim istim ženama. Zato sam izabrala tu organizaciju. Osnovana je kao udruženje '93. godine, a prve aktivnosti su bile, a i dan danas to radimo, prevazilaženje ratne traume, pružajući ženama i djeci iz istočne Bosne psiho-socijalni tretman. Pružali smo im i smještaj, nismo mogle svima pružiti, ali uglavnom žene koje su bile u krizi su kod nas boravile oko 8 do 10 mjeseci i za to vrijeme su dobijale psihosocijalne terapije. **Jasna Zečević**, „Vive Žene“ Tuzla.

Kad je počinjao rat ja sam mogao naći 1000 razloga zašto ne idem u rat, ali nisam mogao naći ni jedan zašto bih išao u rat. To je odgovor koji sam 1992. dao sam sebi i ponosim se time. S ponosom mogu reći da nisam postao mirovni aktivista 1996. mada nemam ništa protiv tih ljudi. Ipak sam postao mirovni aktivista kad se to moglo platiti glavom. Moji unutrašnji porivi su bili dio moga vaspitanja i poimanja Bosne i Hercegovine i ljudi. Ja sam radio u školi kao profesor i nezamislivo bi bilo da neko ko je juče držao dnevnik i olovku u ruci, sutra drži pušku i puca na djecu. **Branko Todorović**, Helsinški odbor za ljudska prava Republike Srpske, Bijeljina.

Iako je bio rat, znala sam da to nije prirodno stanje društva. Prve moje aktivnosti su bile pomoć i podrška raseljenim licima, ljudima u potrebi i obezbjeđenje tih potreba. Osim toga bili smo pod opsadom i nismo imali kontakte sa vanjskim svijetom. Naši prvi koraci su bili organizirati se unutar grada, a potom stupiti u kontakt sa vanjskim svijetom, da svima kažemo i svoju priču. **Klelija Balta**, Sarajevo, Tuzla.

Prvi neposredan povod je bila činjenica da su ovi prostori, na kojima i ja sam živim, a i ljudi s tim skupa, jednostavno doživjeli tu tragediju zvanu rat. To je bio taj prvi motiv sasvim praktičnog karaktera izazvan tim konkretnim događanjima. Pružio sam otpor otpuštanju i maltretiranju nesrpskog stanovništva u Banjoj Luci, djelovao kroz časopis „Novi Prelom“, jedini opozicioni časopis u ratno vrijeme. Ja sam još uvijek motivisan i djelujem, jer činjenica je da se u našoj situaciji rat produžio drugim sredstvima. Sada se vode politički ratovi, ekonomski ratovi, vode se ratovi u području obrazovanja, kulture itd. Ali, to je problem za čije rješenje će sigurno trebati duže vrijeme nego što je jedan ljudski život. **Miodrag Živanović**, profesor filozofije, Banja Luka.

Četiri godine strahote u Sarajevu i nepravda koja nam je nanesena kao građanima Bosne i Hercegovine bi trebalo svako da utiče i pokrene građane da se bave nekim aktivnostima koje će unaprijediti zemlju. Što se mene tiče, osim toga, imala sam jednu sretnu okolnost u nesreći i nepravdi koja me je zadesila. Naime, ja sam prestala da imam šansu da radim u toku rata i to mi je dalo slobodnog vremena. Ja sam kao neko ko je doživio nepravdu imala dodatni motiv da pokušam da doprinesem da nepravde ovdje bude što manje. **Mirjana Malić**, Sarajevo.

Na samom početku rata sam pozvala prijateljice da mi se pridruže da pomognemo ljudima koji su već tada stizali u izbjegličkim kolonama iz Hrvatske i koji su se zatekli na ulicama. Rukovodili smo se time da im je potrebna topla ljudska riječ i tako smo im se obraćali – kao čovjek čovjeku. Mnogo je bilo žena i djece kojima je trebalo nabaviti hranu, lijek ili cipele. Ili kapu za djeda. On se bez te kape osjećao posebno ponižen. Jedna kapa vrati čovjeku dostojanstvo. Među prvima smo počeli da radimo i posjećujemo domicilne žene, prije svega muslimanke čiji muževi i sinovi su bili na ratištu ili negdje drugdje. Znali smo da se plaše, da nerado izlaze iz kuća, htjele smo da ih nekako ohrabrimo i vidimo šta im treba, imaju li kafe... obilazili smo te žene u Šeharu i Vrbanji, poslije su one dolazile kod nas. Dosta smo radili sa ženama kojima je neko ubijen, ili odveden ili kojima su kuće bili zapaljane... Radmili Serdar je 17-oro članova porodice masakrirano u kući. I ona nikada nije rekla da mrzi sve muslimane, već samo one koji su joj upali u kuću i pobili familiju. 90% žena sa kojima smo radili govorile su da nikoga ne mrze. One su mene zadivile. **Galina Marjanović**, „Duga“ Banja Luka.

Svojevremeno sam upoznala novinara Roj Gutmana, koji je u stvari prvi objavio priče o konc-logorima, silovanjima žena... Ja sam njima prevodila tih dana i tad sam prevodila za djevojke koje su silovane. To je moj prvi susret sa posljedicama rata, pored naravno granatiranja i svega. Nakon svega što mi je ispričao šta je vidio u Omarskoj i Manjači baš sam bila očajna. On je radio niz intervjua, između ostalog i u bolnici sa doktorima. Jednog od njih, Hilmiju, usput sam pitala može-

mo li ja i još dvije djevojke doć' da pomažemo. On je rekao da možemo i već u ponedjeljak smo otišle u bolnicu, fino se podijelile i radile u podrumskom dijelu. I to je ustvari početak. Kako je „Crveni polumjesec“ tada bio malo više mačo i politički obojen, mi smo sjele i dogovorile se, da organizujemo svoje udruženje. Nismo htjele ni protiv koga, ni za šta, mi smo htjele da pomažemo žrtvama rata, bez obzira ko su. I tako smo osnovale „Crveni ljiljan“. **Nejra Nalić**, „Mi-Bospo“, Tuzla.

Nakon tragedije koja je zadesila moju porodicu, poželjela sam da se to nikad ne ponovi nikom, da dam svoj doprinos, da pomognem djeci koja su ostala bez roditelja, jer sam ostala sa dvoje djece i mogla sam razumjeti drugu djecu i druge porodice. **Senka Jakupović**, Sanski Most.

Moj otpor ratu je bio osobni angažman i vlastito uranjanje u iskustva preživljavanja u teškim okolnostima koja su se pretočila u nova znanja i novi smisao života u miru. Kritikujući muške politike i dogovore o ratu i miru uz upotrebu oružja, željela sam iskazati jasan stav spram nositelja ratnih zbivanja. **Memnuna Zvizdić**, „Žene ženama“ Sarajevo.

Već kao student teologije sam se povezao s mirovnim pokretima religijski inspiriranim katoličkim, pravoslavnim, protestantskim grupacijama, a od sedamdesetih godina XX stoljeća sam se priključio globalno-univerzalističkim pokretima kao što je „Svjetska konferencija religija i mir“ formirana 1970. Nisam bježao ni od grupacija koje su možda i politički zloupotrebljavane, jer mir mi je bio glavni cilj, pa tako i sve što može tom cilju voditi. Pravi angažman za mir u BiH sam osjetio poslije raspada SFRJ i prijeko potrebe da se religije sačuvaju od ideoloških, pa čak i vojnih manipulacija. Zbog toga sam odmah poslije osnivanja Internacionalnog centra za mir u Sarajevu, inaugurirao osnivanje Internacionalnog multireligijskog i interkulturnog centra – IMIC, 1991. godine pod predsjedništvom gradonačelnika Sarajeva u prostorijama Jevreske zajednice u Sarajevu. IMIC je imao jedan jedini cilj – nikome ne dozvoliti da ljude vjerom dijeli, jer se po vjeri možemo razlikovati, ali ne možemo dijeliti. Onaj tko ljude po vjeri dijeli priprema naše međusobno istrebljenje. **Marko Oršolić**, IMIC Sarajevo.

Ako ćemo krenuti sa mog ličnog aspekta, to je bilo još 1993. godine. Kad sam počela da radim za međunarodni Crveni križ, i onda su 1995. bile te prelomne ključne godine kada smo počeli uspostavljati bazu podataka za nestale osobe i kada smo puno radili na prihvaćanju i zbrinjavanju prognanih iz Srebrenice, ako možemo i to u taj dio da uvrstimo. **Jasminka Tadić – Husanović**, „Priateljice“ Tuzla.

Početak rata, kada smo se počeli dijeliti, pokušala sam da sagledam probleme ljudi koji nisu bili iste nacionalne pripadnosti kao ja. Radila sam tada u bolnici i pomagala sam koliko sam mogla. Ljudima koji nisu imali zdravstveno osiguranje pomagala sam da mogu da se liječe; ljude nesrpske nacionalnosti koji su tada bili proganjani i izloženi torturi, primala sam u svoj dom i pronalazila načine da im pomognem da odu iz grada, ako su to željeli. Odmah nakon rata, 1996. godine, sa istomišljenicama sam osnovala organizaciju „Udružene žene“ s ciljem pomaganja i jačanja žena koje su bile izuzete iz velikih mirovnih akcija koje su vodili muški lideri. **Nada Golubović**, „Udružene žene“ Banja Luka.

Prve organizovane aktivnosti

U prvoj godini nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, iako je rat zvanično prekinut, dovršavaju se procesi započeti ratom, etničko čišćenje, te najraznovrsnije pojave ugrožavanja ljudskih prava i sloboda. Izvještaj Helsinškog odbora za ljudska prava Bosne i Hercegovine o stanju ljudskih prava u 1996. godini¹⁸ pominje protjerivanje stotina Bošnjaka i Hrvata sa područja Banje Luke, Teslića, te masovni egzodus Srba iz dijelova Sarajeva koji nakon sporazuma postaju teritorija Federacije BiH. Prema ovim podacima, oko 130.000 ljudi je u tom periodu napustilo svoja mjesta stanovanja. Istovremeno, u Bosnu i Hercegovinu se vratilo 100.000 izbjeglica, ali se povratak odvija po etničkom kriteriju, tako da se oni vraćaju samo u one dijelove u kojima je njihov narod većinski. Nekoliko pokušaja povratka u druge dijelove, završavalo je neuspješno i uz veliki otpor stanovništva koje sada naseljava ta područja.

Kao odgovor na navedene probleme počinje intenzivnije udruživanje mirovnih aktivistkinja i aktivista u organizacije, povećanje broja nevladinih organizacija u Federaciji Bosne i Hercegovine (najviše u Tuzli i Sarajevu), te registrovanje i određenog broja udruženja građana na području Republike Srpske. Dio organizacija nastaje samoinicijativno, osnivanje drugih pomažu strane organizacije prisutne u Bosni i Hercegovini, a dio se formira i uz pomoć i podršku iskusnijih kolega iz drugih dijelova BiH, pa i isto-mišljenika iz drugog entiteta.

Prema odgovorima aktivista i aktivistkinja nevladinih organizacija, te izvještajima o radu, prve poslijeratne aktivnosti se fokusiraju na promociju slobode kretanja, organizaciju međuentitetskih susreta i uspostavljanje povjerenja, kroz kulturne, muzičke, sportske aktivnosti te seminare o obrazovanju, položaju žena i mladih u društvu. Dio organizacija se bavi saniranjem ratne štete, distribucijom humanitarne pomoći i psihosocijalnom i pravnom pomoći žrtvama rata, izbjeglicama i raseljenim licima. Uz ove aktivnosti organizacije prate stanje ljudskih prava i reaguju javnim istupima i saopštenjima na njihovo kršenje.

*Moje prve aktivnosti u okviru NVO "Srcem do mira" su počele 1996. godine i odvijale su se i narednih godina, sve do 2002. god. Sa Karuna centrom-USA organizovali smo prvi kontakt žena iz Sanskog Mosta i Prijedora, koji je uspješno održan i nastavljen. Organizovan je odlazak žena koje su bile u Sanskom Mostu, a iz Prijedora, Kozarca, Trnopolja... da posjete svoja ognjišta nakon ratnih dejstava, a isto tako žena iz Prijedora koje su ranije živjele u Sanskom Mostu. To je bio značajan korak na uspostavi kontakta i nastavak saradnje između ta dva grada: Prijedora u Republici Srpskoj i Sanskog Mosta u Federaciji. Ovi događaji su bili puni emocija, prolivenih suza, a i sreće zbog odlaska u posjetu svojim kućama nakon dužeg perioda. Sljedeći korak je bio povezivanje prosvjetnih radnika iz ova dva grada, što je doprinijelo procesu povratka i uključivanja djece u obrazovni program. Sve je proteklo bez problema. **Senka Jakupović**, Prijedor, Sanski Most.*

Uglavnom sve je bilo vezano za potrebe u zajednici poslije rata. Donatori su doneli jednog konsultanta, koji je podijelio papire i flomastere i rekao „Šta mir? Šta rat?“ „Šta ćemo raditi ako je mir, a šta možemo ako je rat?“. Nekoliko stvari koje

¹⁸ Izvještaj o stanju ljudskih prava za 1996. godinu, Helsinški odbor za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Sarajevo, januar 1997.,

sam htjela su bile izgradnja civilnog društva, pomoć demobilisanim borcima, a treća je bila ekonomska pomoć ženama. A pošto je žena i djece bilo najviše, pokrenula sam psiho-socijalni rad, informativno-pravne centre, pa i kreditiranje. **Nejra Nalić**, „Mi-Bospo“ Tuzla.

Po srušenim selima dijelili smo Bošnjakinjama i Srpkinjama krave i mini farme kokoši. Koordinatorica projekta je bila iz jednog entiteta, a veterinar iz drugog. Po prirodi stvari morali su da sarađuju. To su ujedno bili i prvi susreti žena sa obje strane entitetske granice. Dvojako smo im pomagali – s jedne strane da uspostave komunikaciju jedne sa drugima i da uvide da su im problem isti, a s druge strane jačali smo njihovu poziciju unutar njihovih domaćinstava. Tu su i kursevi engleskog jezika i računara koje smo organizovali u gradu. Na tim kursovima su se susretale Bošnjakinje i Srpkinje koje se nisu viđale tokom rata. Zahvaljujući ovim kursovima neke su uspjele da nađu posao. **Nada Golubović**, „Udružene žene“ Banja Luka.

Helsinški komitet je organizovao javnu raspravu na temu „Ljudska prava i policija“, s ciljem upoznavanja i informisanja pripadnika policije o međunarodnim standardima u odnosima policije i ljudskih prava, te rasprave o aktuelnoj praksi u ovoj oblasti.

Zajedno sa Forumom građana Tuzla, Helsinški komitet je organizovao početkom aprila u Tuzli okrugli sto na temu „Nezavisno sudstvo u Bosni i Hercegovini“. Učesnici okruglog stola su bili odlučni u tome da izbor sudija mora biti rezultat stručnosti i moralnih kvaliteta kandidata, te da o tom treba da odlučuju nadležni državni organi, uzimajući u obzir i mišljenje sudijskog sastava na određenom području, a bez uplitanja političkih partija u ovaj proces.

U organizaciji Helsinškog komiteta i Međunarodne helsinške federacije u Sarajevu je 11. jula održana javna rasprava povodom upućivanja apela državicima svijeta za privođenje osumnjičenih ratnih zločinaca Tribunalu u Hagu. (...) U toku godine advokati saradnici Helsinškog komiteta za ljudska prava u BiH, nastavili su pružati pravnu pomoć pojedincima koji su se obraćali Komitetu smatrajući da su im prava ugrožena. Najčešći oblik kršenja ljudskih prava tiče se nepoštovanja prava na stanovanje, a u manjem broju zastupljeni su slučajevi diskriminacije koja se provodi na polju zapošljavanja i dobijanju ličnih dokumenata. Iz Izvještaja Helsinškog komiteta za ljudska prava BiH za 1997. godinu.

Jedna od prvih aktivnosti je bila pravljenje baze podataka nevladinih organizacija u BiH – koja je danas svjedočanstvo tog vremena. U cilju pomirenja napravili smo mrežu nevladinih organizacija u 20 gradova u BiH, to su bili NVO forumi, a osnovali smo i Vijeće NVO. Tada sam bila generalni sekretar Vijeća. I to su bili prvi dobrovoljni prelasci i prvi susreti ljudi sa ove i one strane entitetske linije. Jedna sjednica Vijeća održana je u Bijeljini, negdje 1999. Bila je specifična atmosfera, bilo je dosta Bošnjaka i Hrvata... Jedna žena je ustala i ispričala kako je izbjegla u Federaciju, nakog što joj je dvoje djece ubijeno u Prijedoru, ne zna ni gdje su im grobovi. No dodala je sve halali, oprašta u cilju mira. Njen govor

je bio izuzetno dirljiv i nakon njega je nastao muk u sali. A onda su svi aplaudirali. To je bilo izuzetno hrabro, tada progovoriti o svojim mukama na taj način. To je pokretalo neke unutrašnje nove metafizičke veze između nas u tom nekom raskidanom tkivu BiH. I ja sam tokom rata bila u Sarajevu i nije bilo jednostavno poslije otići na Pale, pitajući se da li su tu negdje bili postavljeni minobacači. **Amra Pandžo**, „Mali koraci“ Sarajevo.

Rat me je pokrenuo, želja da on prestane i od aprila 1995. sam u tim vodama. Sa prijateljima i istomišljenicima sam radila na konceptu, u septembru 1995. osnovali smo organizaciju. Moj motiv je - Uradi nešto. Jedna od prvih aktivnosti je bila već početkom marta 1996. odlazak u Srebrenicu vidjeti i onu drugu stranu. **Branka Rajner**, „Biro za ljudska prava“ Tuzla.

Pamtim prvu konferenciju žena koju smo organizovali u Banjoj Luci u novembru 1996. godione. Prvi put su žene iz drugog entiteta došle u Republiku Srpsku i to bez pratnje OSCE-a, i dva dana ostale u Banjoj Luci! Sve do samog početka stripjela sam kako će sve proći. Jer, trebalo je sve to organizovati, voditi računa o bezbjednosti učesnica i spriječiti eventualne neugodnosti i provokacije. Poziv za učešće uputili smo i Biljani Plavšić, tadašnjoj predsjednici RS. Mada smo znali da se neće odazvati, htjeli smo da bude informisana šta se dešava i htjeli smo čitav događaj učiniti javnim. Tada je problematično bilo i to što su se ljudi iz Federacije tretirali kao stranci pa su sobe za njih bile duplo skuplje, a tražili su im pasoše, lična karta im nije bila dovoljna. Ono što je zanimljivo jeste da smo na toj konferenciji raspravljali o temama koje su i danas aktuelne, a to su žena u javnom životu, žena u sistemu obrazovanja, i žena i zapošljavanje. I dan danas pričamo o istim temama i pokušavamo napraviti značajnije iskorake... **Lidija Živanović**, „Helsinški parlament građana“, Banja Luka.

Omladinska mreža Bosne i Hercegovine je neformalni skup vanstranačkih organizacija, grupa i osoba koje zadovoljavaju potrebe mladih u entitetima, aktivno ih uključujući u izgradnju demokratskih vrijednosti i jačanje civilnog društva. (...) Misija hCa Omladinske mreže u Bosni i Hercegovini, ustanovljena je na radionici strateškog planiranja u Kulašima, 11 – 17. 07. 1999. g. (...) Naša osnovna ideja je bila da povežemo omladinske inicijative (nezavisne organizacije, neformalne grupe i pojedince) sa čitavog područja Bosne i Hercegovine, radimo na njihovom osnaživanju, podršci u implementaciji njihovih zajedničkih projekata, aktivnosti i ideja. Posebnu pažnju u razvoju ovog projekta smo usmjerili prema mladima koji žive u malim zajednicama i gradovima u BiH., www.omladina-bih.net.

Iako se za nevladine organizacije počinje koristiti izraz civilno društvo, krajem devedesetih godina ovaj sektor je daleko od koherentne zajednice ili zajednice koja ima svijest o zajedničkom cilju. U određenoj mjeri izuzetak su organizacije žena i organizacije koje se bore za ljudska prava¹⁹. Prema podacima Međunarodnog savjeta volonterskih agencija (ICVA), u septembru 1996. postoji 98 domaćih organizacija koje rade na obnovi i razvoju infrastrukture, ljudskim pravima i pravima žena. Većina ih radi na lokalnom nivou, a nekoliko počinje raditi i na širem planu, umrežavati se sa sličnim organizacijama i prelaziti etničke i međuentitetske granice.

19 Patronage or Partnership – Local Capacity Building in Humanitarian Crisis , uredio Ian Smillie (za Humanitarianism and War Project), Kumarian Press/IDRC 2001, Ottawa, Canada, http://www.idrc.ca/cn/cv-9333-201-1-DO_TOPIC.html

Izazovi mirovnih organizacija

Aktivisti i aktivistkinje ističu da se u periodu prvih godina poslije rata nevladin sektor, pa tako i mirovne organizacije, susreću i sa obavezama vlastitog razvoja i osposobljavanja, kako bi mogli odgovoriti potrebama grupa za čija prava i položaj se zauzimaju, odgovoriti sve složenijim zahtjevima donatora²⁰. Istovremeno, on djeluje u zastarjelom zakonskom okviru koji ne poznaje kategoriju civilnog društva i tretira udruženja, kao i sva druga pravna lica, preduzeća. Ni u Republici Srpskoj, ni i u Federaciji nije bilo propisa koji specijalno regulišu finansijske aspekte rada nevladinih organizacija. U takvoj situaciji na njihov rad se primjenjuju opšti fiskalni propisi, a poreske olakšice nisu stimulativne za potencijalne domaće finansijere²¹. Već u prvim godinama nakon rata javljaju se inicijative za ujednačenim i adekvatnim zakonskim regulisanjem nevladinog sektora, u kojima aktivno učestvuju i mirovne organizacije.

Pojedini izvještaji pominju da su u tom periodu mnoge domaće organizacije orijentisali donatori, a ne njihovi programi²². Organizacije koje su postupale na ovaj način često su postajale servis za realizaciju programskih ciljeva stranih agencija i donatora, pri čemu ne treba zaboraviti da su se i na ovaj način postignuti brojni dobri rezultati. Ali, s druge strane, zbog ovog trenda uticaj mnogih organizacija je ograničen na kratkoročne ciljeve, koji se postižu kroz projekte koje finansiraju donatori, a ne na sveukupni napredak civilnog društva u BiH i sigurniju budućnost²³.

Iskustva sa stranim donatorima u mirovnom sektoru variraju, od izuzetno korisne podrške i razumijevanja, do pokušaja nametanja vlastitog načina rada.

*Tako da kad je Danski savjet za izbjeglice (DRC) počeo lokaliziranje svog projekta i kad su htjeli da naprave nevladinu organizaciju, s kim god bi pričali, ljudi su im govorili da se obrate meni, a pošto su me i oni jako dobro poznavali, tako je i bilo. Nemam pojma odakle meni tolika hrabrost da se upustim u to, ali znala sam odmah da to hoću i tako je nastao „Bospo“. To je bio decembar 1994, u martu 95. je registrovan, a ja sjedam da radim 1. marta. Sa DRC su tada bili jako dobri odnosi, doduše s jednom ženom svojevremeno bili su loši, jer sam ja stvarno išla glavom kroz zid, nisam baš bila podnošljiva, jer sam postavila vlastite ciljeve, a nisam po svaku cijenu prihvatila njenu politiku. I tad su oni rekli „Dobro, u redu, imat ćemo voditelja projekta, a onda Patriša iz USAID OTI mi kaže 'Nejra, moraš imati titulu direktora da bi radila fundraising' i tako oni meni daju ova dva radna mjesta. **Nejra Nalić**, „Mi Bospo“, Tuzla.*

*Moji prvi kontakti sa ljudima iz Federacije odigrali su se u februaru 1996. godine kada su u Banjaluku iz Tuzle došli Vehid Šehić, Lidija Mračević, Klelija Balta i jedna ekipa ljudi iz Holandije. Tada smo se prvi put sreli i tada su počeli razgovori šta bi se moglo raditi da se i drugi ljudi počnu sretati i komunicirati jedni sa drugima i kako da i ovdje uspostavimo udruženje koje će se boriti za te ciljeve. **Lidija Živanović**, „Helsinški parlament građana“, Banja Luka.*

20 Konferencije: Mirovni aktivizam u Bosni i Hercegovini u poslijeratnom periodu , održane u Banjoj Luci od 15. do 17. maja i u Sarajevu 12 –14 septembra 2008. godine

21 Lokalni NVO sektor u Bosni i Hercegovini – problemi, analize i preporuke, Nezavisni biro za humanitarna pitanja, Sarajevo, oktobar 1998, str. 5, 21.

22 Report – Civil Society in Bosnia and Herzegovina, Soros, str. 2, 2001, http://civilnodrustvo.ba/files/docs/biblioteka/istrazivanja/Soros_CS_report_2001.doc

23 Isto, str. 3.

Ovdje bih prvo pomenula međunarodne organizacije koje su mnogo radile na izgradnji kapaciteta nevladinog sektora. Mi smo kao aktivisti prošli brojne edukacije o tome šta je to trauma i kako se nositi sa tim. Mi smo bili educirani i imali smo povjerenje jedni u druge. **Nada Golubović**, „Udružene žene“, Banja Luka.

Najteže je bilo početi. A nevladine organizacije su bile te koje su počele i pokrenule priču o mirenju i suživotu, koje su inicirale susrete, emisije, kontakte, koje su razgovarale... Ponekad su donatori bili problem jer su nametali uslove koji ovdje tada nisu mogli zaživjeti. Međunarodna zajednica je ovdje pre naglila do daske, u svemu. Kao da su ljudi sir, pa ga narežeš, samo je stvar veličine kockica... Jedna je žena čak tražila da sastavimo Radmilu sa njenim krvnicima, zato što ona u tom trenutku piše neku knjigu. Zamislite samo, ona bi ženu izložila novoj traumi, zato što joj to treba za knjigu. **Galina Marjanović**, „Duga“, Banja Luka.

Socijalno-ekonomska slika Grahova je i danas veoma loša. Iako se dio stanovništva bavi poljoprivredom, nezaposlenost je i dalje jedan od gorućih problema. Zahvaljujući međunarodnoj zajednici, te raznim humanitarnim organizacijama koje su djelovale i djeluju na ovim prostorima, znatno se obnovio stočni fond, koji je tijekom rata totalno uništen. Na područje Grahova je putem donacija, te mikrokreditiranjem stiglo više od 400 krava. **Danka Zelić**, Udruženje građanki „Grahovo“, Bosansko Grahovo.

Nažalost, ima jedan projekat koji sam na jedvite jade uradila. I tu mislim na apsolutnu opstrukciju međunarodnih donatora. Na koncu je Evropska komisija prepoznala potrebu za tim projektom prije ravno 10 godina. Znači 98-99. rađen je projekat kojim je rukovodio Helsinški parlament građana Sarajevo, koji se zvao „Segregacija u javnim školama na osnovu nacionalne pripadnosti“. Tim projektom sam javno koristila termin segregacija, kao istinu koja postoji u našem osnovnom i srednjem obrazovanju i bez obzira što je to bio finansijski veoma mali proekat, bio je veoma značajan. Konačno je međunarodna zajednica shvatila da se pravo na jezik u Bosni i Hercegovini uzurpira i da to znači u stvari nacionalnu i etničku segregaciju djece, te regrutaciju budućih nacionalista, prvo malih, pa poslije jako velikih. Dakle to je projekat za koji sam pokušavala da pridobijem međunarodne donatore pune četiri godine, ali nisu imali razumijevanja. **Mirjana Malić**, Sarajevo.

Imao sam unutrašnje nekakve konfikate, znaš kako se sa tim svim nositi. Bio sam okrenut toj potrebi da pričam o ratu, o tim dešavanjima, naročito sa ljudima koji su, uslovno rečeno bili sa druge strane. I tako sam se uključio u neke projekte koje je CIP tada radio. Odlazio sam na neke seminare koji su mi pomagali da nađem, s jedne strane put kojim bih se kretao, a i neku samorefleksiju, nekako da upoznam sebe. Nešto što mi je bilo najznačajnije su treninzi izgradnje mira i nenasilja 97-98 što sam prošao u Hrvatskoj. Drago mi je što sam tada upoznao tamošnje organizacije i aktiviste, koji su mi puno pomogli... **Adnan Hasanbegović**, „Centar za nenasilnu akciju“, Sarajevo.

U izradi ove studije utvrđeni su sljedeći vidovi pozitivnog uticaja donatora i inostranih partnera²⁴:

- *humanitarna i donatorska pomoć,*
- *podrška i omogućavanje prvih susreta ljudi iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine, te umrežavanje organizacija sa istim ili sličnim ciljevima,*
- *obuka i usavršavanje aktivista mirovnih organizacija o ulozi civilnog društva, strateškom planiranju, razvoju organizacije i prikupljanju sredstava itd.,*
- *obuka i usavršavanje aktivista u vještinama vođenja dijaloga i debata, rješavanja sukoba, pomoći u prevazilaženju ratnih trauma, pribavljanju stručne literature,*
- *osposobljavanje za kreiranje vlastitih edukativnih programa, zahvaljujući kojima su se pojedine organizacije u kasnijem periodu i djelimično finansirale,*
- *razmijevanje lokalnih potreba u pojedinim slučajevima i spremnosti da se radi iskreno i partnerski, te da se projekti prilagođavaju ovim potrebama, da se finansiraju i razvojne potrebe organizacije, nabavka opreme i sl.,*
- *doprinos sticanju ugleda nevladinih organizacija.*

Istovremeno u odnosima sa donatorima bilo je i problema i oni se uglavnom vežu za pojedine donatore ili pojedine osobe unutar donatorskih organizacija, a najčešće se radi o:

- *nepoznavanju i nerazumijevanju lokalnog konteksta i čestim promjenama službenika koji rade sa mirovnim nevladinim organizacijama,*
- *birokratizovanom odnosu prema lokalnim partnerima, proceduralnim smetnjama, te sve većem administrativnim zahtjevima i opterećenju u projektima, od čega ponekad trpi programski dio,*
- *nesporazumima koji nastaju u posredovanju u komunikaciji između domaćih organizacija i sjedišta donatora,*
- *nespremnosti pojedinih donatora da podrže organizacijski opstanak i razvoj lokalnih partnera.*

Istraživanje o mirovnom aktivizmu provedeno u zemljama nastalim na prostoru bivše Jugoslavije 2004. godine pokazuje da tek četvrtina mirovnih organizacija nije imala nikakvih problema i nesporazuma sa stranim partnerima i donatorima²⁵.

Ovaj period obilježava i otpor i kritičizam lokalne vlasti, ali i s obzirom na nacionalne tenzije i neprihvatanje u lokalnoj sredini, izuzev od strane grupa koje su bile direktni korisnici ili istomišljenici i simpatizeri njihovog rada.

Ja sam imao problema o kojima ne želim da govorim, a to znaju građani Tuzle. Bio sam na udaru medija, na udaru političara, koji su pokušavali od '93. do '95. godine svašta da mi urade, ali ono što mi je davalo snagu su obični građani Tuzle, koji su stajali iza mene u svakom pogledu, dajući mi podršku. Moram reći da je bilo prijatelja i iz inostranstva koji su čuli preko medija za taj angažman, koji

24 Konferencije: Mirovni aktivizam u Bosni i Hercegovini u poslijeratnom periodu, održane u Banjoj Luci od 15. do 17. maja i u Sarajevu 12 - 14 septembra 2008. godine.

25 Ružica Rosandić, Nataša Milenković, Mirjana Kovačević, Teži put – mirovne akcije na tlu bivše Jugoslavije, Centar za antiratnu akciju, Beograd, 2005, str. 30.

su došli u Tuzlu i podržavali me, te prijatelja iz našeg okruženja, koji su takođe mirovni aktivisti iz Srbije, Crne Gore, Makedonije, Hrvatske i tu smo napravili prve veze i mirovni pokret na prostoru bivše Jugoslavije. **Vehid Šehić**, „Forum građana“, Tuzla.

Kada sam 1996. godine otišla u Sarajevo, to je je bilo strašno. To je doživljeno kao izdaja srpskog naroda i Republike Srpske. Zanimljivo je što su moji direktori koji su me optuživali i napadali što idem u Sarajevo, par godina kasnije takođe krenuli da obilaze Sarajevo i Zagreb. Meni su rekli da sam ja išla u pogrešno vrijeme! I tokom rata moja porodica je jako puno trpjela od vladajućih strukturna. Mog muža su stalno proganjali. Mislim da je razlog bio i taj što je on uspio na klinici sačuvati osoblje i druge, a ne samo srpske nacionalnosti. Svakog petka nam je kući dolazila vojna policija. Ja sam opet imala problema što sam govorila hrvatski. Do rata to niko nije primjećivao, ali u toku rata je to bilo strašno. Što se tiče žena sa kojima smo tada radili, one su sve naše aktivnosti prihvatale sa zahvalnošću. **Nada Golubović**, „Udružene žene“, Banja Luka.

U radu smo se susretali sa različitim reakcijama. Ljudi kojima smo pružali i pružamo pomoć su zahvalni i smatraju naš rad veoma korisnim, dok su nas neki predstavnici vlasti zaista etiketirali kao strane plaćenike. Gledali su nas kao protivnike i nisu smatrali da trebaju poznavati naš rad ili saradjivati sa NVO-sektorom. Često smo i mi njih posmatrali kao protivnike ali smo ustrajavali u svojim zahtjevima. **Branka Rajner**, „Biro za ljudska prava“, Tuzla.

Ja sam imao prijatnje, zaštitu policije i tu vrstu prozivanja. U jednom momentu je to toliko daleko otišlo da je policija procijenila da mi treba pružiti zaštitu. U suštini, da toga nije bilo, to bi značilo da nisam ništa ni radio. Jer rad ove vrste podrazumijeva sukob sa najvećim brojem stanovnika u zajednici u kojoj živite. Ljudima je vrlo teško kad im kažeš istinu u oči – da su odgovorni za rat koji se desio, i da su možda u jednom trenutku bili i odgovorniji od drugih. **Aleksandar Trifunović**, „Nansen dijalog centar“, Banja Luka.

Bilo je svega. S jedne strane je nekakav normalan prosječan svijet koji je naše inicijative dobronamjerno shvatio i prihvatio. A s druge strane su bili neki krugovi, politički i vjerski, i u rukovodstvima grupa koje okupljaju žrtve. Oni su smatrali da je ovo profiterstvo, da će se tu uzeti pare koje su u biti namijenjene njima. Oni su negirali pravo nekog drugog da se upliće u njihove odnose, da pokušava da ih miri da s njima razgovara. Bili smo etiketirani i kao strani plaćenici koji žele da oslabe bosnjački korpus, da ga ponovo pripremimo za neki drugi genocid, da mu otupimo odbrambenu sposobnost... Dakle, bilo je puno etiketiranja, puno pokušaja da se sve devalvira. Otprilike smo na isti način napadani sa sve tri strane, odnosno od sve tri etničke grupe bez razlike. Mislim da smo, kad se radi o vjerskim zajednicama, imali jedino podršku franjevac bosanskih. **Srdan Dizdarević**, „Helsinški odbor za ljudska prava Bosne i Hercegovine“, Sarajevo.

Na početku nam niko ništa nije ružno govorio, samo nismo mogli da se registrujemo. Jedino, bila sam privođena u SUP. Rekla da ovi na vlasti krađu humanitarnu pomoć, pa me zvali u policiju i ispitivali kakve ja to namjere imam protiv države... **Galina Marjanović**, „Duga“, Banja Luka.

*Bilo je etiketiranja, definitivno da, ali i neke čudne tišine. Naš rad se ignorisao. Bilo je jako teško javno dobiti saveznike. Svi su nas negdje iza zatvorenih vrata podržavali, ali niko nije želio da se javno eksponira. Ljudi su se prosto bojali. Sjećam se i jedne od mojih prvih mirovnih aktivnosti, ako bismo je tako mogli nazvati, kada je grupa mladih ljudi iz Republike Srpske trebalo da otputuje u Grčku na ljetnu školu demokratije. Nakon što sam pronašla te mlade ljude, obavila sve potrebne razgovore sa njihovim roditeljima i sredila brdo papirologije, njih nisu pustili u avion, jer nisu u pasošima imali grčke vize, iako je prethodno sve bilo dogovoreno na nivou ambasada. Bilo je to za mene poražavajuće iskustvo. Bilo mi je vrlo neugodno, ali krenula sam dalje. **Lidija Živanović**, „Helsinški parlament građana“, Banja Luka.*

*Svako ko je prelazio entitetsku liniju dočekivan je s nekom vrstom pogrda da je izdajnik. Ja sam na jednoj konferenciji 1996. u Modriči, kada smo ukazali na kršenje ljudskih prava doživio da me gradonačelnici Zvornika i Modriče ne samo napadnu, nego kažu da mene treba linčovati, objesiti, ubiti... Bilo je puno rizika i puno izazova i mnogi od mirovnih aktivista su imali veoma ozbiljne probleme u lokalnim zajednicama, gdje su i dalje na vlasti bili ljudi koji su u vrijeme rata bili ratni zločinci. Mirovni aktivizam je u sebi nosio vrlo ozbiljne rizike, ne mislim samo na odbacivanje u lokalnim zajednicama nego i na fizičke napade i prijetnje ubistvima i fizičko maltretiranje aktivista i njihovih porodica. **Branko Todorović**, „Helsinški odbor za ljudska prava Republike Srpske“, Bijeljina.*

*Bilo je komentara poput „prodavači magle“ u smislu šta sad vi tu možete pored tragedije koja je te ljude zadesila, šta vi mislite da možete s tako malim grupama kada ima 40 hiljada izbjeglica u našem kantonu... To su čak bili komentari i od izbjeglica koje nisu dolazile do nas i od drugih građana. Ali nije nas to, mene barem lično nije, pogađalo, ja sam imala osjećaj da radim dobru stvar. A i danas imam taj isti osjećaj. **Jasna Zečević**, „Vive žene“ Tuzla.*

Razlozi za ovakav stepen otpora prema mirovnim nevladinim organizacijama, prema mišljenjima njihovih aktivistkinja i aktivista, jeste u činjenici da su se oni javno suprotstavljali zvaničnoj politici, koja je svoj opstanak na vlasti održavala zastrašivanjem, izolacijom po etničkom principu, javnim ili prikrivenim podržavanjem međunacionalnih i vjerskih netrpeljivosti²⁶. Opšta atmosfera koja je vladala u narodu, koji je tek izašao iz rata, bila je pogodno tlo za širenje negativnog imidža mirovnih nevladinih organizacija. Naruku svemu išla je i činjenica da su u tom periodu mirovne organizacije u potpunosti bile finansirane sredstvima stranih donatora i bile ovisne o njima.

26 Konferencije: Mirovni aktivizam u Bosni i Hercegovini u poslijeratnom periodu, održane u Banjaluci od 15.-17. maja i u Sarajevu 12.-14. septembra 2008. godine.

Razvoj i uticaji mirovnih organizacija

I dok su predstavnici lokalnih vlasti do kraja devedesetih godina držali distancu od domaćih mirovnih organizacija, aktivisti i aktivistkinje primjećuju da se od 2000. godine odnos vlasti prema njima mijenja, te se intenzivira i njihovo učešće u različitim mirovnim programima. Prije toga jedine prilike za susret su bile kroz privatne kontakte i poznanstva i na skupovima koje su organizovale međunarodne organizacije poput Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju, Ujedinjenih nacija i sl.

Do ove promjene, prema riječima naših sagovornika, došlo je zbog bolje informisanosti institucija o radu nevladinih organizacija, vještina i znanja koje su organizacije primijenile u lobiranju i pridobijanju predstavnika vlasti, uključenosti pojedinaca i pojedinki iz političkih partija u prethodne aktivnosti, a koji su postali nositelji javnih funkcija, te na kraju samim tim što je opšti odnos prema onome što su do tada radili samo mirovni aktivisti, poput prelaska entitetske granice, susreta sa ljudima sa „druge strane“, razgovora o prošlosti, postao nešto tolerantniji.

U tom periodu Helsinški odbor za ljudska prava Bosne i Hercegovine svjedoči o manjim naprecima na polju saznavanja i otkrivanja dokaza o ratnim zločinima i njihovim žrtvama, poput zajedničkog rada tri nacionalne komisije za nestale osobe na području oba entiteta uz odgovarajuće učešće lokalnih vlasti, aktivnijem radu pravosudnih organa u otkrivanju i hapšenju osumnjičenih za ratne zločine, povratku izbjeglica i povratu imovine²⁷. Ipak, proces utvrđivanja istne o stradanju ljudi u ratu ide sporo, kako zbog nedovoljne saradnje lokalnih vlasti iz političkih motiva, tako i zbog nedostatka finansijskih sredstava za ekshumacije i druge prateće potrebe. Tu je i problem nedostatka adekvatnog prostora za smještaj i identifikaciju žrtava rata. Takođe, bilježe se i odluke visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu o smjenama funkcionera zbog opstrukcije provođenja Dejtonskog mirovnog sporazuma, korupcije i drugih nezakonitosti, te nametanje nekoliko zakona, uglavnom u vezi s imovinskim pitanjima. Ovaj period obilježile su i brojne političke manipulacije djecom, te žrtvama rata. Međureligijski dijalog je započeo samo na nivou vođstva četiri vjerske zajednice (islamska, katolička, pravoslavna i jevrejska), ali bez odjeka među vjernicima, odnosno u svakodnevnom životu. Zahtjevi za zaštitom ljudskih prava šire se sa pitanja povratka, povrata stanova i imovine i na druga pitanja poput radnih prava i povratka na prijeratni posao, pitanja socijalne zaštite, penzijsko – invalidskog osiguranja, privatizacije itd.

Zahvaljujući boljoj osposobljenosti mirovnih organizacija, njihove aktivnosti postaju jasnije planirane, vidljivije u javnosti, adekvatnije potrebama na terenu i daju konkretnije rezultate. Uglavnom se radi o zagovaračkim aktivnostima za donošenje i izmjenu zakona i javnih politika, programima suočavanja sa prošlošću, praktičnoj primjeni metoda rješavanja i transformacije sukoba, saradnji sa institucijama, te aktivnostima vezanim za izbore.

Najviše sam ponosan na naš program, u kojem je jedna grupa visokopozicioniranih ljudi iz prijedorske opštine, prošla kroz pravi i iskreni proces suočavanja sa prošlošću. To je bila grupa u kojoj su ravnopravno bili zastupljeni i Srbi i Bošnjaci i koji su prestali da komuniciraju onog momenta kada su jedni drugima po-

²⁷ Izvještaji Helsinškog komiteta za ljudska prava Bosne i Hercegovine o stanju ljudskih prava za 1999, 2000 i 2001. godinu.

čeli da postavljaju pitanja i traže odgovore. Ali smo kroz dalji rad sa njima, u kojem je bilo i suza i ponovo preživljenih trauma, došli do toga da su ljudi počeli da se otvaraju, da se povjeravaju jedni drugima... neki su po prvi put doživjeli personalizaciju zločina. Oni su sa te radionice, prema sopstvenim riječima, otišli kao potpuno drugi ljudi. Ponosan sam na konkretne rezultate naših aktivnosti, na svaku aktivnost koja je imala opipljiv rezultat. Npr. sjećam se i televizijske emisije u kojoj su nam gostovali vodeći predstavnici svih religija u BiH i to je bila prva takva emisija na našim prostorima. Sama činjenica da su zajedno sjeli već je bila rezultat. **Aleksandar Trifunović**, „Nansen dijalog centar“ Banja Luka.

Projekat „Budućnost“ uvodi nastavu o nenasilnoj komunikaciji u škole u Republici Srpskoj i uključuje 3.600 učenika. Omladinska mreža organizuje akciju „Vratite nam prostore“, koja rezultira dodjeljivanjem prostora omladinskim organizacijama u 11 opština Bosne i Hercegovine.

U 2002. kroz program „Alternativa=MIR“ organizujemo seriju mirovnih radionica za mlade aktiviste i aktivistkinje iz regiona.

Godine 2006. smo znajući da će se o desetogodišnjici mira govoriti u političkim krugovima, željeli dati priliku običnim ljudima da kažu svoje mišljenje o tome. Više od 500 ljudi u gradovima i selima Bosne i Hercegovine pitali smo kako im je danas, deset godina nakon rata, i da li su se njihova očekivanja ispunila. Dana 21. novembra organizovali smo uličnu podjelu razglednica sa zanimljivim odgovorima i objavili knjigu „Hvala što ste me pitali kako mi je“. O desetogodišnjici rada, Helsinški parlament građana Banja Luka, **Godišnji izvještaj 2006.**

Pred stočarima u Grahovu je dugo postojao problem gdje plasirati proizvedeno mlijeko. U Grahovu je prije rata postojala mljekara, te bogat stočni fond. Mljekara je uništena, a za njenu obnovu i pokretanje potrebna su ogromna sredstva. Udruženje građanki „Grahovo“ i Vijeće žena Grahovo došlo je na ideju da proizvedeno mlijeko prevozi u neku od mljekara u Livnu ili Bihaću. Kampanja pod nazivom „Pokretanje otkupa mlijeka u Bosanskom Grahovu“ je počela. Zacrtili smo cilj da organiziramo otkup postojećeg mlijeka, kroz razgovore sa mljekarama, osiguramo prevoz mlijeka i obnovimo stočni fond sa još 50 krava. Kampanju je vodilo pet žena i u periodu od godinu dana uspjele smo dogovoriti sa livanjskom mljekarom „Lura“ da otkupi mlijeko iz Grahova, osigurali vozača, vozilo i ostalu opremu potrebnu za prevoz i čuvanje mlijeka, organizirale otkup na cijelom području Bosanskog Grahova. Najveći uspjeh je to da su žene, povratnice, po prvi put ili tek nakon 12 godina, otvorile svoje žiro – račune i dobile prve plate. **Danka Zelić**, Udruženje građanki „Grahovo“, Bosansko Grahovo.

Izdvojila bih akciju za povrat na prijeratna radna mjesta. Podatke koliko je bilo uposlenih, na kojim pozicijama i postoji li još potreba za takvim radnim mjestima, dobili smo ličnim angažovanjem, obilazeći radne organizacije. U početku saradnici su nam bili predstavnici OSCE iz Mostara, koji su angažovali i jednu advokaticu da nam se nađe pri ruci, zatim nekoliko vijećnika u Opštinskom vijeću, te bivši prijatelji iz radnih organizacija, koji nisu imali ništa protiv našeg mogućeg povratka na bivša radna mjesta. Bilo je i otpora izbjeglica, osoba koje su već radile na tim mjestima i koje su se bojale za svoj status. Prvi riješen slučaj, isti-

na uz pomoć suda, dao je najviše odjeka u čitavoj kampanji, jer se u čitavom gradu, a i šire, pričalo kako se Memnuna Mahić vratila u školu. To je ohrabrilo i Z. Kadragić, te je i ona podigla tužbu i ubrzo je bila vraćena na radno mjesto u Općini. Ove dvije presude su donijele skroz drugu klimu u Ljubuški, te se u Vinariju vraćaju tri radnice, u školu još dvoje radnika, u Zavod za socijalno još jedna radnica... **Memnuna Mahić**, „Eho“ Ljubuški.

Ponosna sam na mnogo toga, izdvojiću rad sa ženama na pomirenju, rad u povratničkim zajednicama na integraciji povratnika, rad sa mladima, nastavnicima, sudijama, učešće u kampanjama za donošenje pozitivnih zakonskih propisa i konačno uspjeh na nivou federalnog parlamenta - usvajanje zakona o manjinama. **Branka Rajner**, Biro za ljudska prava Tuzla.

Forum žena je počeo da radi na animiranju svojih članica i simpatizerki za učešće u političkom životu. Forum okuplja žene različitih nacionalnosti i različitih političkih stranaka. Godine 1999. imali smo samo jednu ženu u Skupštini opštine Bratunac, a zahvaljujući našim naporima 2003. Forum je imao čak četiri žene odbornice. Mi smo ih osnaživale i educirale za učešće u kampanji i pružile im svu moguću podršku. Ove žene se dobro slažu i mogu pomoći da se sprovedu mirovne aktivnosti Foruma u Bratuncu, ali i drugih organizacija koje rade na ovom terenu i uvijek su naše saveznice. **Amela Salkić**, „Forum žena“, Bratunac.

Kao uspješne aktivnosti izdvojila bih borbu protiv podjele djece u školama. To je bila akcija u Sarajevu, sa peticijom i medijskom kampanjom, sa malo para, stvorena je ad hoc koalicija kako bi se spriječilo stvaranje dvije škole pod jednim krovom... Na kraju smo to uspjeli spriječiti... Poslije sam ušla u organizaciju Abraham koja je izdala prvi međureligijski kalendar, a sada sam direktorica Udruženja za dijalog u porodici i društvu „Mali koraci“. Udruženje radi na međureligijskom dijalogu, a izdali smo i priručnik za nastavnike/ice islamske vjeronauke o mirovnoj dimenziji islama. Cilj je u okviru vlastite religije osvijetliti potencijale za mir. Sve naše religije imaju u osnovi mir i ljubav prema drugome. Međureligijski dijalog je za mene danas jedan od metoda izgradnje mira. Zašto ne bismo odveli ljude u crkvu da čuju pravoslavnu pjesmu, a da alah uekber ne konotira zvuk smrti već bog je veliki, a on to jeste u svim religijama. **Amra Pandžo**, „Mali koraci“, Sarajevo.

Fokus djelatnosti je i dalje psihosocijalni tretman žrtava ratne torture. Međutim, s obzirom na to da su većina naših korisnika žene, negdje od 1999. počele su se javljati i žrtve nasilja u porodici, te se samo u tom smislu naš fokus malo proširio. Iako se u nekim kontekstima razdvajaju žrtve torture i žrtve nasilja u porodici, za nas je prvi i osnovni kriterij da žena ili muškarac imaju problem psihosocijalne prirode. Da li je uzrok ratna trauma ili nasilje, tu ne pravimo veliku razliku. Otvorila se i mogućnost za ambulantni rad za vanjske pacijente, korisnike, tako da radimo i sa muškarcima koji su isto pogođeni ratom, sa dijagnozom PTSP-a. Radimo i na problemima izbjeglica, prognanika, uglavnom na području našeg kantona, međutim, niz okolnosti je doveo da se te žene vraćaju u svoja mjesta, čime se i naš fokus pomjera dakle iz Tuzlanskog kantona i u Republiku Srpsku. Pratimo taj povratak i pratimo njihovu stabilnost, da li je moguće da ono

što su dostigli ovdje u našem centru, da li je održivo na tom dijelu, i pomazemo u stvari u pomirenju. **Jasna Zečević**, „Vive žene“, Tuzla.

Mislim da možemo biti ponosni na naše škole ljudskih prava i 500 mladih koji i danas komuniciraju i posjećuju se od Bijeljine do Jablanice do Trebinja, Bihaća, Cazina... Mogu biti ponosan na jednu rečenicu koju mi je žena iz Srebrenice rekla kada smo organizovali konferenciju u Domu kulture koji nije imao ni struje ni osnovne uslove, kada smo uložili napor da dovedemo 200 ljudi iz Sjeveroistočne BiH, da dovedemo ljude iz Haga koji su vodili istrage i podizali optužnice, koji su sudili, ona je tada ispričala priču koju pamtim, rekla je da je vodila unučicu na mezarje i kad ju je pitala ko joj je ubio oca rekla je : Ubili su ga neki Srbi. Sad tebe gledam i ti si Srbin, kako organizuješ ovu konferenciju i shvatila sam koliko sam pogriješila. Ako me bude neko drugo unuča pitalo moram reći „neki loši ljudi“. **Branko Todorović**, „Helsinški odbor za ljudska prava“, Bijeljina.

Mislim da smo mi u okviru CNA napravili dosta važnih stvari i za nas lično da tako kažem ali i za društvo koje je jasno. Mislim da je ideja mirovnog obrazovanja, koju smo gurali svih ovih godina davala dosta dobre rezultate. Veliki broj ljudi je prošao naše programe i danas je vrlo aktivan u tom polju. Ostala je vrlo dobra saradnja i imamo vrlo bliske ljude svugdje, mogu reći da imam prijatelje i saradnike u tim područjima i da mogu računati na te ljude kao na neku vrstu saveznika. Ali, najviše sam ponosan na rad sa borcima. Smatram da smo uspjeli stvoriti prostor da bivše ratnike, ljude koje su jučer pucali jedni na druge, okupimo zajedno da razgovaraju i iznesu svoje viđenje prošlosti. Ovog proljeća smo sa petnaestak boraca iz HVO-a, Armije BiH i Vojske Republike Srpske, te sa gostima iz Hrvatske i Srbije obišli stratišta iz rata na prostoru Sarajeva, Bugojn, ..., pa obišli groblja, neka mjesta zločina i sl. Zajedno, dakle, ljudi koji su bili na različitim stranama odali su počast svim žrtvama posljednjeg rata. To je meni toliko jaka simbolika. **Adnan Hasanbegović**, „Centar za nenasilnu akciju“, Sarajevo.

Mirovni aktivizam u Bosni i Hercegovini, danas – na raskršću

Posljednjih nekoliko godina broj otvorenih međunacionalnih sukoba i incidenata je manji, ali se diskriminacija i razdor među narodima održavaju na suptilniji i prikriveniji način, poput nedovoljne podrške povratnicima i sve manjim interesom vlasti za stvarni povratak, nacionalističkom retorikom u predizbornim kampanjama i stalnim međustranačkim tenzijama na etničkoj osnovi. Izvještaji o stanju u Bosni i Hercegovini i ljudskim pravima pominju izuzetno snažnu nacionalističku retoriku, nezainteresovanost vlasti za donošenje odluka koje bi vodile pomirenju i poštovanju ljudskih prava, te izuzetno visok stepen socijalne isključenosti²⁸.

Otvoreno, međunacionalne tenzije se vidno manifestuju na sportskim terenima među navijačima, a posebno se bilježe u slučajevima kada timovi ili reprezentacija Bosne i Hercegovine igra sa timovima iz susjednih država Hrvatske i Srbije, a bilježe se i povremeni napadi na vjerske objekte i groblja²⁹. Prilikom početka školske godine vidni su i protesti roditelja djece različitih nacionalnosti koja treba da idu u istu školu u pojedinim lokalnim zajednicama.

Svi sagovornici se slažu da je doprinos mirovnih organizacija i aktivistkinja i aktivista nesporan, iako on ne može riješiti sve posljedice i podjele koje je rat ostavio u bosanskohercegovačkom društvu. Istovremeno, oni priznaju da je nesporno da se moglo uraditi i više. Iz prethodnih poglavlja se vidi da su aktivistkinje i aktivisti prvih godina radili uglavnom na osnovu vlastitog osjećaja odgovornosti i intuicije, tako se moglo i očekivati da će posmatrajući sa distance duge više od decenije, biti i zaključaka da su se neke akcije mogle provesti efikasnije ili na drugi način. Ima i teza da se i sami mirovni aktivisti i aktivistkinje nisu suočili sa prošlošću i da o nekim temama još nisu otvoreno razgovarali. Činjenica je da Bosna i Hercegovina još uvijek nema mirovni pokret, već organizacije i pojedince povezane više ili manje labavim vezama.

Osim toga, problemi svakodnevice, prvenstveno ekonomska i socijalna pitanja, te aktuelni pregovori o pridruživanju Evropskoj uniji bacaju sjenu na rad mirovnih organizacija i probleme kojima se one bave. I sami aktivisti i aktivistkinje tvrde da su mirovni rad, pomirenje, tolerancija postali izlizane fraze koje sve manje interesuju lokalno stanovništvo. Oni smatraju da su problemi gurnuti pod tepih i da ljudi ispred mira i suočavanja sa prošlošću postavljaju neke druge prioritete. Iako je osporavanja ratnih zločina sve manje, naglašene su težnje ka balansiranju odgovornosti za rat i u njemu počinjene zločine i nastojanjima da se oni opravdaju.

Aktivistima je sve teže vratiti mirovni rad u Bosni i Hercegovini na dnevni red.

Možda smo sami sebi dali previše toga na leđa. Smatram da NVO-i imaju veliku ulogu u izgradnji povjerenja i mira u BiH ali ne i dovoljnu s obzirom na političko okruženje i medije koji još uvijek koriste jezik mržnje i huškanja. Najveća manjkavost po meni je, da nas je premalo, da nema kritične mase koja bi dovela do promjene.(...) Problem je suočavanje sa istinom. Po meni nema različitih istina, ali su različite interpretacije. Iskreno, najviše vjerujem forenzičkoj istini, ko-

28 Izvještaji o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini za 2005., 2006. i 2007. godinu, Pregled stanja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, Kancelarija visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava, 2005. godina.

29 Hate Crimes in the OSCE Region – Annual Report for 2007, Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), Varšava, 2007. str. 65, 95-97, 106-107.

ja i dokazuje da se nešto dogodilo. Ponekad ljudi ne mogu prihvatiti količinu zla koja nam se dogodila, pa pokušavaju sve maknuti u stranu negirajući da su se stvari dogodile. Svako od nas odgovoran je za ono što radi ili što nije uradio i moramo se suočiti s tim. Ne možemo drugog kriviti za nešto što smo sami uradili, a isto tako moramo postati svjesni da je neko da bi ostvario svoje ciljeve i u naše ime koristio zločin. **Branka Rajner**, „Biro za ljudska prava“, Tuzla.

Ja mislim da smo mi svi obojeni tim ratom, svako od nas nosi to nešto. To je taj ustvari problem, to je sasvim jedan normalan, ljudski. To ti je isto ko kad se dvoje razvedu pa sad trebaju vodit računa o djetetu. Dijete je BiH, a nas dvoje još u ratu, razumiješ, a dijete mora živjeti i mora te svoje roditelje priznati, mora znati za njih i mora ih poštovati i voljeti. I dijete mora jednog dana reći: Ma znas sta j... se oboje, ja moram sebe negdje tu nać'. Koliko će trajati ta dječija trauma?(...) Ja sjednem s kolegom s kojim hoću zajedno u posao i jedini razlog što ne radim s njim je što on kaže: „Banja Luka je moj jedini grad ja ne vjerujem ni u jednu drugu državu. Ja sam izgubio državu“. Ja njega volim i poštujem, ali jednostavno ne mogu radit s njim, eto zbog toga. Nažalost, ne mogu ja toliko tolerantna da budem, kad ne može on. E, to je ono dijete koje mora negdje da živi, ali otac vuče sebi, i mati vuče sebi. **Nejra Nalić**, „Mi-Bospo“, Tuzla.

Svih ovih godina smo opterećeni strahom. Na žalost naši političari uz pomoć nekih medija i religijskih lidera ne doprinose izgradnji mira već naproti, suprotno. Da bi nas držali pod nekom vrstom političke kontrole, da bi olakšali svoj politički posao koji se često zasniva na toj manipulaciji strahom, oni sve drže u toj vrsti blokade i nisu spremni da aktivno učestvuju u izgradnji mira niti da daju podršku onima koji to rade. **Branko Todorović**, „Helsinški odbor za ljudska prava Republike Srpske“, Bijeljina.

Nekoliko socio-psiholoških istraživanja, provedenih u posljednjih par godina, uglavnom pokazuju da je ključni problem u našem poslijeratnom društvu problem vrijednosti, te još važniji - problem identiteta. Ta istraživanja su pokazala da je stanje takvo da se najveći dio građana BiH osjeća i najviše prima evropski identitet. Na drugom mjestu je etnički identitet, a na trećem mjestu, u jakom malom procentu, je državni identitet. To znači da još uvijek najveći dio građana na osjeća BiH kao svoju državu. A zašto evropski identitet? To je isto zamagljivanje pravog stanja. Ljudi su se opredijelili u svojim odgovorima za evropski identitet, ne zato što se osjećaju kao Evropljani, nego što nemaju autentični identitet. Napravili su, zapravo, jednu zamjenu, surogat toga što se zove autentični identitet. **Miodrag Živanović**, profesor filozofije Banja Luka.

Mislim da je nedovoljno urađeno. Ja sam u nevladinoj organizaciji već 14-15 godina i osjećam se pozvanom da mogu reći da nismo dovoljno uradili glede samoodrživog mira u BiH. Svjedoci smo svake godine nekih događanja koja poremete npr. život u povratničkim mjestima. Mislim da nedostaje konkretna strategija, koja bi povezala sve mirovne organizacije i NVO. Za sada to su uglavnom ad hoc akcije. Činjenica je da mi doprinosimo i da smo doprinijeli puno i na taj način oporavku pojedinačno ljudi i da se nekako i političari već čuju i vladine institucije ne mogu da nas ignoriraju i postali su svjesni da tu ima jedna sila koja mo-

že da utiče. Ali problem je što mi još uvijek nismo sila i tu treba vidjeti šta su propusti i greške. Greške su možda što smo radili puno pojedinačno i što smo ulagali puno u pojedinačne projekte i to je možda i opravdano jer svako je ulagao u svoje kapacitete... Ali mislim da je ipak vrijeme da neke organizacije koje su dovoljno izrasle, preuzmu tu inicijativu. (...) Kod nas nema manifestacija, ni demonstracija, ništa. Mi nemamo u mentalnom sklopu nagon da se borimo za svoja prava. To me muči! Gledam individualno žene koje su žrtve nasilja u porodici, ni one nemaju nagon da se bore za svoja prava. Čak neke i kad se kaže da imaju prava i da im se pomogne, odustaju. Možemo nagađati iz kojih razloga, ali mislim da pojedinačno mi nemamo naviku da se nešto može promijeniti, navikli smo u onom sistemu kad je sve bilo sređeno, da će sve neko drugi uraditi i sad samo kukamo. **Jasna Zečević**, „Vive žene“, Tuzla.

Provodili smo projekat pomoći povratku žena prognanih iz Srebrenice i njihovom zbližavanju sa ženama koje su ili ostale ili su došle, znači ženama srpske nacionalnosti u Srebrenici. Njihovi međusobni susreti, rad na pomirenju, čak rad sa terapeutima na neutralnom nekom prostoru... Dugo se radilo na integraciji traume, pokušaju pomirenja... One su se izvrsno slagale i svi su ti susreti su bili sa radošću dočekivani i sa vrlo kvalitetnom osobom koja je to moderirala svaki put i educirala ih upravo iz ovih oblasti o kojima smo govorili. Ali sve se završavalo na tom nivou lijepih susreta i druženja, a da je dugoročno polučilo rezultat u smislu održivog povratka ili da smo mi povećali broj povratnica u Srebrenicu ili da smo radili opet na ovom nekom dvosmjernom povratku -nismo. Niti smo uspjeli da ti njihovi kontakti ostanu održivi bez ovog projekta „Prijateljica“. Dakle dok je trajalo i dok je bilo vođeno i koncipirano u okviru jednog programa pomirenja to je i funkcioniralo. **Jasminka Tadić Husanović**, „Prijateljice“, Tuzla.

Teško je govoriti o BiH kao multietničkoj državi, kad su oko nas sve jednonacionalne države, što su izvojevale etničkim čišćenjem i ratom“, **Mirjana Maksimović**, „Sanus“, Prijedor.

Do sada je jako malo urađeno na tome da se obrazuje šira javnost i ostali segmenti društva, posebice mediji, intelektualci i političari, kako bi se osigurala i njihova podrška za dalje širenje ovog pitanja. Suočavanje sa prošlošću je dugotrajan proces i zahtjeva dugoročnu obavezu od strane svih učesnika uključujući prije svega mirovne organizacije koje ga podržavaju. Ja ostajem u viziji mirovnog rada zato što je nacionalna netrpeljivost i sposobnost da nanosimo bol i štetu drugome obilježje prisutno u mom svakodnevnom životu. A to je, vjerujem, najveća prepreka suživotu i toleranciji. **Memnuna Zvizdić**, „Žene ženama“, Sarajevo.

Mi u Bosni nikad nismo napravili jedinstvenu strategiju. Većina nevladinih organizacija u Hrvatskoj imaju nešto oko čega se baš 90% njih slaže, neku platformu vrijednosti. I mi treba da vidimo koliko smo slični, a koliko različiti. Vidim problematičnim to da se u okviru civilnog miljea nalazi jako veliki broj organizacija ili pojedinaca s kojim baš i ne dijelimo slične vrijednosti, pa ako ćemo pravo, imamo nevladine organizacije u Republici Srpskoj i nevladine organizacije u Federaciji. Mi nismo nikad međusobno dovoljno artikulirali sebi zajedničke ciljeve. (...) Mi surađujemo jedni s drugima, ali na površinskom nivou. Rijeku ćemo sre-

divati, ali hajde malo dublje zagrebi, opet ćemo se zakačiti kao i političari. Čini mi se da smo tu ostali hendikepirani i da nam je civilno društvo uvučeno u našu društvenu atmosferu. Sigurno ima izuzetaka, ali generalno to je tako. Ipak mi robujemo onim što je politički prihvatljivo. **Adnan Hasanbegović**, „Centar za nenasilnu akciju“, Sarajevo.

Mislim da mirovni pokret u BiH su u stvari male ćelije civilnog društva koje stalno razgrađuju konflikt. Šta su drugo treninzi, seminari, koferecnije koje smo organizovali, to je gomila malih tačkica koje tkaju institucije civilnog društva. I svi smo mi u tim svojim malim sferama razgrađivali mržnju i konflikt, vodeći nas ka sigurnom miru koji je, po mom mišljenju, zahvaljujući nama tu. Doduše, ima još problema, mi radimo periferno sa malim grupama, nesistematski i to bi se moralo promijeniti. **Amra Pandžić**, „Mali koraci“, Sarajevo.

NVO čine onoliko i ono što mogu da urade. Helsinški odbor je NVO koja ima 7 zaposlenih. Zamislite koja je naša moć a koja bi bila moć političkih stranaka ili institucija. Uzmimo Narodnu Skupštinu RS da napravi neku deklaraciju o pomirenju ili izvinjenju žrtvama ili da Ministarstvo obrazovanja napravi program edukacije o miru. Mi smo u bivšoj Jugoslaviji imali radove koji su bili vezani za izgradnju mira bilo u Jugoslaviji bilo u svijetu. Toga sada u školama nema dovoljno, zatvaramo se u neke uske okvire. NVO ne mogu završiti onaj posao koji stoji na ministarstvima, medijima na vladama koji predstavlja jednu civilizacijsku obavezu. Uzmimo Pravosuđe, njihova je obaveza da procesuiraju zločince. Sve bi to zajedno predstavljalo stvaranje boljih preduslova za mirovni aktivizam i čvrstu izgradnju mira. **Branko Todorović**, „Helsinški odbor za ljudska prava Republike Srpske“, Bijeljina.

Izlizano je i reći koliko su izlizani pojmovi demokratije. S jedne strane, ja shvatam ljude koji imaju problem sa tim pošto je toliko puta do sada zloupotrebljena ta demokratizacija u političke i lične svrhe. No, s druge strane ne mogu da podilazim javnosti i da kažem da su u pravu. Kada se najveći broj ljudi uključi tako što će se, prije svega, izviniti prvom komšiji što mu nije pomogao i odveo ga do granice, što nije reagovao kada su ga tukli i istjerali iz stana, kada od sebe krenemo i kada se kritična masa uključi onda možemo reći da je proces počeo. Ne mogu da prihvatim da se nekom diže kosa na glavi jer se neko bavi demokratijom, a ne diže mu se kosa na glavi što na sceni imamo diktaturu i što u društvu ne postoji nikakva kritika vlasti! (...) Toliko posla ima da smo mi tek na početku. Trudimo se da stalno proširujemo broj ljudi sa kojima radimo. BiH se vrlo malo ljudi i organizacija na ovaj način bavi ovom problematikom. Često dolazimo u situaciju da smo na neki način jedni drugima konkurencija. Ovdje ne smije biti konkurencije, jer nam je cilj isti - da se rat više ne ponovi. **Aleksandar Trifunović**, „Nansen dijalog centar“, Banja Luka.

Nažalost, vrlo malo organizacija je pokušalo na objektivnan način da sagleda činjenice koje bi mogle da doprinesu utvrđenju istine o svemu što se desilo. Danas je veliki broj nevladinih organizacija koje su u službi političkih stranaka, određenih vlasti, nevladine organizacija koje prave destrukciju u ovom društvu, nevladine organizacije koje još više produbljuju jaz između građana ove države, ovisno

kojem narodu pripadaju. Tako da ima i jedna negativna slika o nevladinim organizacijama. (...) Tu smo svi na jednom moralnom ispitu. Ja sam u principu protiv rata, bez obzira ko ga vodio. U teškim situacijama ljudi se pokazuju ko su i šta su! Kada je došlo do NATO intervencije na SR Jugoslaviju, ja sam tada bio protiv NATO intervencije, a bio sam za svrgavanje Slobodana Miloševića. Nažalost, mnoge nevladine organizacije po meni tada nisu položile ispit. Šutili su. Bili su za to. Ja sam bi protiv. Onda kad je došlo do intervencije na Irak onda su se pokušale praviti nekakve demonstracije. Onda sam ja vidio da oni imaju jedan selektivan pristup u borbi za mir, u borbi protiv rata. JA sam bio protiv jednog i drugog i nisam se želio priključiti ovima, jer oni se nisu priključili meni. Čak je bilo: više te neće Amerikanci podržavati. A ono što ja duboko cijenim kod tih ljudi, ne samo što sam im dužnik što su zaustavili rat, nisu mi uzeli za zlo što sam rekao jer su znali da sam principijelno protiv rata. **Vehid Šehić**, „Forum građana“ Tuzla.

Iako većina mirovnih aktivista i aktivistkinja vidi veliku prepreku u nedovoljnoj povezanosti nevladinih organizacija, u posljednje vrijeme došlo je do nekoliko inicijativa, kojima, smatraju, treba dati priliku i potruditi se da daju rezultate.

Prva je Odbor za civilno društvo, formiran 2007. godine, kao konsultativno tijelo civilnog društva u BiH. Odbor čine aktivisti nevladinog sektora, koji dolaze iz 31 sektora djelovanja, među kojima je i mirovni sektor. Odbor je nastao kao jedan od najvažnijih rezultata i efekata višegodišnje civilne kampanje pod nazivom „Raditi i uspjeti zajedno“, u kojoj je učestvovalo preko 400 organizacija civilnog društva iz cijele zemlje. Ciljevi odbora su bolje povezivanje nevladinog sektora i jedinstven uticaj i povezivanje sa institucijama vlasti. Iako su pripreme za njegovo formiranje trajale godinama, odbor još uvijek nije dao vidljive rezultate, ali pojedini mirovni aktivisti tvrde da u njemu postoji određeni potencijal koji bi mogao pokušati prevazići navedene nedostatke nevladinog sektora.

Druga inicijativa je program tranzicijske pravde, koji su u Bosni i Hercegovini pokrenuli Razvojni program ujedinjenih nacija, Ministarstvo pravde i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, a koja je na svojevrsnom strateškom planiranju polovinom 2008. godine okupila većinu mirovnih organizacija i organizacija koje rade sa žrtvama i učesnicima rata, te institucija vlasti u Bosni i Hercegovini. Iako je izražena doza suzdržanosti u vezi sa inicijativama koje pokreću međunarodne organizacije, aktivistkinje i aktivisti ostavljaju otvorenu mogućnost da ovaj program bude prihvaćen od strane lokalne zajednice.

Međutim, navedene inicijative postoje vrlo kratko vrijeme i komentari na njih su bili ograničeni.

Priradio: Aleksandar Žolja

ISPITIVANJE JAVNOG MNJENJA O MIROVNOM AKTIVIZMU U BIH

Cilj i faze istraživanja

Ispitivanje javnog mnjenja sprovedeno je na cjelokupnom području Bosne i Hercegovine na uzorku od 1.500 građana i građanki s ciljem dobijanja njihovih stavova o nevladinim organizacijama u našem društvu, a naročito o onim koje se bave mirovnim radom (pomirenjem, razvojem tolerancije i suživota, suočavanjem s prošlošću).

Naime, proteklih 13 poslijeratnih godina obilježila su nastojanja brojnih nevladinih organizacija i pojedinaca da osiguraju miran život na ovim prostorima, prije svega razvijajući toleranciju i razumijevanje među ljudima različite nacionalne i vjerske pripadnosti. Isto tako, karakteristika proteklog perioda bilo je nerazumijevanje, odbijanje i negiranje ovakvih pokušaja, koji su često bivali okarakterisani kao "izdajnički" ili "profiter-ski", a nevladine organizacije i mirovni aktivisti proglašavani prodavačima magle i lovcima na laku zaradu. S ciljem da vidimo kako građani i građanke danas percipiraju ulogu i rad nevladinih organizacija u našem društvu i da li ih uopšte prepoznaju, organizovali smo ispitivanje javnog mnjenja, čije rezultate vam predstavljamo u ovoj studiji.

Cjelokupno istraživanje trajalo je od januara do marta 2008, a terenski dio ispitivanja je obavljen tokom februara 2008. godine.

Istraživanje je imalo nekoliko faza: pripremnu fazu (u kojoj je kreiran upitnik, definisano ko će raditi na istraživanju, na kom uzorku i na kom području), zatim fazu rada na terenu i fazu obrade i interpretacije dobijenih rezultata.

Pored nosilaca projekta – Helsinškog parlamenta građana Banja Luka i Udruženja "Žene ženama" iz Sarajeva, u istraživanju je učestvovalo više od 30 anketara, prethodno obučeni za rad na terenu za ispitivanje građana i građanki.

Kao instrument korišten je upitnik koji su za potrebe ovog istraživanja konstruisali istraživački tima Helsinškog parlamenta građana i stručni saradnici angažovani na projektu – dr Vladimir Turjačanin i Mr Srđan Dušanić.

Uzorak i tok ispitivanja

Uzorak je stratifikovan na osnovu predikcija statističkih zavoda FBiH i RS za opštine u BiH. Način odabira ispitanika nije mogao biti slučajan (zbog nepostojanja stvarnih podataka o stanovništvu u BiH), nego je bio prigodan. Uzorak je bio polno ujednačen, a činilo ga je 1.500 ispitanika iz sljedećih mjesta:

	<i>broj ispitanika</i>	<i>procenat ispitanika</i>
<i>Gradiška</i>	52	3.5
<i>Zvornik</i>	44	2.9
<i>Prijedor</i>	86	5.7
<i>Brčko</i>	32	2.1
<i>Bijeljina</i>	93	6.2
<i>Doboj</i>	67	4.5
<i>Trebinje</i>	29	1.9
<i>Tuzla</i>	195	13.0
<i>Prnjavor</i>	41	2.7
<i>Livno</i>	34	2.3
<i>Zenica</i>	159	10.6
<i>Travnik</i>	93	6.2
<i>Mostar</i>	82	5.5
<i>Sarajevo</i>	152	10.1
<i>Široki Brijeg</i>	31	2.1
<i>Goražde</i>	12	0.8
<i>Orašje</i>	17	1.1
<i>Bihać</i>	99	6.6
<i>Banja Luka</i>	182	12.1
Total	1500	100.0

Ispitanici su samostalno ili uz pomoć anketara popunjavali upitnike, a samo istraživanje je zamišljeno i izvedeno po modelu deskriptivnih i korelacionih metoda.

Sam upitnik je sadržavao 23 pitanja kombinovanog tipa – većina pitanja bila je zatvorenog tipa, dok je kod tri pitanja ostavljena mogućnost i dopisivanja odgovora. Prvih jedanaest pitanja odnosilo se na strukturisanje samog uzorka, pri čemu se vodilo računa o starosnoj strukturi ispitanika, polnoj strukturi, mjestu življenja, o tome da li se radi o raseljenima, povratnicima ili stanovništvu koje nije mijenjalo mjesto boravka tokom rata, stručnoj spremi ispitanika, o njihovom statusu kada je u pitanju zaposlenje, školovanje ili penzije/mirovine, o porodičnim mjesečnim primanjima, bračnom statusu, nacionalnoj pripadnosti i religioznosti.

Statistička obrada podataka

Po završetku procesa prikupljanja podataka, obavljeno je kodiranje upitnika, zatim formiranje elektronske baze podataka i priprema za različite vrste analiza. Statističke analize kvantitativnih podataka rađene su u skladu sa tipom podataka i specifičnim potrebama istraživanja. U analizama su uključene mjere deskriptivne statistike i grafički prikaz podataka. Obrada i prikaz rezultata urađeni su uz pomoć statističkog paketa SPSS, kao i programa Microsoft Excel.

Rezultati ispitivanja

Ispitivanje javnog mnjenja pokazalo je da su mediji za većinu građana glavni izvor informacija o nevladinim organizacijama, te da većina ispitanika rad ovih organizacija smatra pozitivnim. Međutim, na pitanje da li znaju neku nevladinu organizaciju koja se bavi izgradnjom mira, povjerenja i unapređenjem odnosa među narodima BiH, čak 72% ispitanika odgovorilo je negativno. To nam zapravo govori da većina građana i građanki kada govore o nevladinim organizacijama, ne prepoznaju mirovni segment u njihovom radu, niti ih doživljavaju kao aktere civilnog društva anagažovane na uspostavljanju trajnog mira i razvoju tolerancije. S druge strane, odgovori su pokazali i da građani i građanke različito percipiraju i različito tumače sam termin "mirovni rad", odnosno "mirovni aktivizam" i da pojmovi pomirenja i suočavanja sa prošlošću nailaze na zid odbijanja, neprepoznavanja i negiranja, jer se kose sa istinama koje o ratu na ovim prostorima njeguju sva tri nacionalna korpusa u BiH.

Ovo objašnjava i zašto su kulturne i sportske organizacije i poslovni sektor uvršteni među organizacije koje su najviše doprinijele procesu pomirenja u BiH, jer se tradicionalno vjeruje da novac, muzika i sport ne poznaju granice, odnosno nacionalnu pripadnost.

U ovom dijelu dajemo kratki pregled najvažnijih rezultata dobijenih ispitivanjem javnog mnjenja u BiH:

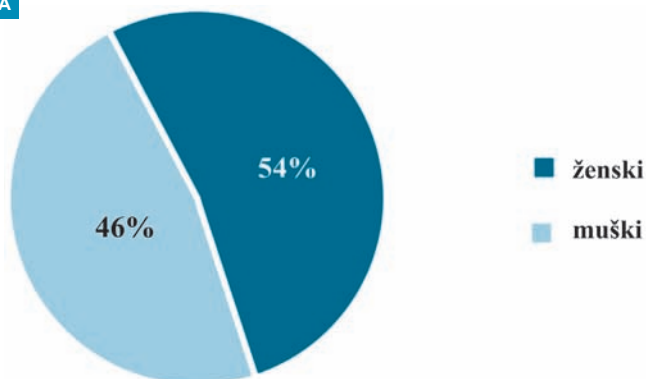
- Građani Bosne i Hercegovine uglavnom su upoznati sa radom nevladinih organizacija (81%). Sa njihovim radom su upoznati putem medija i javnih skupova (62,6%).
- Najkorisnije nevladine organizacije u proteklom periodu su one koje se bave: ljudskim pravima, obnovom i rekonstrukcijom i obrazovanjem, a nešto slabije ocjene su dobile organizacije koje se bave osposobljavanjem i zapošljavanjem, te religijske organizacije.
- Kada su u pitanju organizacije koje se bave izgradnjom mira, povjerenja i unapređenjem odnosa među narodima u BiH, jako veliki broj građana i građanki ne poznaje takve organizacije (72%), a manje od 1% je imenovalo jednu ili više takvih organizacija.
- Većina ispitanika procjenjuje rad mirovnih NVO osrednje uspješnim (55,4%). Oko 18% ispitanika smatra da je on ipak bio uspješan, a 25% da je bio neuspješan. Pri tome najviše su vrednovane aktivnosti kao što su: zaštita ljudskih prava i usluge

pravne pomoći, obnova i rekonstrukcija objekata, obrazovanje o toleranciji i miru, te uspostavljanje pokidanih veza među osobama razdvojenim ratom. Nesto nižom ocjenom od prosječne ocijenjene su aktivnosti vezane za zapošljavanje i kreditiranje u multietničkim zajednicama.

- *Kada su u pitanju procjene korisnosti institucija u procesu pomirenja, najveći doprinos je pripisan: kulturnim i sportskim organizacijama, obrazovnim institucijama, domaćim nevladinim organizacijama, poslovnom sektoru, medijima i međunarodnim institucijama. Ispotprosječnu ocjenu su dobili: političke partije, institucije vlasti, Haški tribunal, domaći sudovi i vjerske zajednice.*
- *Postoji preovlađujuća saglasnost da mirovne nevladine organizacije doprinose poboljšanju demokratije, kvaliteta života te rješavanju konflikata. Pored ovih pozitivnih stavova, postoji i određeni skepticizam prema mirovnim nevladinim organizacijama. To je izraženo kroz određeni stepen saglasnosti da mirovne organizacije ostvaruju interese stranih sila te da rade prije svega radi ličnog interesa i novca.*

Prikaz uzorka prema polu ispitanika

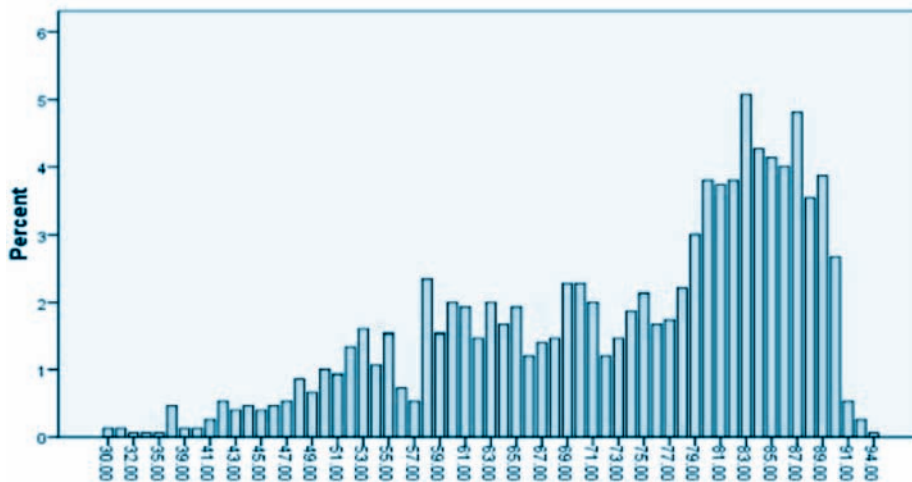
POL ISPITANIKA

U istraživanju je od ukupnog broja ispitanika bilo 54% ispitanika ženskog pola, a 46% muškog pola.

Prikaz uzorka prema godini rođenja

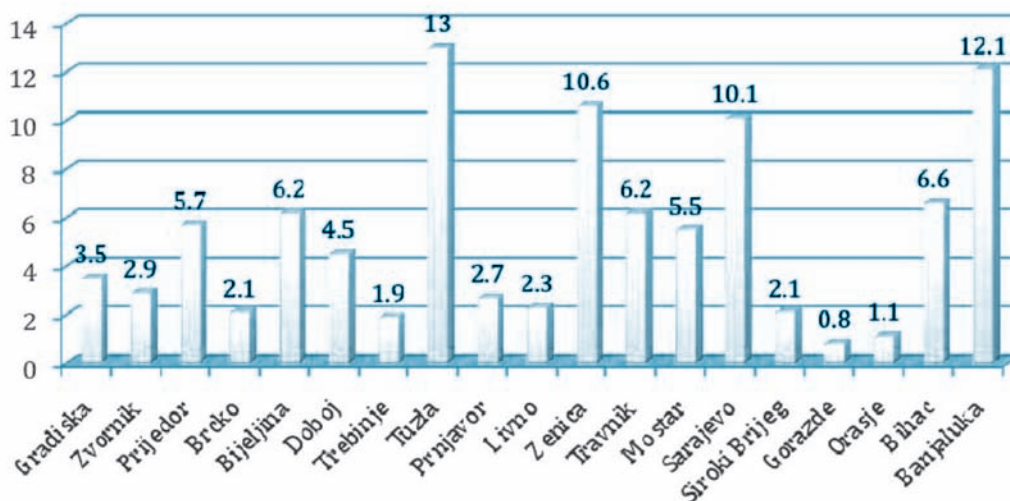
GODINA ROĐENJA

Iz grafikona vidimo da je raspon godišta rođenja između 1930–1994. Dakle, ispitanici su imali između 14 i 78 godina. Pri tome vidimo da je veći broj ispitanika mlađeg uzrasta. Najviše je ispitanika godišta od 1979. do 1990., tj. od 18 do 29 godina.

Prikaz uzorka prema gradovima

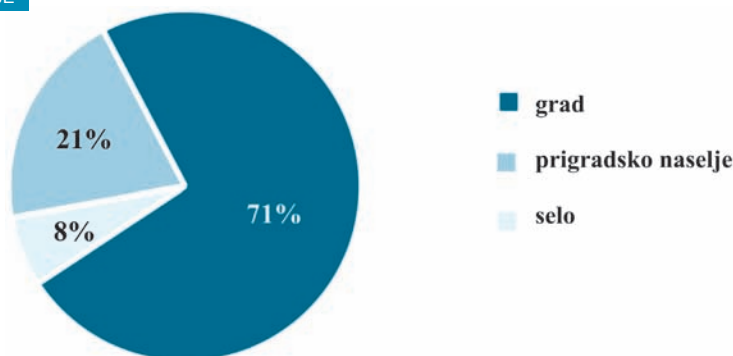
PROCENTI PREMA GRADOVIMA

Broj ispitanika u Federaciji BiH određen je na osnovu veličina kantona, tj. broja stanovnika u kantonima. U RS broj ispitanika određen je na osnovu veličina opština. Najviše ispitanika je ispitano u Tuzli (13%), Banjoj Luci (12,1%), Zenici (10,6%), Sarajevu (10,1%). Nešto manje je ispitano u Bihacu (6,6%), Travniku i Bijeljini (po 6,2%), Prijedoru (5,7%), Mostaru (5,5%), Doboju (4,5%), Gradišci (3,5%). Najmanji broj ispitanika je bio iz Zvornika (2,9%), Prnjavora (2,7%), Livna (2,3%), Širokog Brijega (2,1%), Trebinja (1,9%), Orašja (1,1%), Goražda (0,8%).

Prikaz uzorka prema tipu naselja

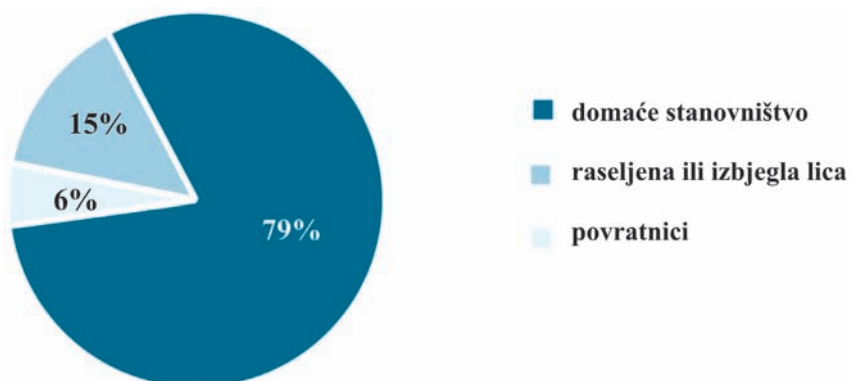
NASELJE

Većina ispitanika je iz gradskih naselja (71%). Znatno manji broj je iz prigradskih naselja (21%), a najmanje je bilo sa sela (8%).

Prikaz uzorka prema kategoriji stanovništva

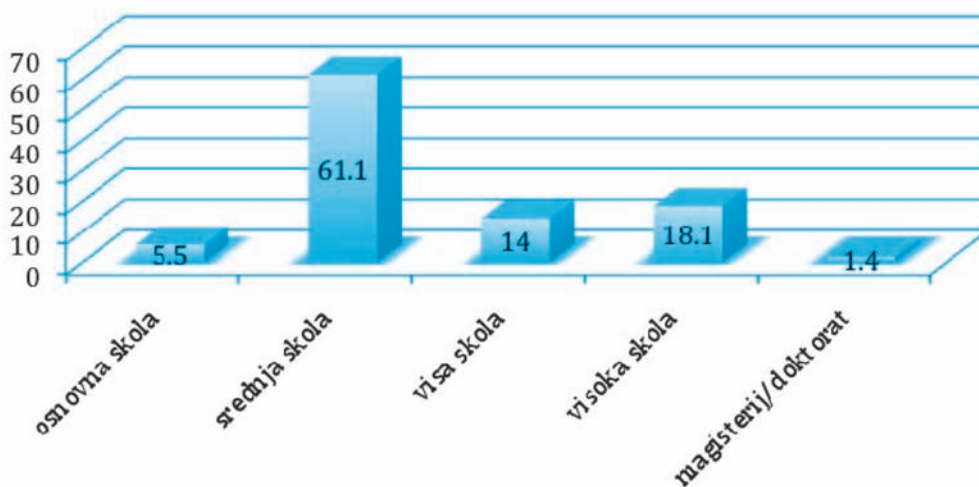
KATEGORIJA STANOVNIŠTVA

Velika većina stanovništva izjašnjava se kao domicilno (79%). Oko 15% je raseljenih ili izbjeglih lica, a 6% su povratnici.

Prikaz uzorka prema stepenu obrazovanja

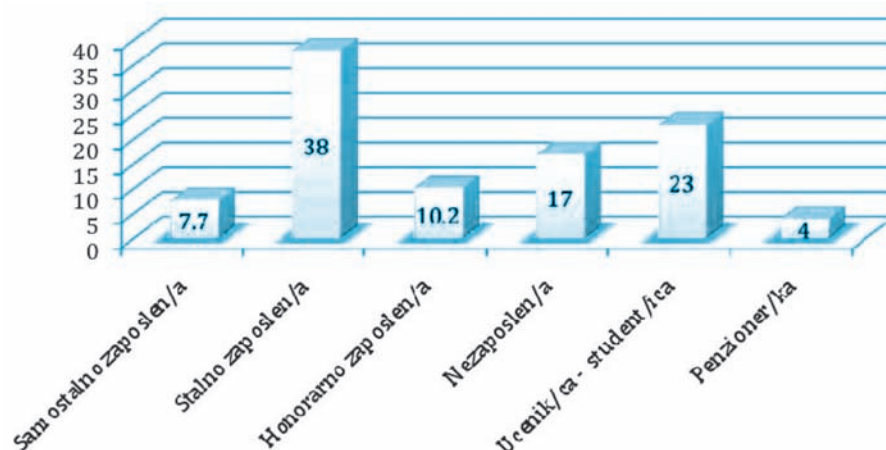
OBRAZOVANJE

Najviše ispitanika je sa srednjoškolskim obrazovanjem, oko 61%. Sa višom školom je 14% ispitanika. Sa visokom školom je 18.1%, a sa magisterijom ili doktoratom je 1,4%. Oko 5,5% ispitanika je sa završenom osnovnom školom.

Prikaz uzorka prema zaposlenju

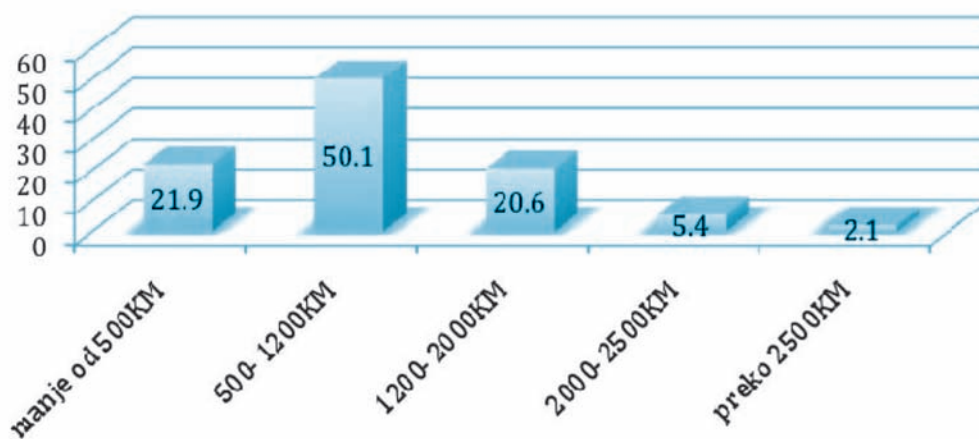
ZAPOSLENJE

Što se tiče zaposlenja, oko 38% ispitanika je stalno zaposleno, a 10,2% honorarno. Oko 7,7 % je samostalno zaposleno, a 17% je nezaposleno. Oko 23% ispitanika još uvijek pohađa školu ili fakultet. U istraživanju je bilo 4% penzionera.

Prikaz uzorka prema ukupnim mjesečnim novčanim primanjima u porodici

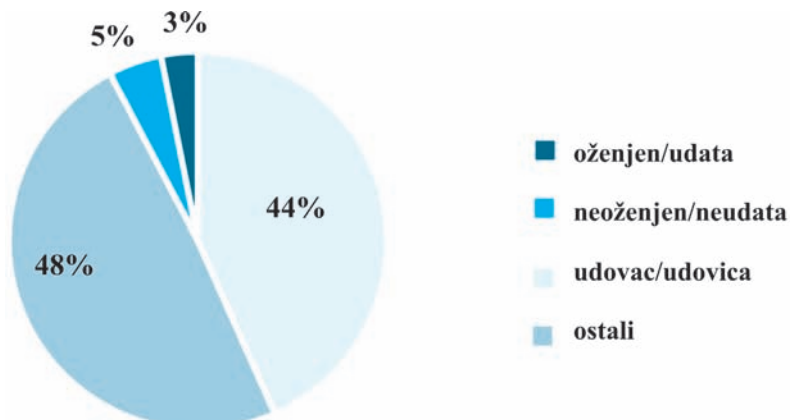
UKUPNA MJESEČNA NOVČANA PRIMANJA U PORODICI

Okolo polovine ispitanika (50,1%) ima primanja 500–1200 KM, a čak oko 22% ima primanja manja od 500 KM. Prosječna primanja u iznosu od 1.200 do 2.000KM ima oko 20,6%, a nešto veća primanja (preko 2.000KM) ima 7,5% ispitanika.

Prikaz uzorka prema bračnom statusu

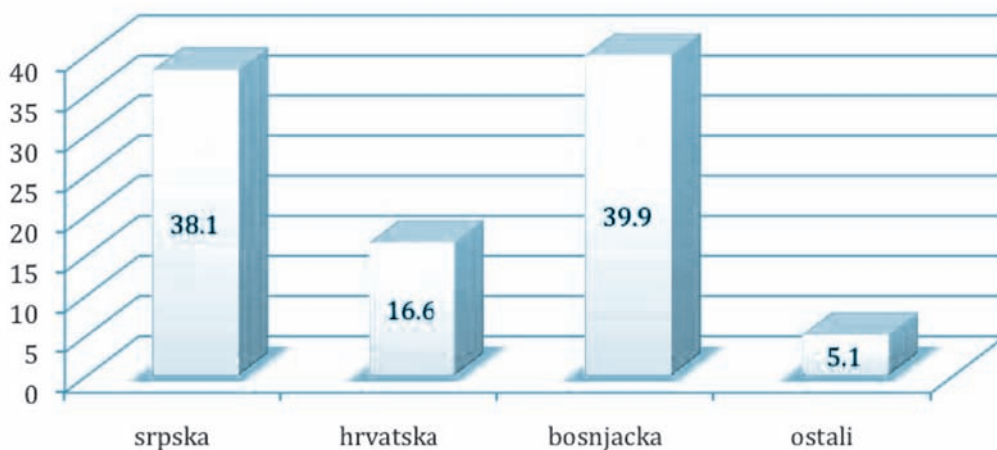
BRAČNO STANJE

U uzorku je najviše bilo neoženjenih/neudatih ispitanika (oko 48%), a nešto manje je bilo oženjenih i udatih (44%). Najmanje je bilo udovica/udovaca (5%), te ostalih 3%.

Prikaz uzorka prema nacionalnoj pripadnosti

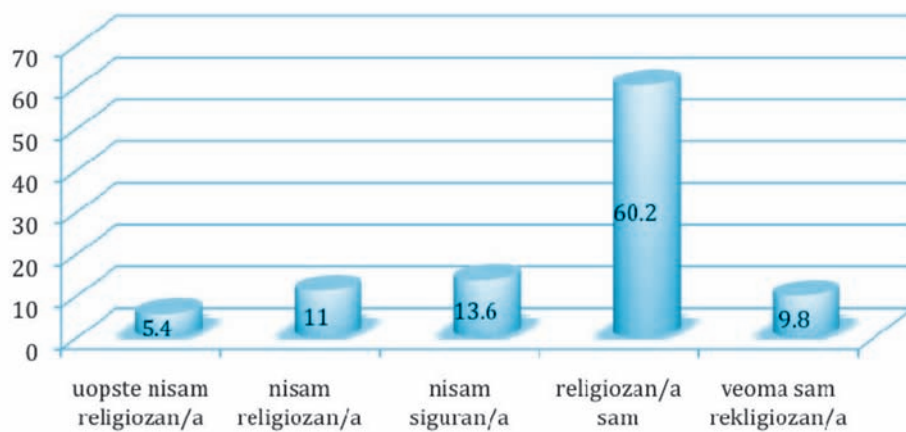
NACIONALNA PROPADNOST

Što se tiče nacionalne pripadnosti ispitanika, najviše je bilo pripadnika bošnjačke nacionalnosti (39,9%) i srpske (38,1%). Hrvata je bilo 16,6%, a pripadnika iz reda ostalih 5,1%.

Prikaz uzorka prema religioznosti

RELIGIOZNOST

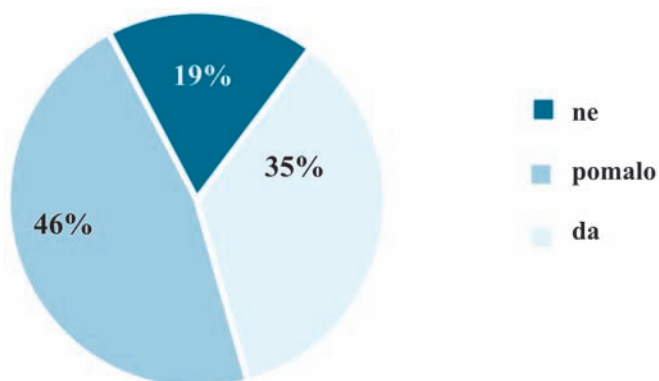

Velika većina ispitanika se izjašnjava kao religiozna ili veoma religiozna, njih 70%. Oko 16,4% se izjašnjava da nije religiozno, a 13,6% da nije sigurno.

REZULTATI PO PITANJIMA

Upoznatost sa radom NVO

DA LI VAM JE ODRANIJE POZNAT RAD NEVLADINIH ORGANIZACIJA?

Većini ispitanika je poznat rad NVO. Njih oko 35% to nedvosmisleno potvrđuje, dok 46% ističe da pomalo poznaje rad NVO. Oko 19% ispitanika kaže da nije upoznato sa radom NVO.

Način upoznavanja sa NVO

KAKO STE SE UPOZNALI SA RADOM NEVLADINIH ORGANIZACIJA?

Većina ispitanika, njih oko 62,6%, upoznato je sa radom NVO preko medija i javnih skupova. Blizu 23% ispitanika upoznato je sa radom NVO preko bliskih osoba koje poznaju, a koje rade u NVO. Oko 12,4% ispitanika su članovi NVO ili saraduju sa njima. Njih 9,3% poznaje nekoga ko koristi usluge NVO, a 4% su sami korisnici usluga.

Procjena rada i korisnosti različitih tipova NVO

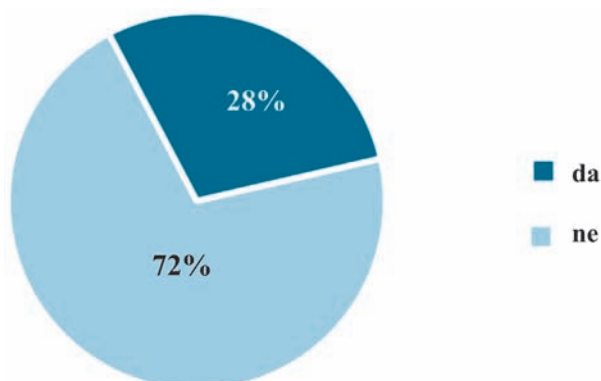
Ocjene nevladinih organizacija (1-5)

Ispitanici su procjenjivali u kojoj mjeri je rad različitih NVO bio efikasan i koristan. Oni su procjenjivali korisnost od 1 do 5, pri čemu je 1 najmanja korisnost, a 5 najveća. Rezultati su izraženi preko aritmetičkih sredina. Da podsjetimo, aritmetičke sredine se dobiju tako što se saberu ocjene svih ispitanika i podijele brojem ispitanika. Tako, aritmetička sredina predstavlja prosječnu veličinu odgovora na nivou kompletnog ispitanog uzorka. Možemo da primijetimo da je procjena rada većine tipova nevladinih organizacija iznad središnje veličine, tj. broja 3. To znači da je rad većine tipova NVO procijenjen kao koristan i efikasan. Najbolje su procijenjene organizacije koje se bave ljudskim pravima, obnovom i rekonstrukcijom, te obrazovanjem. Najslabije su procijenjene (aritmetičke sredine su manje od središnje vrijednosti 3) NVO koje se bave osposobljavanjem i zapošljavanjem, te religijske organizacije.

Informisanost ispitanika o organizacijama koje doprinose izgradnji mira

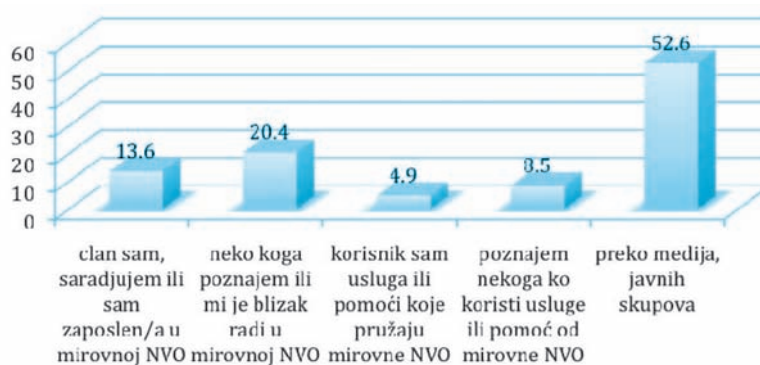
DA LI POZNAJETE NEKE NEVLADINE ORGANIZACIJE KOJE DOPRINOSU IZGRADNJI MIRA, POVJERENJA I UNAPREĐENJA ODNOSA MEĐU NARODIMA BIH

Svega 28% ispitanika iskazalo je da poznaje rad nevladinih organizacija koje se bave izgradnjom mira i povjerenja između naroda u BiH. Oko 72% nije informisano. Ovaj podatak je bitan i zabrinjava. Pokazuje da oko ispitanih praktično nije informisano o radu ovih NVO. Podatak ukazuje da bi u budućnosti organizacije koje se bave unapređenjem mira i povjerenja trebale znatno više da se posvete boljem informisanju stanovništva te uključivanjem širih slojeva populacije u svoje programe, a ne istih manjih grupa.

Oblici informisanosti o mirovnim NVO

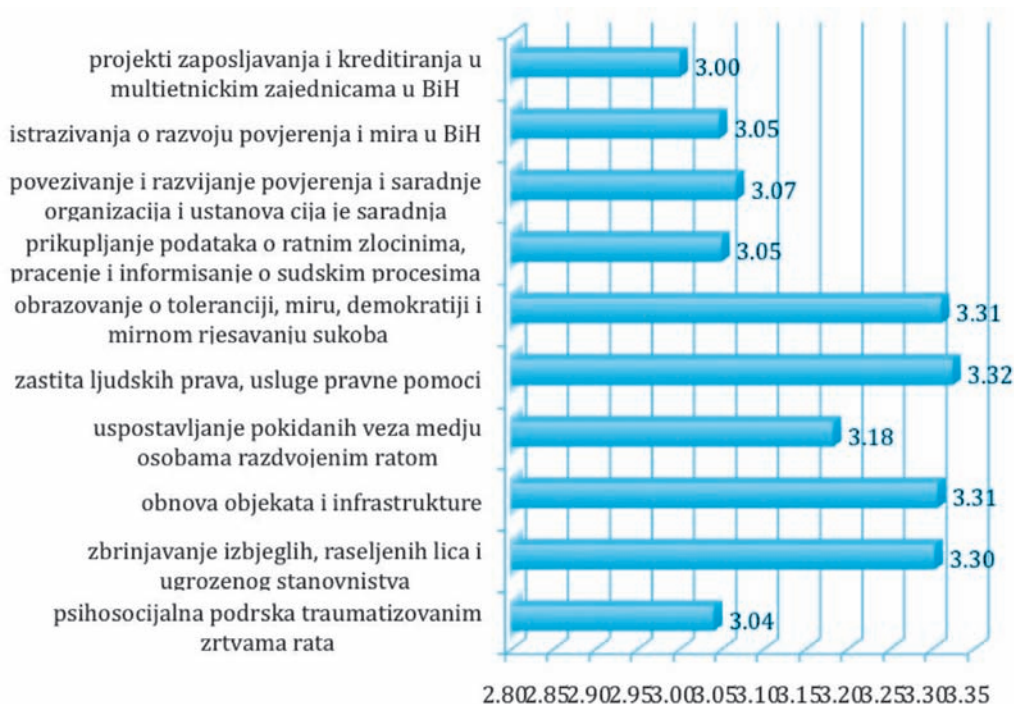
NA KOJI NAČIN STE UPOZNATI SA RADOM NEKE MIROVNE NEVLADINE ORGANIZACIJE

Najviše ispitanika je informisano preko medija i javnih skupova (52,6%). Bitan izvor informisnaja su i osobe koje rade u NVO, a bliske su ispitanicima (20,4%). Najmanji procenat ispitanika je upoznat sa mirovnim NVO kroz aktivan rad i članstvo (13,6%), te kroz korištenje usluga ili poznanstvo sa korisnikom usluga.

Procjena aktivnosti mirovnih NVO koje su doprinijele uspostavljanju mira

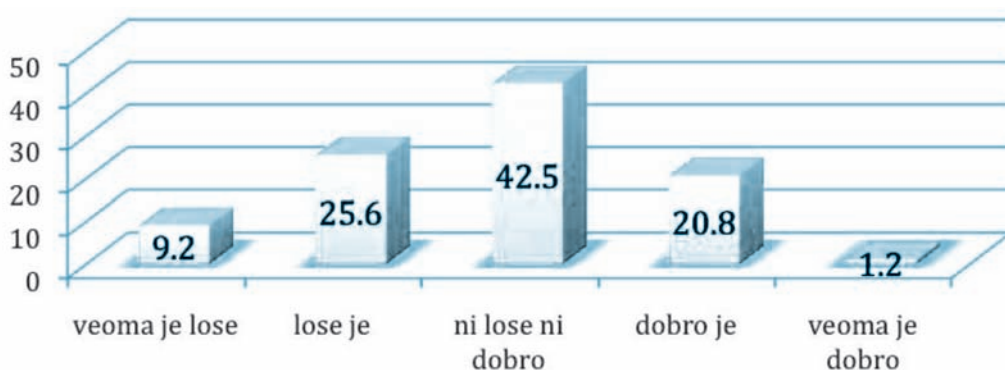
OCJENE MIROVNIH NEVLADINIH ORGANIZACIJA (1-5)

Procjena je vršena od 1 do 5, pri čemu je 1 najniža ocjena, a 5 najviša. Sve aktivnosti su dobile natprosječnu ocjenu, tj. veću od 3. To praktično znači da ispitanici o svim navedenim aktivnostima imaju pretežno pozitivan stav. Pri tome, najviše su vrednovane zaštita ljudskih prava i usluge pravne pomoći, obnova objekata i rekonstrukcija, obrazovanje o toleranciji i miru, te uspostavljanje pokidanih veza među osobama razdvojenih ratom.

Procjena stanja međunacionalnih odnosa u BiH poslije rata

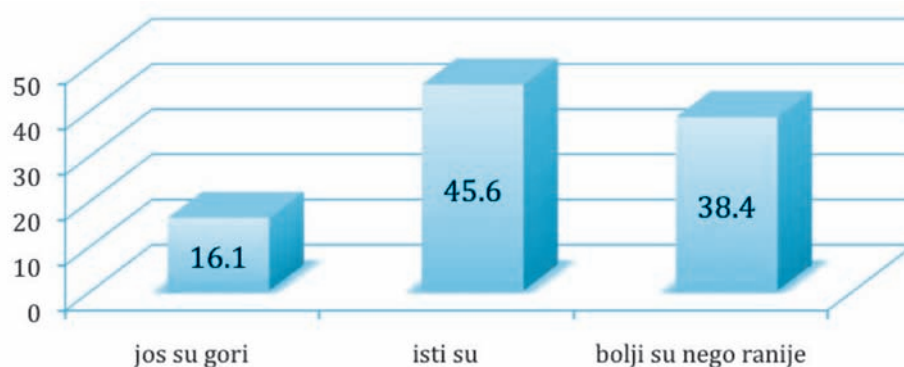
ŠTA MISLITE O STANJU MEĐUNACIONALNIH ODNOSA U BiH POSLIJE RATA?

Oko 22% ispitanika smatra da su međunacionalni odnosi dobri ili veoma dobri. Najveći udio ispitanika smatra da odnosi nisu ni dobri ni loši (42,5%), a skoro 35% smatra da su loši ili veoma loši.

Poređenje međunacionalnih odnosa sada i neposredno poslije rata

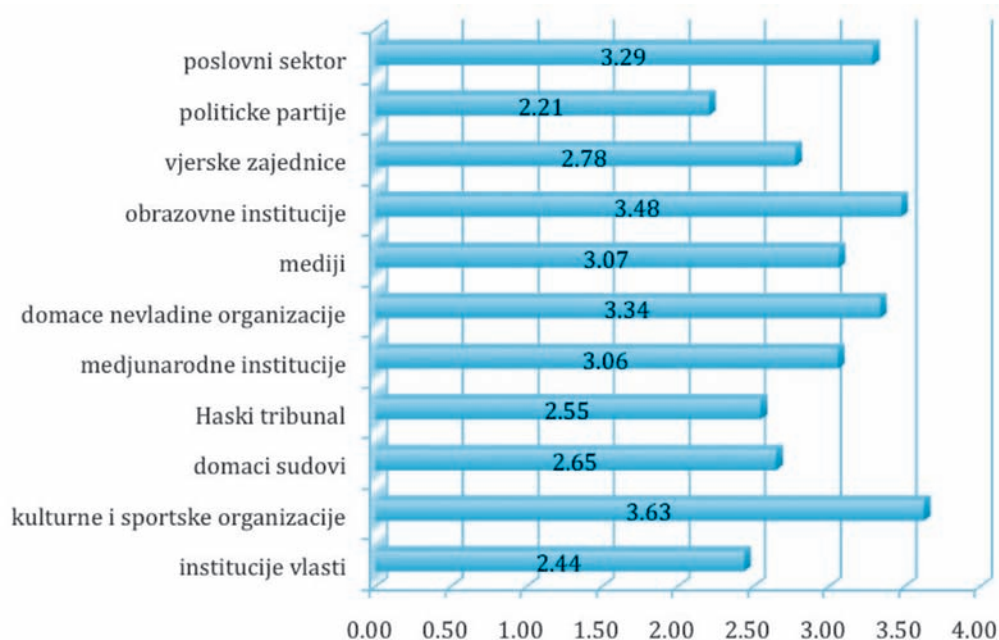
KAKVI SU SADA MEĐUNACIONALNI ODNOSI I RELACIJE, U ODNOSU NA PERIOD NEPOSREDNO POSLIJE RATA?

Većina ispitanika smatra da se odnosi nisu poboljšali ili su još gori. Tako 45,6% smatra da su odnosi isti, a 16,1% da su čak i gori. Oko 38,4% smatra da su se odnosi ipak na određen način poboljšali.

Procjena doprinosa institucija procesu pomirenja

OCJENE INSTITUCIJA (1-5)

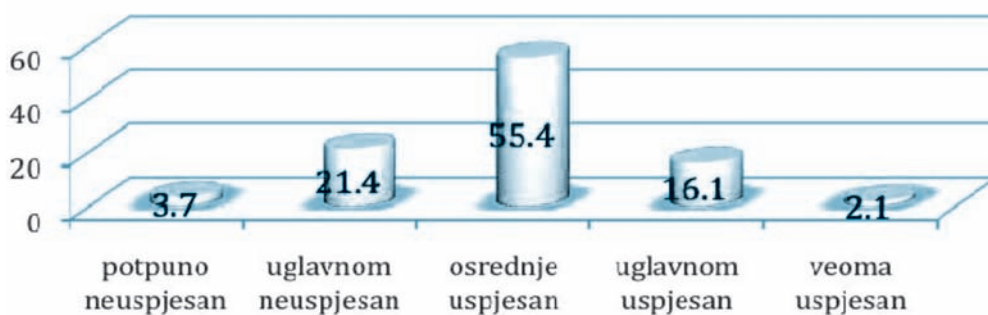

U grafikonu vidimo prosječne vrijednosti (raspon je ponovo bio od 1 do 5) za doprinos institucija procesu pomirenja. Najveći doprinos je pripisan kulturnim i sportskim organizacijama, pa zatim obrazovnim institucijama, te domaćim nevladinim organizacijama, poslovnom sektoru, medijima i međunarodnim institucijama. Sve te navedene institucije dobile su ocjenu veću od središnje vrijednosti 3 što ukazuje da je njihov uticaj na neki način vrednovan pozitivno. Pri tome ne treba izgubiti iz vida da je kod nekih ta vrijednost blago iznad veličine 3.

Ispitprosječnu ocjenu su dobili političke partije, institucije vlasti, Haški tribunal, domaći sudovi i vjerske zajednice. Kroz ovo ispitivanje se, dakle, potvrđuje nezadovoljstvo građana vlastima i političkim partijama koje bi, u stvari, trebale biti nosioci svih pozitivnih promjena u društvu, pa tako i pomirenja. Čini se da su najodgovornije institucije i po ovlaštenjima (vlast, partije) i moralnoj poziciji (religija, sudovi) potpuno iznevjerile očekivanja i zakazale.

Procjena uspjeha rada mirovnih NVO

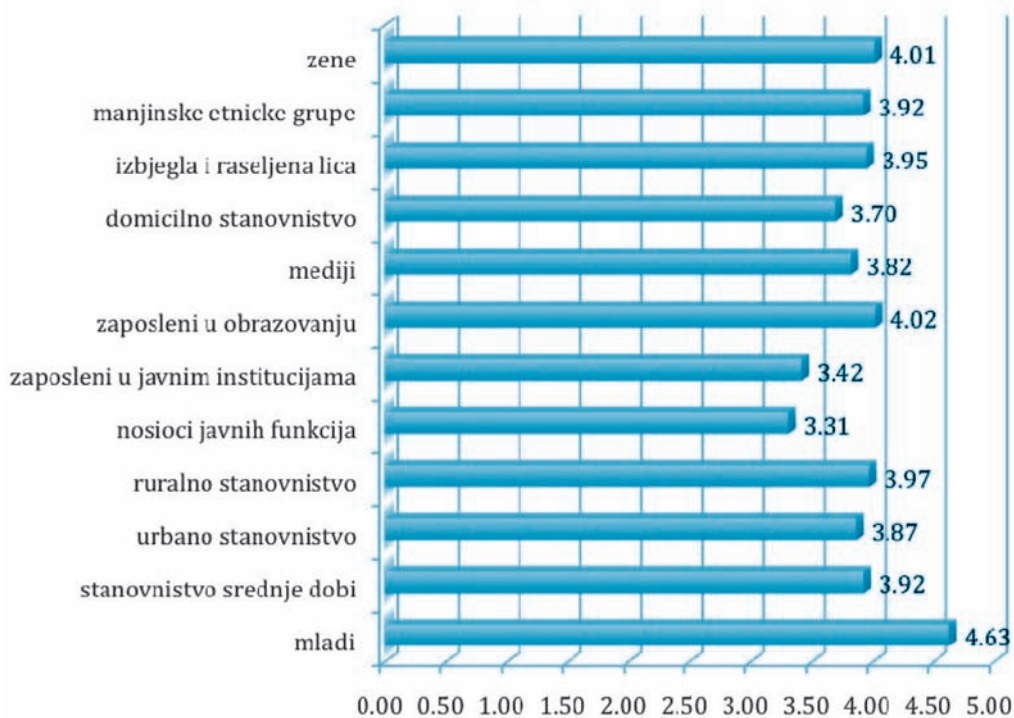
KOLIKO JE PO VAMA RAD MIROVNIH NEVLADINIH ORGANIZACIJA BIO USPJEŠAN U UNAPREĐENJU MIRA I MEĐUETNIČKOG DIJALOGA U BIH?

Većina ispitanika procjenjuje rad mirovnih NVO osrednje uspješnim (55,4%). Oko 18% ispitanika smatra da je on ipak bio uspješan, a 25% da je bio neuspješan. Ovi podaci u globalu ukazuju da bi mirovne NVO trebale u budućnosti još više da rade da bi efekti rada bili veći i prepoznati u zajednici. Problem svakako otežava rad vlasti koje su nosioci "kratanja" u društvu, a već smo vidjeli da je njihov rad procijenjen nezadovoljavajućom ocjenom.

Potreba za mirovnim programima prema određenim kategorijama stanovništva

PREMA KOJIM KATEGORIJAMA STANOVNIŠTVA MIROVNE NEVLADINE ORGANIZACIJE TREBA DA NAJVIŠE USMJERE BUDUĆE MIROVNE AKTIVNOSTI? (PROCJENA 1-5)

Prosječne vrijednosti koje su veće od 3 ukazuju da su mirovne aktivnosti potrebne svim kategorijama stanovništva. Pri tome rezultati pokazuju da su one najpotrebnije mladima, zaposlenima u obrazovanju, ženama, izbjeglim i raseljenim, etničkim manjinama, itd.

Procjena različitih aspekata rada mirovnih organizacija.

U ovom grafikonu vidimo stepen slaganja ispitanika sa određenim tvrdnjama. Ispitanici su ispoljavali stepen saglasnosti od 1 do 5, pri čemu 1 označava potpunu nesaglasnost, a 5 potpunu saglasnost. Vidimo da je kod svih tvrdnji stepen saglasnosti veći od središnje vrijednosti 3, pa možemo zaključiti da preovladava slaganje sa tvrdnjama. Najveća saglasnost je sa tvrdnjama da se mirovne NVO trebaju više angažovati u afirmisanju demokratije, te da trebaju imati veći uticaj u društvu. Ovaj podatak je u skladu sa ranijim podacima po kojima postoji pozitivan odnos prema mirovnim NVO, ali i stav da njihov uticaj nije baš veliki. Postoji preovlađujuća saglasnost i da mirovne NVO doprinose poboljšanju demokratije, kvaliteta života, te rješavanju konflikata. Pored ovih pozitivnih stavova, postoji i određeni skepticizam prema mirovnim NVO. To je izraženo kroz određeni stepen saglasnosti da mirovne organizacije ostvaruju interese stranih sila te da rade prije svega radi ličnog interesa i novca.

Rezultati procjene s obzirom na sociodemografske karakteristike

Sastavni dio analize dobijenih rezultata predstavljalo je i ukrštanje dobijenih odgovora sa nekim osnovnim sociodemografskim karakteristikama, kao što su pol, godine, mjesto življenja, radni status, itd.

Naime, htjeli smo vidjeti da li to što je neko žena ili muškarac, ili to što stanuje na selu ili gradu utiče bitnije na njegovu ili njenu percepciju uloge i rada nevladinih organizacija.

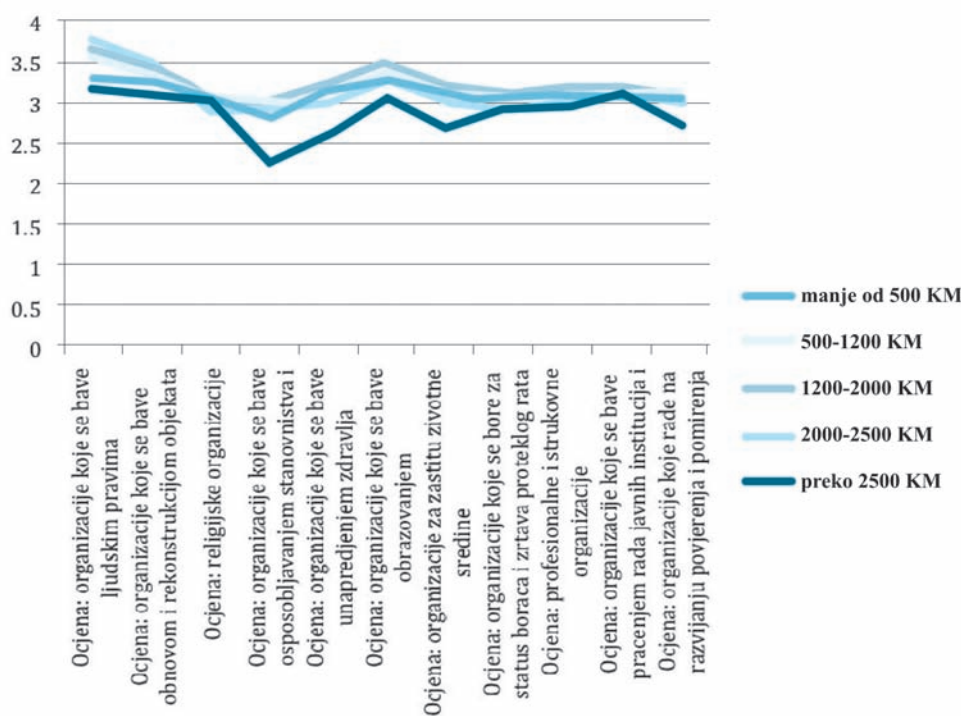
Neka znatnija odstupanja s obzirom na osnovne sociodemografske faktore nisu ustanovljena, ali postoji određeni stepen odstupanja kod nekih odgovora koje ćemo ovdje predstaviti.

Procjena korisnosti NVO s obzirom na sociodemografske karakteristike

- Osobe čija porodična mjesečna primanja prelaze 2.500 KM najniže vrednuju rad svih nevladinih organizacija. Mogući razlog za to možemo naći u činjenici da su te osobe situiranije i da nisu korisnici usluga nevladinih organizacija, te su manje zainteresovane za probleme kojima se one bave jer ih ne pogađaju u velikoj mjeri (Tabela 1).

Procjena korisnosti NVO s obzirom na mjesečna primanja

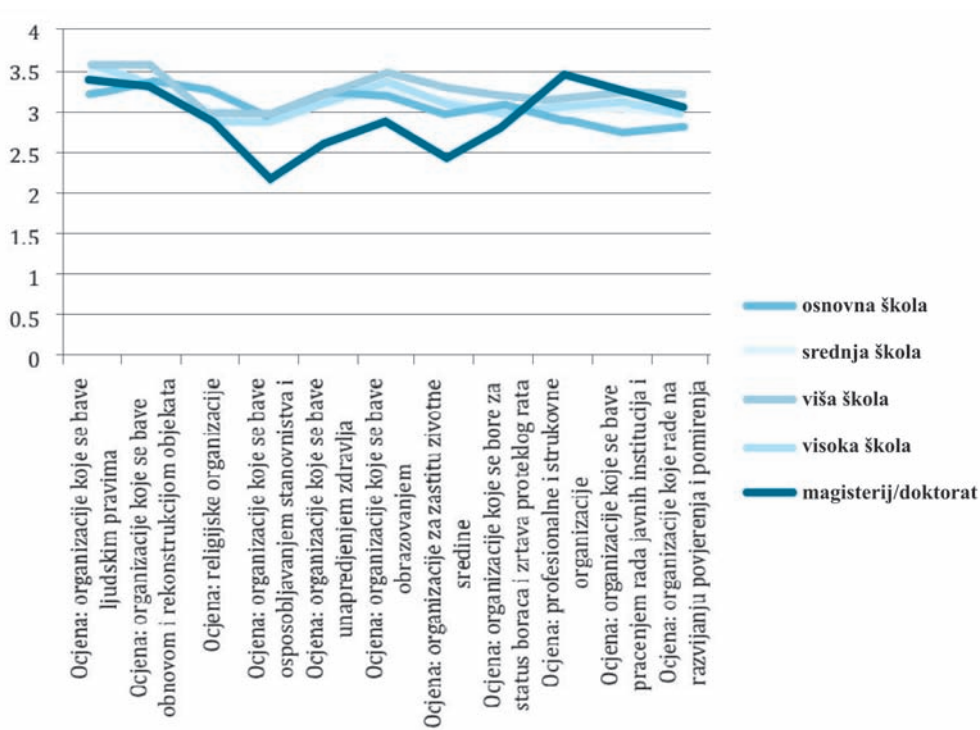
Tabela 1

- Korisnost nevladinih organizacija, i to naročito onih koje se bave osposobljavanjem i zapošljavanjem stanovništva, te zaštitom životne sredine, nešto slabije ocjenjuju visokoobrazovane osobe sa doktoratom i magisterijem (Tabela 2). No, ovdje treba uzeti u obzir mali procenat ispitanika sa titulom doktora ili magistra. Od 1.500 ispitanika svega 1,4% njih imalo je jednu od ove dvije titule.

Procjena korisnosti NVO s obzirom na stepen obrazovanja

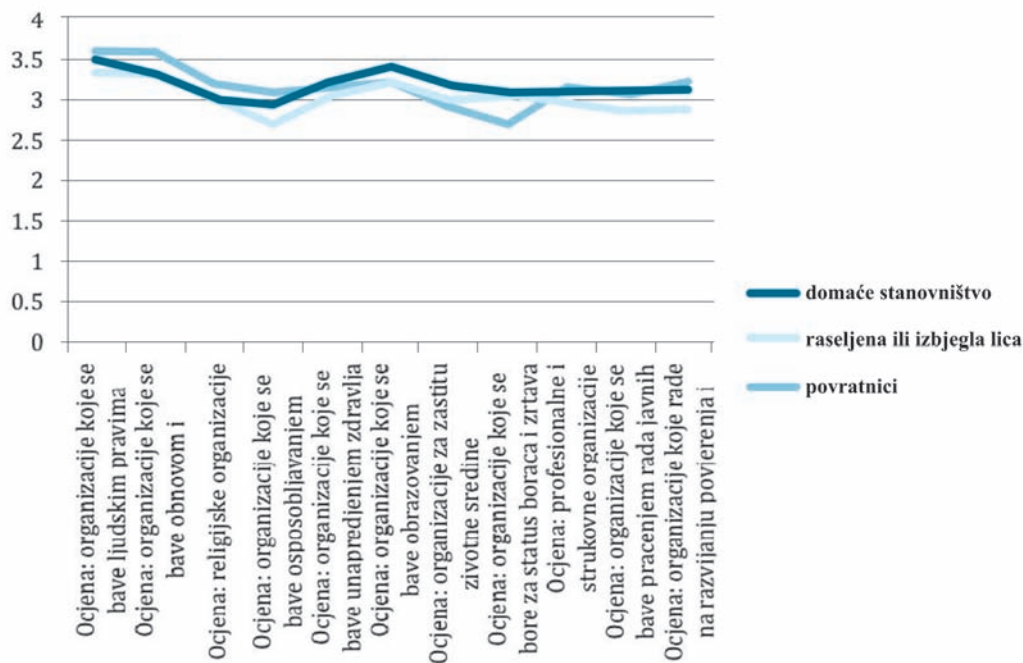
Tabela 2

- Takođe, nešto niže su vrednovana udruženja i organizacije koje se bore za status boraca i žrtava rata od strane povratničke populacije. Ovakav rezultat vjerovatno proizilazi iz nezadovoljstva zato što navedene organizacije uopšte ne rade na poboljšanju položaja povratničke populacije (Tabela 3).

Procjena korisnosti NVO s obzirom na kategoriju stanovništva

Tabela 3

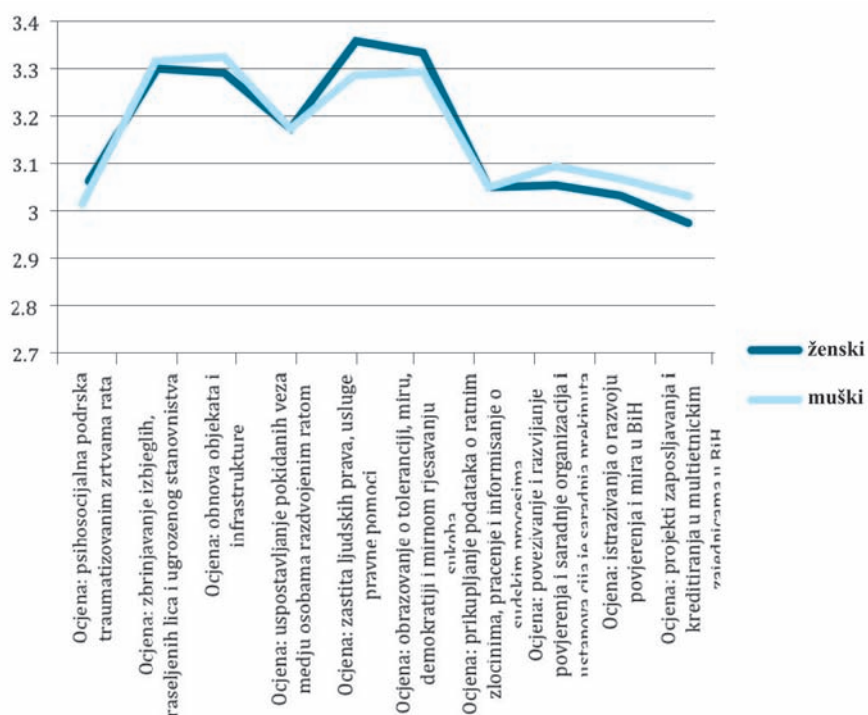

Procjene korisnosti aktivnosti mirovnih NVO s obzirom na sociodemografske karakteristike

- Kada je riječ o aktivnostima organizacija koje se bave pomirenjem, radom sa žrtvama, istraživanjem i prikupljanjem podataka o ratnim zločinima, izgradnjom povjerenja itd., nema bitnijih odstupanja u vrednovanju, osim što žene nešto bolje vrednuju sve navedene mirovne aktivnosti, a naročito aktivnosti vezane za zaštitu ljudskih prava, te obrazovanje o toleranciji i miru (Tabela 4).

Procjena korisnosti aktivnosti mirovnih NVO s obzirom na pol

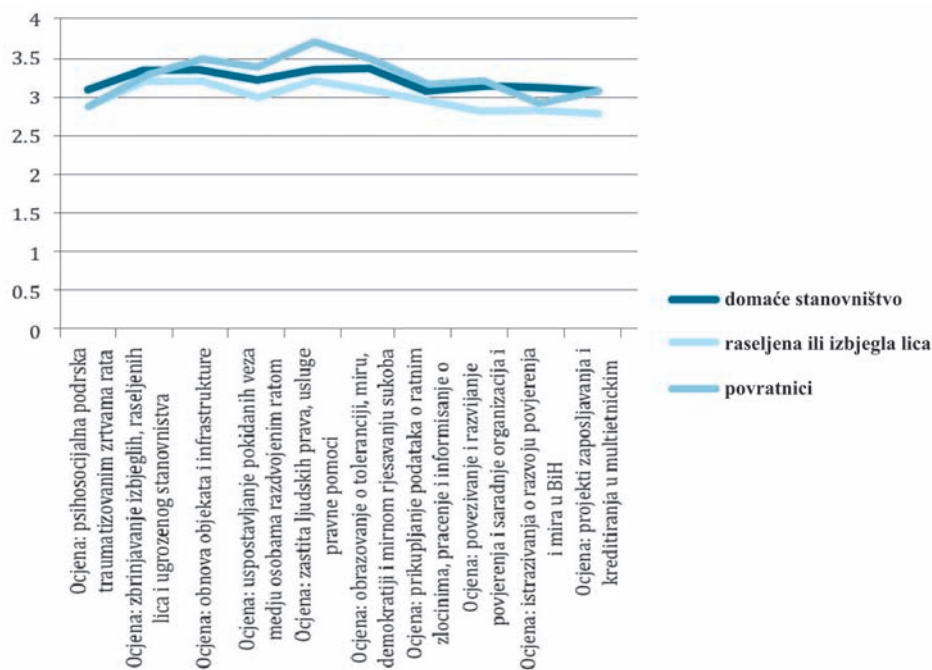
Tabela 4

- Izbjegli i raseljena lica nešto slabije vrednuju rad mirovnih NVO (Tabela 5), kao i lica koja žive u ruralnim sredinama u odnosu na gradske sredine (Tabela 6). To je vjerovatno posljedica činjenice da velika većina NVO djeluje u gradu, te da su osobe iz ruralnih regija manje informisane o mirovnim nevladinim organizacijama.

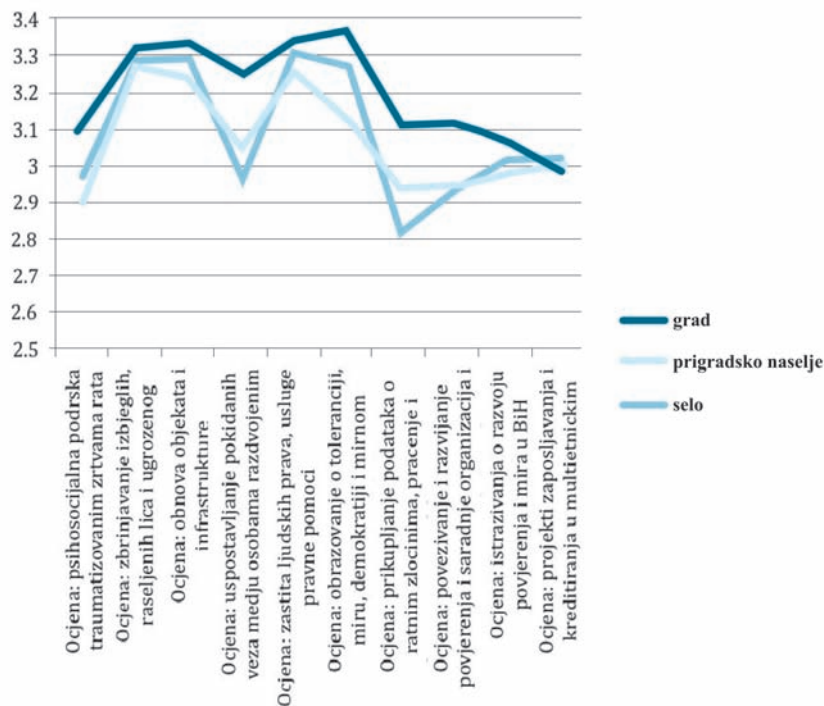
Procjena korisnosti aktivnosti mirovnih NVO s obzirom na kategoriju stanovništva

Tabela 5

Procjena korisnosti aktivnosti mirovnih NVO s obzirom na tip naselja

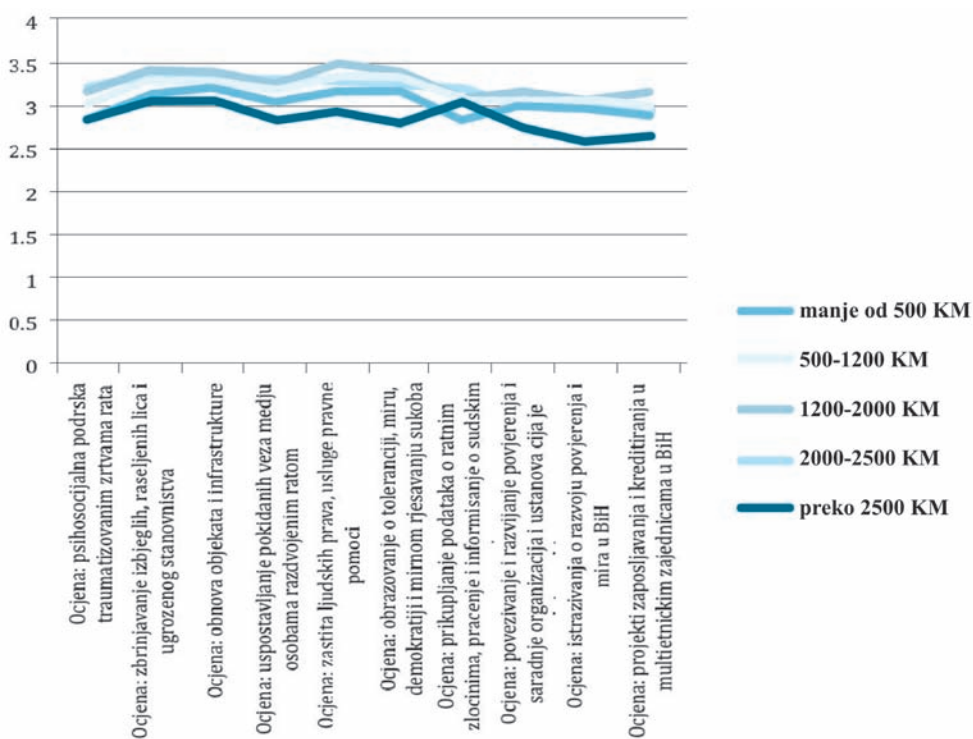
Tabela 6

- I kod ocjene mirovnih NVO nastavlja se trend slabijeg vrednovanja njihovog rada od strane lica koja najviše zarađuju (Tabela 7). Kao što smo već istakli, populacija čija primanja su najveća nije zainteresovana jer ih problemi koje tretiraju mirovne, pa i sve ostale NVO, ne pogađaju direktno.

Procjena korisnosti aktivnosti mirovnih NVO s obzirom na mjesečna primanja u porodici

Tabela 7

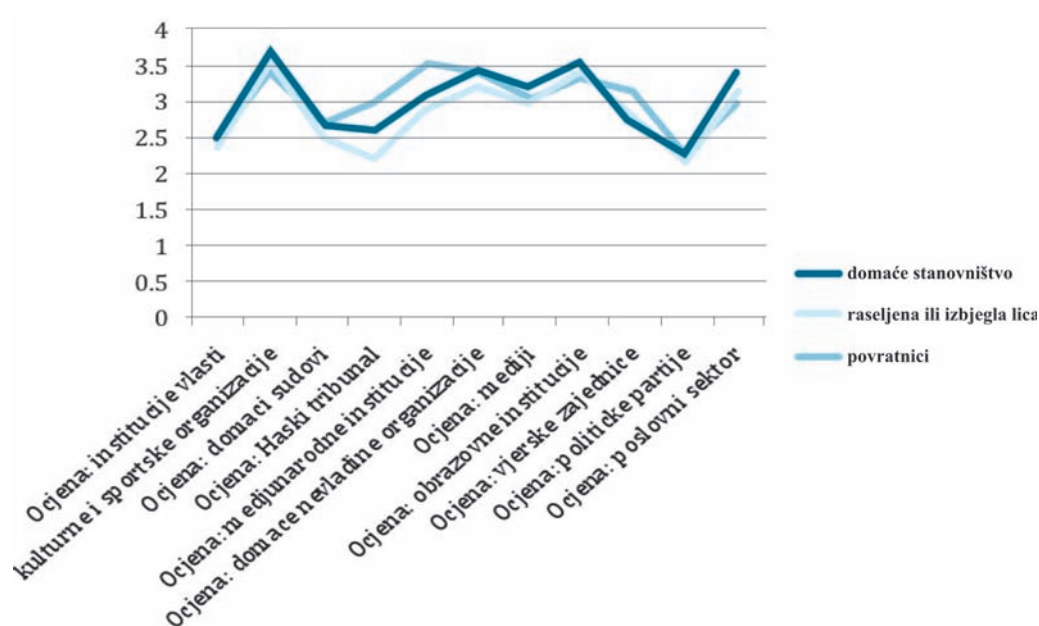

Procjene doprinosa institucija u izgradnji pomirenja s obzirom na socio-demografske karakteristike

- Kada su u pitanju rezultati vrednovanja za institucije koje djeluju u našem društvu, nisu vidljive bitnije razlike s obzirom na pol, tip naselja, obrazovanje, zaposlenje i mjesečna primanja, dok kod različitih kategorija stanovništva imamo neznatnu razliku kod ocjena rada Haškog tribunala i međunarodnih institucija. Povratnici bolje vrednuju njihov rad od izbjeglih i raseljenih lica (Tabela 8). I ovaj pokazatelj se može objasniti činjenicom da su povratnici ostvarili dio svojih prava uz pomoć upravo ovih institucija koje su pružale pomoć u povratu i rekonstrukciji imovine, te im pružali osjećaj sigurnosti i davali nadu u konačno zadovoljenje pravde.

Procjena doprinosa institucija u izgradnji pomirenja s obzirom na kategoriju stanovništva

Tabela 8

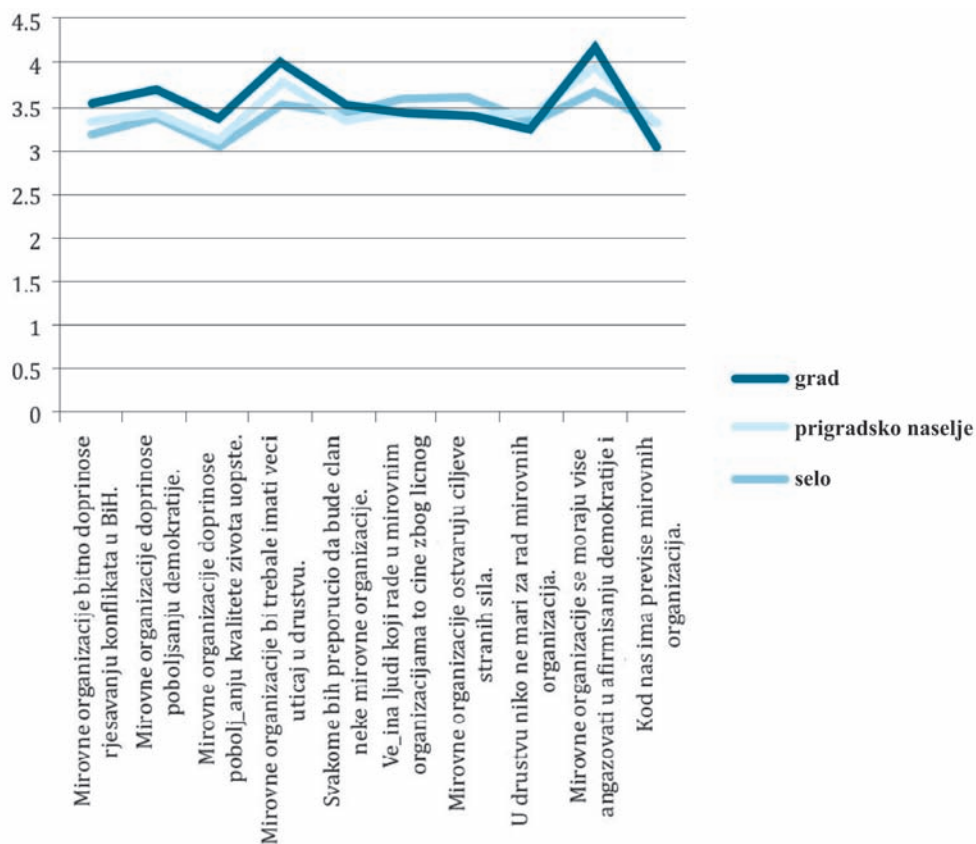

Različiti stavovi prema mirovnim organizacijama s obzirom na sociodemografske karakteristike

- Kod dobijenih rezultata vezanih za različite stavove prema mirovnim nevladinim organizacijama nešto pozitivnije vrijednosti primjećujemo kod gradske populacije (Tabela 9), jer većina mirovnih organizacija radi po velikim gradovima.

Različiti stavovi prema mirovnim organizacijama s obzirom na tip naselja

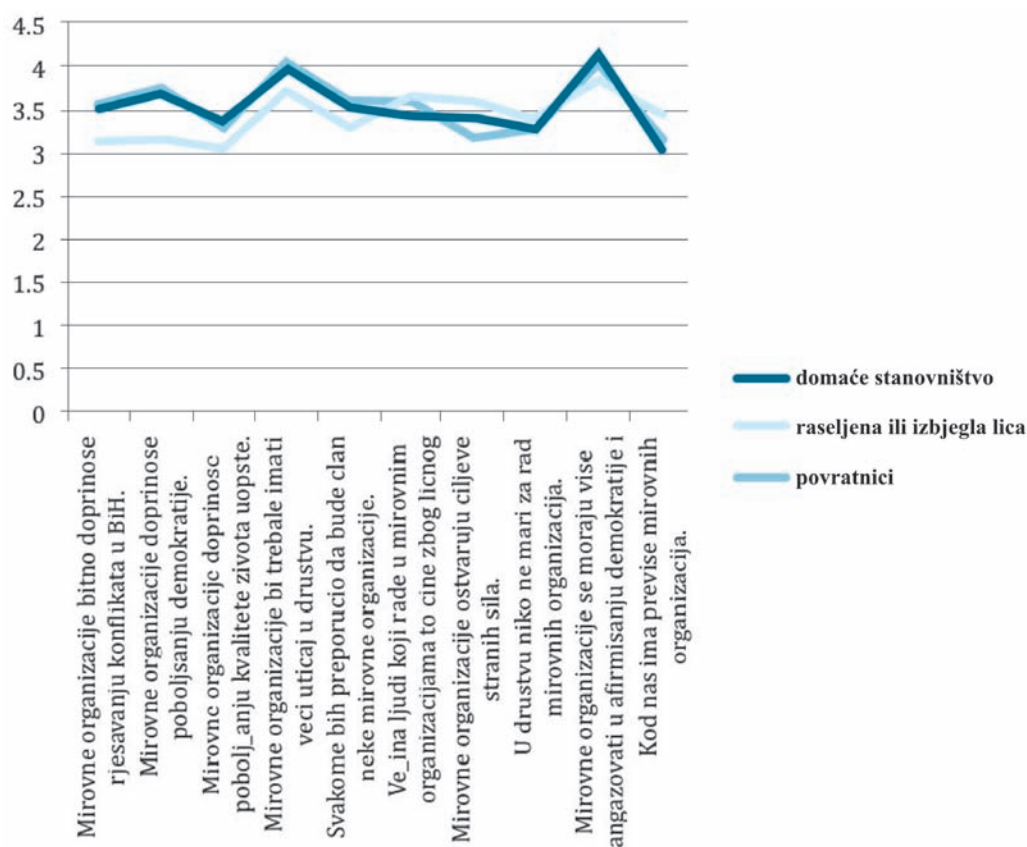
Tabela 9

- Takođe, povratnička populacija bolje ocjenjuje mirovne NVO-e u odnosu na izbjegla i raseljena lica (Tabela 10). Ovaj pokazatelj se može objasniti činjenicom da se većina pripadnika ove populacije ne bi mogla ni vratiti na svoja ognjišta da nije bilo domaćih i stranih organizacija koje su radile na povratku i uspostavljanju i održavanju mira.

Različiti stavovi prema mirovnim organizacijama s obzirom na kategoriju stanovništva

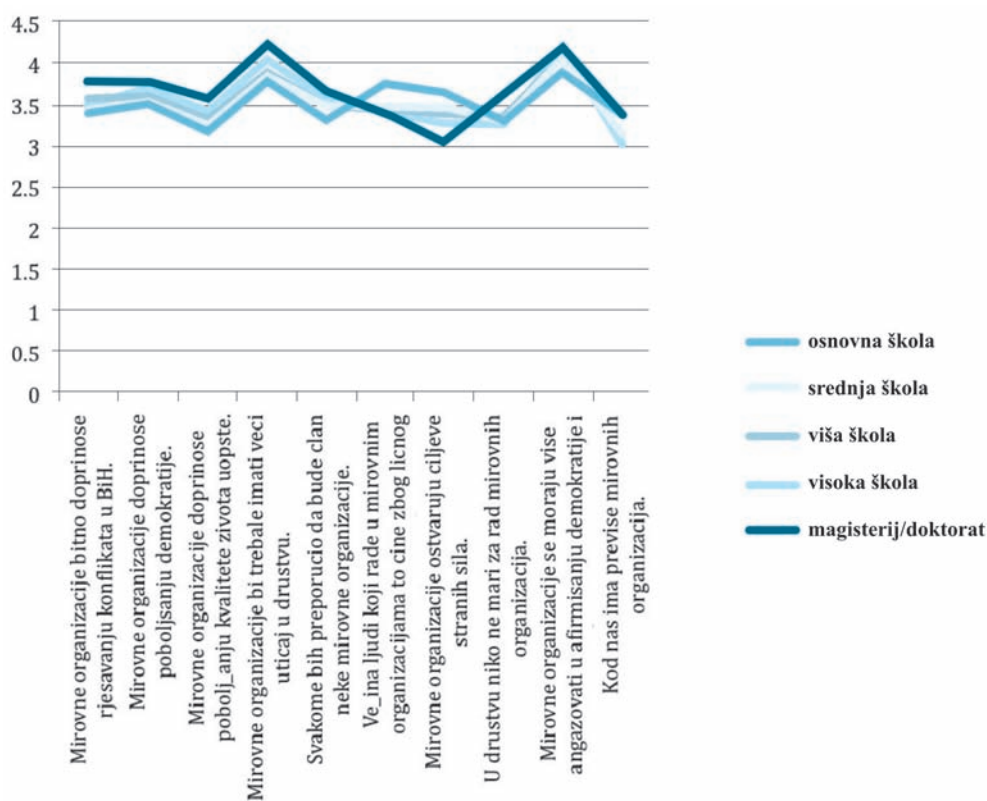
Tabela 10

- Postoji trend da lica sa višim obrazovanjem imaju pozitivniji stav prema mirovnim NVO (Tabela 11), dok penzioneri i muška populacija imaju nešto kritičnije stavove i uvjerenja da iza rada ovih organizacija stoje lični ili strani interesi i da je njihov uticaj u društvu zanemarljiv (Tabela 12 i Tabela 13).

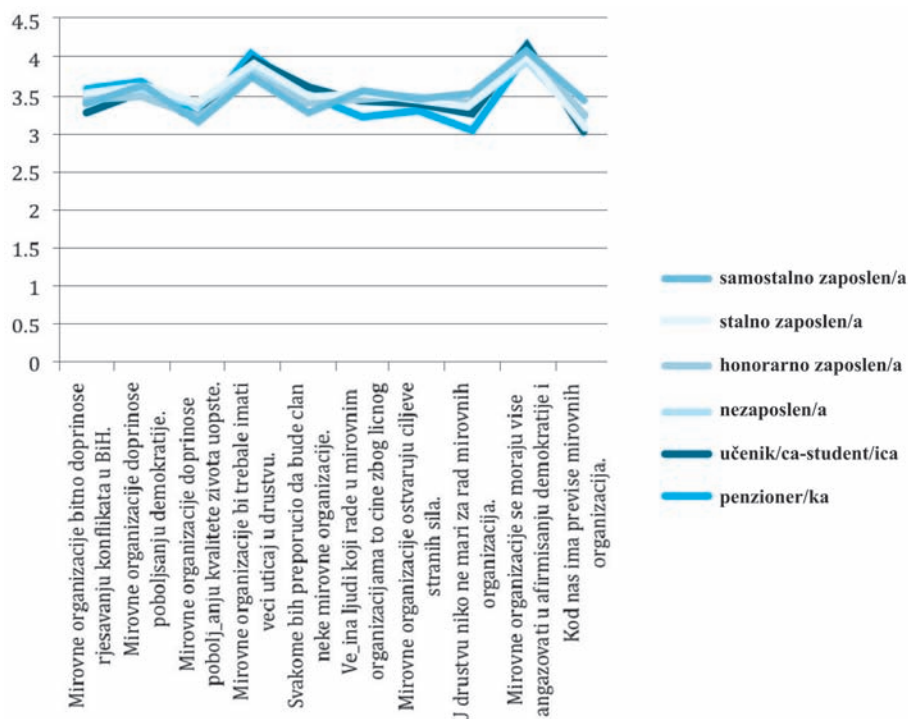
Različiti stavovi prema mirovnim organizacijama s obzirom na stepen obrazovanja

Tabela 11

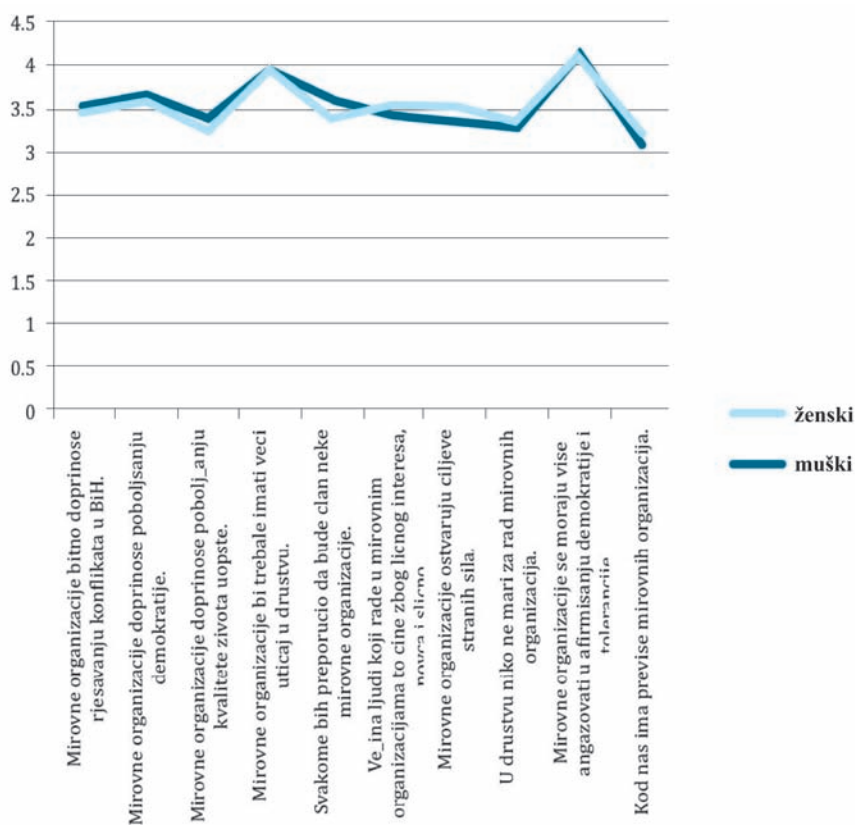
Različiti stavovi prema mirovnim organizacijama s obzirom na zaposlenje

Tabela 12

Različiti stavovi prema mirovnim organizacijama s obzirom na pol

Tabela 13

Ispitivanje javnog mnjenja sprovedeno je na cjelokupnom području Bosne i Hercegovine na uzorku od 1500 građana i građanki s ciljem dobijanja njihovih stavova o mirovnim nevladinim organizacijama pokazalo je sljedeće rezultate:

Građani Bosne i Hercegovine uglavnom su upoznati sa radom nevladinih organizacija (81%). Sa njihovim radom su upoznati uglavnom putem medija i javnih skupova (62,6%).

Kao najkorisnije građani su izdvojili nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima, obnovom i rekonstrukcijom i obrazovanjem, a nešto slabije ocjene su dobile organizacije koje se bave osposobljavanjem i zapošljavanjem, te religijske organizacije.

Kada su u pitanju organizacije koje se bave izgradnjom mira, povjerenja i unapređenjem odnosa među narodima u BiH, veliki broj građana i građanki ne poznaje takve organizacije (72%), a manje od 1% je imenovalo jednu ili više takvih organizacija.

Većina ispitanika procjenjuje rad mirovnih NVO osrednje uspješnim (55,4%). Oko 18% ispitanika smatra da je on ipak bio uspješan, a 25% da je bio neuspješan. Pri tome najviše su vrednovane aktivnosti kao što su: zaštita ljudskih prava i usluge pravne pomoći, obnova i rekonstrukcija objekata, obrazovanje o toleranciji i miru, te uspostavljanje pokidanih veza među osobama razdvojenim ratom.

Kada je riječ o procjeni korisnosti institucija u procesu pomirenja, najveći doprinos je pripisan kulturnim i sportskim organizacijama, obrazovnim institucijama, domaćim nevladinim organizacijama, poslovnom sektoru, medijima i međunarodnim institucijama.

Ispitivanje su dobile političke partije, institucije vlasti, Haški tribunal, domaći sudovi i vjerske zajednice.

Iz razgovora sa mirovnim aktivistima i aktivistkinjama vidljivo je da njihov angažman počinje u najvećem dijelu u zadnjim godinama rata, te u poslijeratnom periodu. Pojedini mirovni aktivisti učestvovali su i u protestima protiv rata početkom 90-tih godina ili javno i u medijima govorili protiv rata, suprotstavljali se diskriminaciji i etničkom čišćenju u svojim sredinama. Aktiviste i aktivistkinje su uglavnom motivisali sljedeći razlozi: lična tragedija, želja da se izađe iz izolacije, želja da se komunicira sa istomišljenicima, želja za promjenom i drugačijim svijetom, entuzijazam, vraćanje zaboravljenih i u ratu uništenih univerzalnih vrijednosti.

Najveći broj anketiranih aktivista i organizacija u ratnom i periodu neposredno poslije rata bavio se humanitarnim aktivnostima, podrškom žrtvama u prevazilaženju ratnih trauma, edukativnim aktivnostima i promocijom slobode kretanja. Dio aktivista promovisao je vrijednosti mira u medijima. U kasnijem periodu počinju zagovaračke aktivnosti, programi suočavanja sa prošlošću, praktična primjena metoda rješavanja i transformacije sukoba, saradnja sa institucijama (školstvo, strategije tranzicijske pravde, suočavanja s prošlošću, itd). Ciljne grupe sa kojima su radili u početku su uglavnom bili žene i mladi, te opozicione političke partije, a kasnije oba pola i sve generacije, te profesionalni krugovi, institucije vlasti, mediji, udruženja žrtava i veterana rata itd.

Rezultati postignuti u prethodnim godinama u najvećoj mjeri se ogledaju u sljedećem:

- *pružena je osnovna neophodna podrška ugroženima u toku rata, koja se ogledala u humanitarnoj pomoći, terapijskoj podršci, bilo da se radi o ljudima protjeranim iz svojih domova, žrtvama mučenja i silovanja, a u kasnijim fazama pravnu, socijalnu i ekonomsku podršku,*
- *mirovne organizacije i aktivisti i aktivistkinje su nerijetko poslužile kao primjer žrtvama da se moguće izboriti za svoja prava,*
- *pomognut je proces promjene svijesti kod pojedinaca, uključenih u programe mirovnih organizacija,*
- *određeni broj primjera dijaloga i pomirenja u lokalnim zajednicama, uglavnom između pojedinaca, te lična prijateljstva,*
- *određeni stepen umreženosti organizacija i aktivista, začetak mirovnog pokreta,*
- *omogućen je uticaj (ali još uvijek nedovoljan) na javne institucije, posebno obrazovanje,*
- *pojedini mediji, te pojedini političari i političarke, su postali saveznici i saveznice u mirovnim aktivnostima.*

Izazovi koji stoje pred mirovnim organizacijama danas se ogledaju u sljedećem:

- *sve je teže istrajati, ne posustati, i psihički i fizički ne pregorjeti*
- *sve je veća opterećenost administracijom, profesionalizacija i borba za finansijska sredstva, udaljavanje od javnosti,*
- *postoji razjedinjenost i odsustvo otvorenog dijaloga o kontroverznim pitanjima unutar nevladinog sektora,*
- *mirovni aktivizam je teško popularisati, a termini demokratija, pomirenje, tolerancija izazivaju odbojnost u javnosti,*
- *na političkoj sceni se konstantno potencira "neriješen" status BiH, nacionalistička retorika, što u teškoj ekonomskoj situaciji, narušava rezultate mirovnog aktivizma i marginalizuje pitanja,*
- *suočavanje sa prošlošću još uvijek nije društveno prihvaćeno i javnost je sklonija politici "šutnje" o problemima iz prošlosti,*
- *dio nevladinih organizacija je zbog dijela svojih ciljeva prinuđen praviti kompromise u saradnji sa javnim institucijama i političkim partijama/aktivistima/aktivistkinjama, te nije u mogućnosti uvijek javno zastupati mirovne vrijednosti,*
- *nevladin sektor još uvijek nije održiv i finansijski je zavisan o donacijama. Strane donacija je sve manje, a domaće institucije i preduzeća ne dodjeljuju donacije za mirovne aktivnosti.*

Na osnovu navedenih nalaza i zaključaka, mirovni aktivisti i aktivistkinje su definisali preporuke. Oko većine oni su jednoglasni, dok oko pojedinih rješenja postoje i oprečna mišljenja:

Ujedinjavanje i osnaživanje mirovnog pokreta

1. *Nevladine organizacije u Bosni i Hercegovini treba da usaglase jedinstvenu platformu mirovnog rada i odrede glavne pravce daljeg djelovanja. U pripremi platforme potrebno je da i sami aktivisti i aktivistkinje nevladinih organizacija prođu proces suočavanja sa prošlošću i otvoreno razgovaraju o temama, o kojima, moguće, danas postoje različita mišljenja i tumačenja, te oko kojih postoje prikriveni sukobi. Platforma bi omogućila jedinstven i snažniji nastup mirovnih organizacija na javnoj sceni u Bosni i Hercegovini, prema javnosti, vlastima, donatorima;*
2. *U mirovni pokret treba aktivnije uključiti korisnike i korisnice aktivnosti, ljude kojima su programi nevladinih organizacija pomogli i koji su spremni svjedočiti o tome i sami se aktivirati u daljem radu. Potrebno je održavati kontinuitet odnosa i saradnje sa tim grupama;*
3. *Većina sagovornika ističe suočavanje sa prošlošću i dijalog kao ključne teme budućeg mirovnog rada, koje prati razvijanje povjerenja među ljudima. Oko toga pripadnici mirovnog pokreta treba da postignu konsenzus i provode takve programe u svojim lokalnim zajednicama. U ove aktivnosti treba uključiti širu javnost, žrtve, borce i učesnike rata, vjerske zajednice i td. Mala je vjerovatnoća da će vladin sektor suštinski prihvatiti ove aktivnosti, tako da nevladine organizacije treba da budu glavni nosioci ovih aktivnosti i uz to se zalažu da i vladin sektor prihvati neke od akcija;*
4. *Mirovni aktivizam treba da uključuje i jasne zahtjeve političkim liderima da govore o miru, da prekinu govor mržnje, da prestanu činiti sve ono što jača strah i nepovjerenje. Isti odnos treba zauzeti prema vjerskim liderima i institucijama;*
5. *Posebnu pažnju treba obratiti na mlade koji nisu doživjeli rat i na načine kako kod njih razvijati odnos prema prošlosti i afirmisati odgovornost za mirnu budućnost;*
6. *Pažnju treba pokloniti i osjetljivim grupama, traumatiziranim žrtvama rata i boricima, te podržati programe psihosocijalne podrške i liječenju posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) i zagovarati podršku države za ovakve programe. Osim prikazivanja civilnih žrtava rata, potrebno je učiniti vidljivim i uvažiti i negativne posljedice koje je rat imao po borce i učesnike rata;*
7. *Nevladine organizacije treba da promovišu praktično rješavanje konflikata u zajednici i da ih praktično koriste u slučaju međuetničkih napetosti. Lokalne vlasti treba upoznati sa kapacitetima organizacija, kako bih ih one mogle pozvati za pomoć;*
8. *Nastaviti programe dokumentovanja ratne prošlosti, kako bismo bili bliže kreiranju jedne slike o ratnoj prošlosti i posljedicama rata u Bosni i Hercegovini i regiji;*

9. *Nekoliko sagovornika je pomenulo potrebu uklanjanja osoba odgovornih za rat, te onih koje ratnički stav i danas potvrđuju sa javnih funkcija;*
10. *Nevladine organizacije treba da osiguraju dosljednost u svom radu i opredijeljenost ka istim ciljevima, bez obzira na kurseve koje diktiraju donatori ili dnevno politička zbivanja. Kompromise, koje su ponekad prisiljene da prave, treba da odmjeri i vide da li pravljenje kompromisa u pojedinim aktivnostima i dalje vodi ka željenom cilju i ne dovodi u pitanje navedenu dosljednost i ugled organizacije u javnosti. Samo na taj način, mirovni aktivizam može steći kredibilitet;*
11. *Mirovne organizacije treba da osiguraju transparentnost svojih programa i ciljeva, prvenstveno međusobno, a onda i prema javnosti.*
12. *Uspostaviti mirovnu e-mail listu i druge načine komunikacije među mirovnim aktivistima i aktivistkinjama;*
13. *Osigurati dokumentovanje mirovnog rada na različite načine, arhiviranjem izvještaja, video materijala, snimanjem dokumentarnih i igranih filmova itd;*

Formalno i neformalno obrazovanje

14. *Mirovno obrazovanje je potrebno uvesti u formalni obrazovni program. Treba definisati elemente koje treba da sadrži mirovni čas u formalnom obrazovanju, koje treba da sadrži elemente suočavanja s prošlošću, kritički osvrt prema prošlosti, kritički osvrt prema ratu, elemente mirovnog rada i aktivizma i njihovu afirmaciju;*
15. *Mirovno obrazovanje treba prilagoditi svim uzrastima u školi i učiniti ga interesantnijim motivirajućim i zabavnim programima, npr: predstavama, likovnim, muzičkim, literarnim radovima, itd;*
16. *Obrazovanje treba da obuhvata i informacije o pozitivnoj istoriji i vrijednostima koje su različite kulture donijele, te koliko smo bogatiji zbog takve prošlosti. Potrebna je edukacija o svim religijama i njihovim zjedničkim vrijednostima.*
17. *U sve obrazovne programe, pa i mirovne treba ugraditi pitanja ravnopravnosti polova i pitanja rodno zasnovane diskriminacije i nasilja;*
18. *Ekskurzije, koje bi obuhvatale prelazak međuentitetske granice, međusobna posjete škola, posjete stratištima iz proteklog rata mogu dati pozitivan efekat u mirovnom obrazovanju. Uz to, poželjno bi bilo organizovati posjete diskriminiranim i socijalno isključenim društvenim grupama, radi eliminacije predrasuda i usmjeravanja razmišljanja učenika na načine kreiranja boljih odnosa unutar zajednice i međusobne pomoći grupa koje u njoj žive;*
19. *Potrebno je afirmisati komšijski odnos kroz obrazovanje, solidarnost, međusobno pomaganje odgovornost za suživot u zajednici;*
20. *S obzirom da je nemoguće spriječiti uticaj politike na učenike, posebno na starije učenike osnovne škole i srednjoškolce, važno je omogućiti im političko obrazovanje koje bi ih naučilo da odvoje politiku kao način ljudske društvenosti i partijske*

politike ili politizacije u borbi za vlast, kako bi se oni sami mogli izboriti protiv političke manipulacije. Opasno je obrazovanje koje na kraju isporučuje apolitične maturante, koji ne poznaju goruća politička pitanja zajednice u kojoj žive;

21. Osim obrazovanja o miru, u škole treba uvesti i obuku o nenasilnom rješavanju sukoba, te vršnjačku medijaciju. Zahvaljujući tom pristupu djeca bi se od najmlađeg uzrasta učila da su konflikti sastavni dio njihovog života, ali da se oni mogu riješiti na kreativan i konstruktivan način, bez nasilja. Potrebno je osposobiti nastavnike ili psihologe i pedagoge za organizaciju ovog vida obuke i realizaciju praktičnog rješavanja konflikata među djecom;
22. Uslijedilo bi osposobljavanje nastavnog kadra za ovakve programe.
23. Nastaviti raditi na eliminaciji negativnih sadržaja iz udžbenika i nastavnih programa, te predmeta koji podržavaju razdvajanje djece po nacionalnoj ili vjerskoj osnovi. Školske predmete treba organizovati tako da budu inkluzivni za svu djecu koja pohađaju nastavu, bez obzira na njihovu nacionalnost ili vjersku pripadnost;
24. Nevladine organizacije treba da nastave provoditi neformalne programe obuke o rješavanju konflikata, nenasilnoj komunikaciji, pregovaranju, medijaciji,

Promocija mirovnog rada

25. Mirovne organizacije treba da grade koalicije sa drugim društvenim grupama kako bi mirovni aktivizam postao mainstream u Bosni i Hercegovini,
26. Mirovne organizacije treba da promovišu sve svoje aktivnosti u medijima, posebno pozitivne rezultate u zajednici, te osvijetle negativne posljedice rata na lokalnu zajednicu i učesnike rata;
27. Radi promocije mirovnog rada važno je otvoriti mogućnosti volontiranja u mirovnim organizacijama i uključivanje zainteresovanih u mirovni aktivizam.
28. Koristiti savremene tehnologije u promociji mirovnog rada, kreiranje e-mail lista, web portala, video zapisa i reklama, koristiti postojeće društvene web portale za promociju mira;
29. Osigurati atraktivnost u promociji mirovnog rada (film, muzika, zabavni programi, knjige, leci, majice, ulične manifestacije);

Podrška realizaciji preporuka

Aktivisti i aktivistkinje su istakli i nekoliko dodatnih ciljeva i aktivnosti koje bi trebalo da podrže realizaciju prethodno navedenih preporuka:

30. Preduslovi za uspješniju realizaciju ovih preporuka su hapšenje i kažnjavanje odgovornih za ratne zločine u prethodnom ratu i nadoknade žrtvama;

31. *Smanjenje negativne retorike, a pojedini sagovornici ističu i prestanak priča o podjeli Bosne i Hercegovine ili ukidanju entiteta, jer one vrlo brzo razvijaju netrpeljivosti u javnosti;*
32. *Korištenje zakona i regulatornih pravila radi eliminacije govora mržnje u medijima;*
33. *Afirmisanje međureligijskog dijaloga u zemlji;*
34. *Demilitarizacija i borba protiv angažovanja građana Bosne i Hercegovine u vojnim misijama u inostranstvu;*
35. *Ekonomski razvoj zemlje;*
36. *Trajnija i programska donatorska podrška, planirana u saradnji sa mirovnim nevladinim organizacijama;*
37. *Zagovaranje za dobrosusjedske odnose Bosne i Hercegovine prema Srbiji Hrvatskoj i Crnoj Gori, isti tretman Zagreba i Beograda;*
38. *Ubrzan put Bosne i Hercegovine ka Evropskoj uniji;*
39. *Mirovni aktivizam treba da ima regionalnu dimenziju, te je potrebna aktivnija saradnja organizacija iz Bosne i Hercegovine sa organizacijama u regiji na aktivnostima regionalnog pomirenja, te prenošenja primjera dobre prakse;*
40. *Reforma Ustava i ravnopravnost svih građana i građanki u Bosni i Hercegovini.*

Izdavač:
Helsinški parlament građana Banja Luka

Za izdavača:
Lidija Živanović

Lektura i korektura:
Dragomir Kozomara

Dizajn:
Maja Ilić

Štampa:
“Grafid”, Banja Luka

Tiraž:
1000

ISBN 978-99938-28-12-9

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Nародна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

327.36
061.2(497.6)
341.215.2
172.4

МИРОВНИ активизам у

Mirovni aktivizam u Bosni i Hercegovini /
[priredili Tanja Topić, Aleksandar Živanović,
Aleksandar Žolja]. - Banja Luka : Helsinški
parlament građana, 2008 (Banja Luka : Grafid). -
89 str. : graf. prikazi, tabele ; 30 cm

Tiraž 1.000. - Napomene i bibliografske reference
uz tekst.

ISBN 978-99938-28-12-9

COBISS.BH-ID 907032

Krfska 84, Banja Luka
Tel +387 51 432 750
Faks +387 51 432 752
E-mail hcabl@blic.net
Web: www.hcabl.org

Udruženje "Žene Ženama"
Derebent 41, 71000 Sarajevo
Tel/Fax: ++387 33 219 640
e-mail: zene2000@megatel.ba
Web: www.zenezenama.com.ba

ISBN 978-99938-28-12-9

9 789993 182812